De onoverwinnelijke vloot

Johan Brouwer

bron
Johan Brouwer, *De onoverwinnelijke vloot*. P.N. van Kampen, Amsterdam 1938

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/brou016onov01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

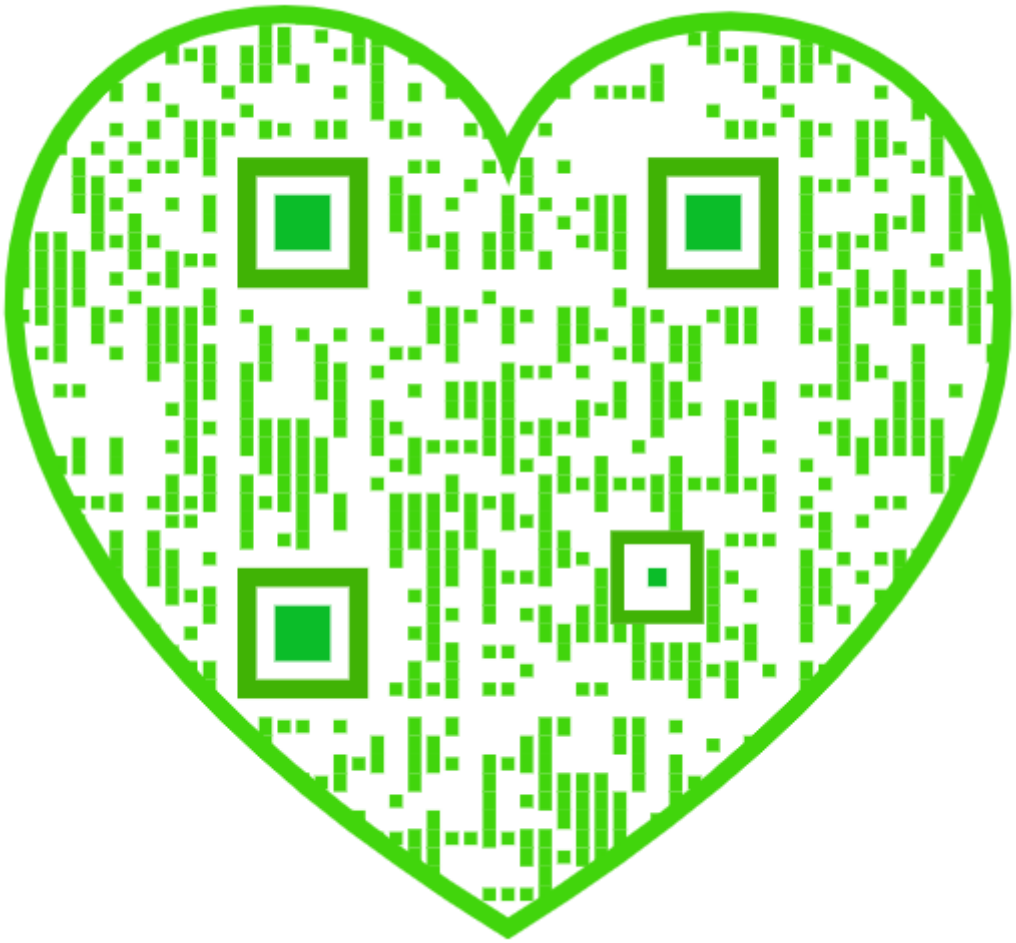

Voorbericht

Weinig gebeurtenissen hebben zulk een diepgaanden en blijvenden indruk op de menschheid in het algemeen en op het Nederlandsche Volk in het bijzonder gemaakt als de ondergang van de groote vloot welke in 1588 door Philips van Spanje tegen Engeland en de opstandige Nederlandsche gewesten werd uitgezonden.

De uitrusting en uitzending van die vloot was het gevolg van de uiterste krachtsinspanning van een imperiaal Rijk dat zijn beslissenden invloed op de Europeesche politiek en zijn heerschappij ter zee wilde behouden. Die vloot keerde zich in de eerste plaats tegen Engeland, een jonge, omhoogstrevende natie, die reeds meer dan twintig jaar, zonder oorlogsverklaring en vrijwel zonder verbreking der diplomatieke betrekkingen, in open oorlog tegen Spanje was, ter zee, in de koloniën, en in de opstandige Nederlanden. Vervolgens zou die vloot zich richten tegen ons, de in opstand gekomen Nederlanden, en ons na een strafexpeditie tot gehoorzaamheid en erkenning van het oppergezag van Spanje dwingen.

De opzet is mislukt en het jaar 1588 is daardoor tot een keerpunt in de Europeesche politieke geschiedenis geworden. De hegemonie ontglipte aan Spanje. Spanje was niet langer de arbiter van Europa, en daarmede destijds van de wereld. De weg voor Engeland lag open, en onze vrijheid en zelfstandigheid waren in feite verzekerd.

* * *

De tegenwoordige toestand in de wereld, en in Europa in het bijzonder, stemt ons tot bezonnen nadenken over

die grootsche gebeurtenis. Opnieuw zien wij gelijke tegenstellingen. Een groot imperiaal Rijk dat tot uiterste krachtsinspanning wordt genoodzaakt om zijn invloed in de wereld te behouden, en wij zien den opmarsch van andere naties.

Wij zelf zijn bij dit schouwspel geen koele toeschouwers. Het is nog slechts kort geleden dat het geheele Nederlandsche Volk diep in zijn hart bezorgd was over de onafhankelijkheid van ons land en van onze nationale en persoonlijke vrijheid. En redenen voor bezorgdheid zijn gebleven.

De Geschiedenis moge ook in dezen onze leidsvrouwe zijn.

* * *

Ter herdenking van deze grootsche gebeurtenis geef ik hier een overzicht van de uitrusting en van de wederwaardigheden van die groote vloot die als ‘De Onoverwinnelijke Vloot’ in de herinnering der menschen is blijven voortleven.

Ik heb het gebeuren geheel willen volgen van de Spaansche zijde, politiek en menschelijk. Zulk een overzicht bestond er in onze geschiedenis nog niet, en wij meenden dat nu, drie honderd vijftig jaar later, het oogenblik daartoe gekomen was.

Na een algemeene inleiding over de uitrusting en de beteekenis van de ‘Onoverwinnelijke Vloot’, geef ik de instructies van Philips en Medina-Sidonia weer, en vervolgens laat ik den Nederlandschen lezer het geheele verloop, van de afvaart tot de thuiskomst van de rampzalige resten, en de wederwaardigheden van de ongelukkige schipbreukelingen in Schotland en Ierland, door berichten van ooggetuigen volgen. Het boek besluit met een brokstuk van wat men een ‘reportage’ zou kunnen noemen. De aanteekeningen van iemand, die met vele opvarenden, van matrozen en soldaten tot vlagofficieren en commandanten toe, heeft gesproken, en onpartijdig heeft neergeschreven wat hij hoorde.

* * *

Dit boek bevat weinig nieuws voor hen die uitgegeven en onuitgegeven Spaansche bronnen kunnen raadplegen. Voor hen is het ook niet bestemd. Het boek richt zich tot het Nederlandsche Volk dat de politieke beteekenis en de menschelijke geschiedenis van deze groote oorlogsvloot uit de gegevens van dien tijd wil leeren kennen.

De belangrijkste werken die mij hierbij ten dienste hebben gestaan zijn de verzamelingen documenten van C. Fernández Duro, Madrid 1884 en 1885, die van C. Herrera Oria, Valladolid 1929, en de *Documentos Inéditos.* Fernández Duro, die zich een blijvenden naam in dezen heeft verworven door de uitgave van vele documenten, verzamelingen deels reeds gemaakt door Navarrete, Sanz de Barutell e.a., is echter in zijn afschriften niet altijd geheel juist. Ook zijn er nog al eens onjuistheden in de *Documentos Inéditos.* Deze opmerkingen zijn voor den vakman.

Opgaven van werken die onontbeerlijk zijn voor de studie van de 'Onoverwinnelijke Vloot' vindt men bij Fernández Duro, deel II, blz. 503 tot 513, in het voorbericht van Herrera Oria en bij R. Bigelow Merriman, *The Rise of the Spanish Empire*, New York 1934, deel IV, blz. 564 en 565. Forneron, *Histoire de Philippe II*, Parijs 1882, deel III, geeft van blz. 300 tot 354, een ook op allerlei onuitgegeven documenten berustend overzicht van deze onderneming, maar men kan Forneron slechts gebruiken als men in staat is zijn mededeelingen te verifieeren. Het zij mij veroorloofd ook te verwijzen naar de bibliographie in mijn *Kronieken van Spaansche soldaten*, Thieme, Zutphen 1933.

Ik betuig hierbij mijn dank aan de directies van het Rijks Prentenkabinet en het Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum te Amsterdam voor de toestemming enkele platen en afbeeldingen te reproduceeren.

's-Gravenhage, voorjaar 1938.
J. Brouwer.

I. De uitrusting en de beteekenis van de Armada

Den dertienden Februari 1586 schreef de Spaansche admiraal don Álvaro de Bazán, markies van Santa Cruz, aan Philips II den volgenden brief:

> Al langen tijd heeft Uwe Majesteit den tocht tegen Engeland in het uitzicht gesteld, zoowel omdat dit land de gehoorzaamheid aan de Kerk heeft opgezegd en Uwe Majesteit haar verdediger is, alsook vanwege de begunstiging en de hulp welke de koningin van Engeland heeft verleend aan de opstandelingen tegen het gezag van Uwe Majesteit in de Nederlanden. Daar ik dit wist schreef ik U in het jaar 1583, nadat ik de overwinning bij Terceira had behaald, en ik wees U op de gunstige gelegenheid welke U toen had om dien tocht te ondernemen. Want ik had toen een zegevierende vloot en een zegevierend leger tot mijn beschikking, en die zouden alletwee in die mate versterkt kunnen worden als men dit noodig zou achten voor die onderneming. Ik stelde mij U toen ten dienste voor dien tocht, en ik verwachtte stellig dat ik de overwinning zou behalen, zooals ik ook overwinnaar was gebleven in de andere krijgsondernemingen welke ik in Uw dienst heb geleid. Deze tocht tegen Engeland was zeer in Uw belang.
> Uit wat later is gebeurd blijkt dat de koningin van Engeland sinds dien bij haar vijandige houding is gebleven. Zij heeft het niet ernstig opgenomen toen U destijds haar schepen in beslag heeft laten nemen. In deze haven (Lissabon) lagen toen drie en dertig Engelsche schepen en die zijn slechts acht dagen aan den

ketting gelegd. Het meerendeel bleef zelfs doorgaan met het inladen van koopwaren. Men heeft ze vervolgens vrij laten weggaan, zonder hun eenigen overlast aan te doen. De schepen die in Biskaje in beslag waren genomen, waren vijandig opgetreden. Hun gedragingen jegens de door Uwe Majesteit aangestelde overheidspersonen was misdadig, en daaruit blijkt duidelijk, heel duidelijk, dat de koningin van Engeland besloten heeft vloten en afzonderlijke schepen uit te zenden om U op zee en in de overzeesche gewesten te bestrijden, daar schepen te kapen en te plunderen. Zij doet zulks omdat zij de noodige middelen mist om haar rijk te verdedigen en omdat zij bedacht is op de vrijheid van geweten welke de godsdienst dien zij belijdt haar verleent. Het is haar belang den oorlog binnen Uw grenzen te voeren.

Als men de zaak uit staatkundig oogpunt beschouwt kan men niet ontkennen dat zij bij ieder kloek besluit dat zij heeft genomen aan reputatie heeft gewonnen, en dat zij haar onderdanen heeft verrijkt en hen aangemoedigd heeft om haar des te onvervaarder te dienen en haar rijk te helpen verdedigen. Sinds de maand Augustus van het vorige jaar hebben zij, zonder eenige overdrijving, voor meer dan anderhalf millioen (dukaten) schade berokkend aan Uw onderdanen, en zij hebben het zoo aangelegd, dat de koopwaren welke uit hun rijk naar Uw gebieden werden vervoerd en waar veel winst mee werd behaald, thans op Fransche schepen onder andere namen worden verzonden, met hetzelfde voordeel. Dat doen zij op dit oogenblik.

De koningin van Engeland is nog niet tevreden met deze manier van optreden. Zij heeft bovendien troepen naar Holland en Zeeland gezonden om U te bestrijden. En al heeft dit slechts ten gevolge dat daardoor de oorlog tegen U in de Nederlanden - waarbij U zooveel geld en manschappen verliest - wordt gerekt, dan is het toch van geen geringe beteekenis dat zij U zooveel last bezorgt op dit oogenblik dat de Turken met andere dingen bezet zijn, en de Franschen geheel onmachtig

en in beslag genomen zijn met hun binnenlandsche geschillen, zooals U weet.
Dit is dus het oogenblik waarop U de wapens tegen Engeland zou kunnen opvatten. Want als deze gunstige gelegenheid voorbij is, kunnen er dingen gebeuren waardoor het in zijn macht versterkt wordt, en dan zal dat land rijkdom, rust en een roemruchten naam hebben verworven. Het is duidelijk dat het zoo zal gaan wanneer U door allerlei andere moeilijkheden in beslag is genomen. Dan zal het verkeer en de handel van Uwe onderdanen vernietigd worden, en vele jaren zullen er dan moeten verloopen eer men weer tot den vorigen toestand zal zijn teruggekeerd. U zal daarbij inmiddels zware verliezen lijden in Uw inkomsten, en wel zoozeer volgens mijn inzicht, dat als wij de verliezen niet overdrijven, maar ze verre beneden het werkelijke bedrag stellen, het verlies (jaarlijks) viermaal zoo groot zal zijn als de kosten van de onderneming tegen Engeland.
En omdat zulke bezwaren en nog veel meer nadeelen voor de vorsten voortvloeien uit verdedigingsoorlogen - zooals de tijd zal leeren als de huidige nog langer aanhoudt - heb ik gemeend dat ik mijn plicht van dienaar en onderdaan van Uwe Majesteit niet vervulde, indien ik mijn meening niet zoo vrijmoedig uitte als ik zulks nu heb gedaan. Ik verzeker Uwe Majesteit dat mij hiertoe niet het verlangen naar krijgsondernemingen of nieuwe overwinningen beweegt of dat ik een ander doel zou nastreven. Ik beoog slechts den dienst van God en dien van Uwe Majesteit, aan wie ik zoozeer ben verplicht.

* * *

Drie jaren te voren had Philips een koel antwoord gezonden op den brief van den markies van Santa Cruz toen deze hem, kort na de overwinning van Terceira, schreef dat de gelegenheid gunstig was voor een open oorlog tegen Engeland. ‘Daar kan men nu nog niet met zekerheid over spreken. Dat is afhankelijk van den tijd en de omstandigheden waarnaar wij ons later zullen hebben te richten’,

antwoordde Philips. Hij volgde toen nog in de buitenlandsche politiek de algemeene aanwijzingen welke zijn vader, Karel de Vijfde, hem had gegeven. De hoofdgedachte van het staatkundig beleid van Philips was jaren lang geweest den bestaanden toestand te bestendigen. Philips had sinds hij aan het bewind was gekomen, de politiek van 'de verzadigde natie' gevoerd. Hij had niet gestreefd naar uitbreiding van de grenzen van zijn ontzaglijk uitgestrekt rijk. De eenige veroveringsoorlog welken men hem zou kunnen verwijten was de inlijving van Portugal geweest in de jaren 1580 en 1581, maar voor Philips was dit de wettelijke inbezitneming van een rijk waarover hij krachtens het recht der opvolging geroepen was te regeeren, en de wedertoevoeging, de 'aansluiting', van een deel van het Iberisch schiereiland bij het geheel waartoe het eigenlijk behoorde. De wetten, rechten en het volkskarakter van Portugal zouden worden geëerbiedigd, maar aan de zelfstandigheid van Portugal, slechts een incident in de geschiedenis van het Iberisch schiereiland volgens Philips, werd een einde gemaakt, zonder dat men het bewustzijn had een veroveringsoorlog te hebben bedoeld of gevoerd.

Philips had voornamelijk gestreefd naar de vergrooting van zijn invloedssfeer. De beslissende invloed, de hegemonie van het Spaansche Imperium, scheen voor langen tijd gewaarborgd te zijn, toen Philips den Spaanschen troon beklom. De slag bij Lepanto had, naar het scheen, de Turksche macht ter zee gebroken en had het bewijs gegeven dat Spanje de eerste zeemogendheid was. Hierdoor waren de betrekkingen met de over de geheele wereld verspreide bezittingen voldoende gewaarborgd. Philips was van meening dat hij de eerste 'zittende' koning kon zijn, en zijn residentie, midden op een woeste, moeilijk bereikbare hoogvlakte, vormde inderdaad een sprekende tegenstelling met het onophoudelijke reizen en trekken van zijn vader, en was het zinnebeeld van een volkomen anders gerichte politiek. Kanselarijtactiek, gebaseerd op zijn wereldmacht.

In die tactiek paste geen oorlog en bijna twintig jaren lang had Philips zich tegen den oorlog als middel om een politiek doel te bereiken, verzet. Dit viel hem des te gemakkelijker omdat hij meende geen tegenstander van beteekenis te hebben. Het is zeer opmerkelijk dat Philips, die door zijn vader reeds in zijn jeugd gewend was aan de gedachte zich te moeten afwenden van de continentale politiek en zich te moeten richten naar de politiek van eerste zeemogendheid met als basis den Atlantischen Oceaan, toch in Frankrijk den eigenlijken vijand van Spanje blijft zien en de beteekenis van het jonge, vooruitstrevende Engeland onderschat. Karel de Vijfde was zeer duidelijk geweest in zijn eerste richtlijnen: een verbond van Spanje en Engeland, bezegeld door een huwelijk van de regeerende vorsten. Philips, koning van Spanje en Engeland, en niet keizer van Duitschland. Het kinderlooze huwelijk, de dood van Maria van Engeland en het bewind van Elizabeth verijdelden de geniale berekening van Karel V, zonder dat Philips het gevaar scheen te doorzien dat hem bedreigde van Engeland uit, dat de zeewegen onveilig begon te maken.

Philips hield Engeland jaren lang voor een kleinen tegenspeler van wien hij zich kon bedienen tegen den eigenlijken vijand van Spanje, Frankrijk. In zijn oogen scheen slechts een katholiek Engeland voor Spanje gevaarlijk te kunnen zijn, wanneer het gemeenschappelijke belangen met Frankrijk kreeg. Dit is wellicht de hoofdreden waarom hij jaren lang Maria Stuart aan haar lot overliet. Maria Stuart zou als koningin van Engeland en Schotland, verbonden met een hersteld Frankrijk en onder den invloed daarvan, de anti-Spaansche politiek van Frankrijk uit de eerste helft van de zestiende eeuw kunnen hervatten. Dit groote gevaar moest worden vermeden.

Intusschen was Engeland protestant en was Frankrijk verdeeld. Het protestantisme van Engeland was nog allerminst diep geworteld, verzekerden de geheime agenten van Philips, het was een phase die eerlang afgesloten kon

worden, op het oogenblik dat Philips zulks wenschte of eischte. Een der geniaalste staatslieden van de zestiende eeuw, Bernardino de Mendoza, heeft aan dit gegeven zijn levenstaak ontleend, de blijvende verzwakking van Frankrijk, en een op het juist gekozen tijdstip weder katholiek gemaakt Engeland, als kleine, afhankelijke bondgenoot van Spanje.

Meer dan twintig jaren lang had Engeland nu reeds openlijk oorlog tegen Spanje gevoerd, zonder oorlogsverklaring en vrijwel zonder verbreking van de diplomatieke betrekkingen. Het machtige Spanje liet zich dat welgevallen. Spanje had vrede noodig om een oplossing te vinden voor zijn talrijke economische en politieke problemen. De ontwikkeling van zijn handel met de overzeesche gewesten, het behoud en de bevordering van zijn jonge industrieën, de moeilijkheden van den landbouw, de binnenlandsche spanningen als gevolg van de kunstmatige samenvoeging van vele sterk separatistisch-nationalistisch gezinde gewesten tot een autocratischen staat, dit alles eischte vrede en dit maakte het noodzakelijk onnoodige gevaren te vermijden.

Van een grooten afstand, den afstand van drie en een halve eeuw, gezien, zou ons de verhouding Spanje-Engeland, de verhouding van een op het oog machtige, verzadigde natie die vrede wenscht en daarvoor zware verliezen lijdt, en een jonge, hongerige natie met een sterke oorlogszuchtige partij, onbegrijpelijk zijn, als de Europeesche geschiedenis ons daarvoor geen andere voorbeelden verleende, zelfs binnen het eigen tijdsbestek, dat ons niet toelaat den uitslag van den strijd te overzien, zooals wij dien bij Spanje-Engeland kunnen vaststellen.

Na de vermetele kaping van de schepen met geld voor Alva in 1568 blijft Engeland Spanje op alle fronten bestrijden. Het bestrijdt Spanje in de Nederlanden door onverholen, zelfs officieel, de opstandelingen te steunen. Het bestrijdt Spanje in de koloniën, op alle wereldzeeën, tenslotte zelfs in Portugal door den pretendent dom Antonio geld, schepen en troepen te geven. Engeland gaat

in zijn open aanvallen zelfs zoover, dat het in Spanje kuststeden laat plunderen en schepen laat verbranden of prijsmaken in Spaansche havens. Het eenige gevolg van deze vijandelijkheden is, dat er diplomatieke nota's worden uitgewisseld en dat Engeland eenige verontschuldigingen aanbiedt wegens het ‘berispelijk optreden van onverantwoordelijke elementen’. Het bleef echter in Spanje geen geheim dat deze ‘onverantwoordelijke elementen’ door de koningin van Engeland in den adelstand werden verheven, wegens diensten den troon en den lande bewezen.

De vermelde brief van den markies van Santa Cruz vat de situatie duidelijk samen, en hij wijst op de gevaren welke Spanje bedreigen als Philips niet tijdig maatregelen neemt. Philips geeft nu niet het koele, ontwijkende antwoord van drie jaren te voren, maar hij laat per omgaande Santa Cruz verzoeken hem, heel vertrouwelijk, een plan voor de uitvoering van een expeditie tegen Engeland voor te leggen. Philips was besloten zijn buitenlandsche politiek volkomen te wijzigen.

De eerste kenteekenen waren daarvan reeds te zien geweest in de ontbieding van kardinaal Granvelle naar Spanje. Granvelle, minister van buitenlandsche zaken van Philips! De eerste taak van Granvelle was geweest de binnenlandsche aangelegenheden van het Iberische schiereiland te regelen. Het is een eeuwenoude Spaansche traditie, van eeuwen vóór Philips tot eeuwen na Philips, de Spaansche nationale geschillen en problemen door buitenlanders te laten oplossen. De samenwerking van Philips en Granvelle, welke volgde op de terzijdestelling van de zoogenaamde vredespartij, leidde tenslotte tot den geheelen politieken ommekeer van Philips. Philips gaat zich voorbereiden voor den oorlog. Wanneer hij echter besloten is tot hervatting van de Spaansche imperialistische politiek in den geest van Isabella, Ferdinand en Karel V, ontvallen hem op het beslissende oogenblik de twee mannen die hij daarvoor het hardst noodig heeft, kardinaal Antoine Perrenot de Granvelle, de staatsman, en don Álvaro de Bazán, markies van Santa Cruz, de vlootvoogd.

Op het verzoek van Philips om ‘een plan dat zoo uitgewerkt is dat het uitvoerbaar lijkt’ zond de markies van Santa Cruz een tot in de kleinste bijzonderheden uitgewerkt plan voor een expeditie tegen Engeland. Hij geeft daarin op het aantal oorlogsschepen en hun tonnenmaat, honderdvijftig bodems, zeven en zeventigduizend tweehonderd vijftig ton, de vrachtschepen, veertig, en de kleinere schepen, adviesbooten, barken, loggers, karveelen, sloepen e.a., tezamen driehonderdtwintig, bestemd voor ontscheping, vervoer van mondvoorraad, munitie, paarden, trekdieren, lastdieren e.a. Hij becijfert de onkosten voor de gage van de zee- en landmacht, en berekent daarbij de extra-kosten. Dit wordt berekend voor acht maanden, den vermoedelijken duur van de expeditie. Tezamen, vier en negentig duizend twee honderd twee en twintig zielen. Geraamd, en tot in kleinigheden opgegeven en berekend, wordt de benoodigde proviand voor zoo'n groot aantal menschen en de kosten daarvan. Verder wordt een raming gemaakt van al het benoodigde materiaal, van kaarsen af tot kanonnen toe, alles met opgave van hoeveelheid en prijs. Dan volgt een nauwkeurige berekening voor de inrichting van de hospitaalschepen, met alle benoodigdheden en het vereischte personeel, van het vermaarde pluksel, af dat nog meer dooden maakte door infectie dan de kogels die de wonden sloegen, tot het salaris van den administrateur, den geneesheer-directeur, chirurgijns en verplegers toe. Het totale bedrag van de geheele expeditie werd op vijftienhonderd zes en twintig millioen vierhonderd vijf en twintig duizend vierhonderd acht en negentig maravedi's geschat. Men kijkt eenigszins verbluft naar dit ‘acht en negentig’, als men beseft dat een maravedi nog geen cent was. Omgerekend in Castiliaansche dukaten, kwam de uitrusting van de vloot dus op drie millioen vierhonderd duizend tweehonderd acht en tachtig dukaten te staan.

Het meesterlijk uitgewerkte plan van den admiraal, die daarom reeds aanspraak kan maken op de blijvende bewondering van het nageslacht, werd het richtsnoer voor

t.o. 16

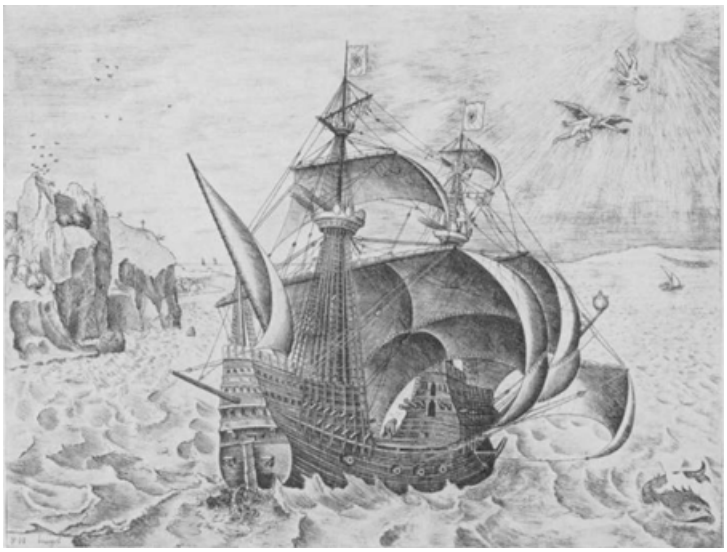

Een Spaansche kraak uit de XVIe eeuw (F.H. Bruegel). - Scheepvaartmuseum, Amsterdam

de uitrusting van een vloot en de basis voor de voorbereiding van den oorlog tegen Engeland. Een oorlog zonder oorlogsverklaring, volgens het voor Philips geldende volkenrecht betreffende een door het Hoofd van de Katholieke Kerk veroordeelde, afgezette en in de ban gedane vorstin. De actie, *niet* oorlog, gold een persoon en een stelsel, niet een land. Er is in feite weinig nieuws onder de zon....

Twee jaar lang wordt er ijverig aan de uitrusting van de vloot gewerkt. Philips heeft haast. Philips die nimmer haast had en als lijfspreuk had kunnen kiezen wat een ander Spaansch staatsman tot devies heeft genomen ‘De tijd en ik zijn tegen twee anderen opgewassen’, heeft nu groote haast. De voorbereidingen vorderen niet voldoende naar zijn zin. Santa Cruz, een even ondernemend als bedachtzaam man, zoekt de grootst mogelijke kansen voor welslagen. Philips, bijgenaamd ‘de beleidvolle’, wil zich nu met de kleinste kansen tevreden stellen. In Madrid, dat de eeuwen door berucht geweest is om zijn kwaadspreken en kwaaddenkendheid, waar men uit naijver, wantrouwen en uit louter genoegen in het kwaadspreken menige reputatie en daarbij menig man heeft gebroken, begon men reeds kwaadaardig te fluisteren over die ‘wel erg groote voorzichtigheid en bedenkelijke langzaamheid’ van den markies van Santa Cruz. Zijn karakter, hard, doortastend, eigengereid, zelfbewust, wars van vleierij en wars van diplomatieke schakeeringen, recht door zee en onmiddellijk op den man af, moest een sfeer als die van Madrid, een kunstmatige ambtenarenstad en in vormelijkheden verstarde residentie, herhaaldelijk kwetsen. De opzet gelukte van degenen die er zich, om velerlei redenen, op toelegden Santa Cruz bij Philips verdacht te maken. Philips zond hem een soort van inspecteur-controleur. Spoedig daarop stierf Santa Cruz plotseling. Men kan dit romantisch formuleeren en zeggen ‘zijn eerlijke zeemanshart brak onder den argwaan van zijn vorst’. Het Spaansche volk sprak hardop van vergif. Philips schreef den vijftienden Februari 1588 een koel briefje van rouwbeklag aan den zoon van Santa Cruz.

De keuze van een nieuwen vlootvoogd was moeilijk, al naar gelang men deze keuze beziet. Er waren nog wel ervaren zeelieden genoeg, die bewezen hadden de vereischte bekwaamheden te bezitten een oorlogsvloot aan te voeren. De Spaansche schepen doorkruisten alle wereldzeeën en de commandanten van de konvooien hadden zich meermalen onderscheiden als kundige zeevaarders en goede tactici. De bekendsten van hen werden belast met het commando van smaldeelen. Men is geneigd te vermoeden dat Philips, na zijn wrijvingen en moeilijkheden met Santa Cruz, niet meer een man aan het hoofd van de vloot heeft willen plaatsen die in staat was zich een zelfstandig oordeel over het geheel en de onderdeelen te vormen, en die dus een eigen wil zou hebben en een eigen tactiek zou kunnen ontwerpen en volgen. Philips, die steeds te veel bedacht is geweest op het benoemen van meegaande mannen op verantwoordelijke posten en van nature geneigd was wantrouwen op te vatten en te koesteren tegen zelfstandige en ondernemende karakters - men denke aan zijn open oor voor booze influisteringen betreffende don Juan van Oostenrijk en Parma - heeft wellicht als vlootvoogd een man willen hebben die door aard en omstandigheden genoodzaakt zou zijn, zich stipt te houden aan de geschreven orders en de toegevoegde raadslieden.

De beweegreden welke Strada o.a. vermeldt, namelijk dat Philips een zeer aanzienlijk man tot opperbevelhebber verkoos terwille van de voorname vrijwilligers die slechts den eersten van hun gelijken als meerdere zouden dulden, kan - in geringe mate - hebben meegewerkt. Beziet men echter deze benoeming binnen de geheele sfeer van Philips, dan komt men tot de gevolgtrekking dat Philips in zijn keus is bepaald door den wensch om zelf, van uit de verte, de leiding van de bewegingen van de vloot in handen te houden. Inmiddels was immers de oorlogsvloot allengs een transportvloot met konvooi geworden, en verder moest Philips vooruit de mogelijkheden van noodlottige geschillen tusschen den vlootvoogd en den bevel-

hebber van de landingstroepen, Parma, zoo gering mogelijk maken.

De keuze viel dus op don Alonso Pérez de Guzmán el Bueno, hertog van Medina-Sidonia, een man van zeven en dertig jaar, een der machtigste en rijkste adellijke heeren van Spanje. Deze keuze was niet gerechtvaardigd door bewezen bekwaamheden van den betrokkene. Integendeel. Hij was reeds berucht als de besluitelooze, trage, sloome man, als de man van de verzuimde en veronachtzaamde gunstige gelegenheden. In Andaloezië, waar men tot op heden leed en liefde draaglijk weet te maken door ze in geestige woorden, liefst in verzen met een vlijmend scherp woordenspel, te vatten, had men heel wat hekelgedichten gemaakt op dien kapitein-generaal van de Middellandsche Zee-vloot, die in 1587 Cadiz binnentrok toen de Engelschen al vertrokken waren, in omstandigheden gelijk aan die van tien jaren later, toen hij zelf in een brief aan Philips moest erkennen dat er ‘geen vloot, geen haven, geen stad meer te redden was’. Fernández Duro vertelt dat hij na zijn zeer eervolle benoeming tot stadhouder van Milaan en kapitein-generaal van Lombardië, met de opdracht zich onmiddellijk naar zijn standplaats te begeven, een jaar heeft gewacht eer hij antwoord gaf en toen liet zeggen dat hij liever thuis bleef!

Met deze benoeming tot vlootvoogd was Medina-Sidonia ook allerminst ingenomen. Voordat de markies van Santa Cruz overleden was, had Philips reeds laten weten dat Medina-Sidonia zou worden aangewezen als zijn opvolger. Medina-Sidonia schreef toen den volgenden, veelbeteekenenden brief aan don Juan de Idiaquez, den minister van Philips:

> Ik zal de brieven die ik van u heb ontvangen, alle van den elfden (Februari 1588), beantwoorden. Eerstens dien welken u mij namens Zijne Majesteit heeft geschreven nopens de ernstige wending in de ziekte van den markies van Santa Cruz waarover u verder bericht heeft gekregen, de geringe hoop die men nog had dat hij zou herstellen en het besef dat zijn dood een groot

gemis zou zijn, nu de voorbereiding van de Armada zoover gevorderd is. U schrijft mij dat het de bedoeling was dat de Armada in het midden van deze maand zou uitvaren en dat dit vertrek om vele redenen niet kan worden uitgesteld. Daarom, zegt gij, heeft Zijne Majesteit mij uitgekozen als leider van dezen tocht en om God en Zijne Majesteit zulk een grooten dienst te bewijzen als men van deze onderneming verwacht. Hiertoe zou ik mij met den hertog van Parma en de troepen welke hij heeft bijeengebracht moeten vereenigen, en vervolgens zouden wij gezamenlijk tegen Engeland moeten optrekken. Verder schrijft u me, dat de vloot welke hier (in Andaloezië) wordt uitgerust, zich moet vereenigen met de vloot welke voor Lissabon ligt, dat ik mij naar Lissabon moet begeven en daar de nadere bevelen zal ontvangen, waar ik mij aan te houden zal hebben. Op dit alles zal ik u dan, ten eerste, zeggen dat ik de koninklijke handen en voeten van Zijne Majesteit kus, omdat hij bij een onderneming van zooveel gewicht de keuze op mij heeft laten vallen. Ik zou willen dat ik de eigenschappen en de krachten had, welke noodig zijn om mij naar behooren van die taak te kwijten. Wat het laatste betreft, mijn gestel laat mij niet toe scheep te gaan. Van de enkele keeren dat ik op zee ben geweest, weet ik uit ervaring dat ik zeeziek word, want ik heb last van allerlei catarhs. Bovendien weet u, daar ik u dat al dikwijls heb gezegd en geschreven, dat ik in heel behoeftige omstandigheden ben, zoozeer zelfs dat ik telkens wanneer ik naar Madrid ben geweest geld voor de reis en een deel van de uitrusting heb moeten leenen. Ik heb een schuld van negenhonderd duizend dukaten. Dus ook om deze reden kan ik niet gaan. Ik kan geen kwartje voor dezen tocht uitgeven. Verder kan ik het zoomin met mijn geweten als met mijn gevoel van plicht overeenbrengen deze taak op mij te nemen, want die heele opzet is zoo groot en die onderneming is van zooveel belang, dat het niet juist is dat iemand zonder ervaring van de zee of van krijgszaken de leiding

ervan op zich neemt. Ik heb in dezen geen ervaring en mis de voorbereiding er toe. Terwille van den dienst van Zijne Majesteit zelf en de liefde welke ik hem toedraag breng ik dit onder uw aandacht, opdat u het aan Zijne Majesteit zegt en hem uitlegt dat ik de man niet ben voor deze taak, dat ik er de krachten en de gezondheid niet voor heb, en dat ik ook niet over het noodige geld beschik. Elk van deze redenen is reeds voldoende om te weigeren, laat staan dus als zij alle tezamen komen zooals bij mij. Bovendien, al was ik in dezen heel ervaren, als ik zoo geheel onvoorbereid aan het hoofd van de Armada kwam te staan, zonder er iets van te weten of de bemanning en het doel van den tocht te kennen, zonder op de hoogte te zijn van de inlichtingen welke men omtrent Engeland heeft gekregen of de havens te kennen, dan zou ik toch in den blinde tasten. Ik ken ook de correspondentie niet welke de markies heeft gevoerd gedurende de jaren dat men hierover bezig is. Zoo onvoorbereid kan ik den tocht niet maken. Alle redenen die ik voor mijn weigering aanvoer zijn zoo gegrond en zijn zoo in het belang van den dienst van Zijne Majesteit, dat ik derhalve liever niet zal scheepgaan om een taak op mij te nemen welke ik slecht zou vervullen, daar ik in alles in het duister zou tasten. Ik zou mij dan onderweg geheel moeten verlaten op de meening van anderen, zonder te weten welke raad goed en welke raad verkeerd is, en zonder te kunnen nagaan wie mij probeert te misleiden of in het verderf wil storten. Zijne Majesteit heeft ervaren mannen die hem op dezen tocht kunnen dienen.... Dit is alles wat ik u op uw brief kan antwoorden. Eenvoudig en waarheidsgetrouw zooals een man als ik gehouden is te doen. Daarom meen ik ook dat Zijne Majesteit het aan zijn eigen grootheid is verplicht mij, zooals ik ootmoedig smeek, de gunst te bewijzen mij niet iets op te dragen dat ik stellig niet goed kan volbrengen. Want ik kan het niet, ik heb er de kennis niet toe, mijn gestel kan niet tegen de zee en ik heb er geen geld voor....

Deze brief is welsprekend en overtuigend genoeg, men ziet er den mensch ten voete in uitgebeeld. Het helpt den stakker echter niet. Philips beveelt hem, deze taak op zich te nemen. Den achttienden Februari draagt Philips hem het opperbevel over de Armada op. Den zesentwintigsten schrijft Medina-Sidonia dat hij het aanvaardt. Het gaat alles vliegensvlug. Als men zich indenkt den afstand van Madrid naar San Lucar (bij Cadiz), met de wegen uit dien tijd, dan heeft men diepen eerbied voor de ijlboden die in zoo'n korten tijd dien afstand hebben afgelegd. Philips heeft haast! Den elfden Maart schrijft Philips het volgende inzake de bezwaren welke Medina-Sidonia heeft gemaakt:

> Ik heb uw brief van den negenentwintigsten van de vorige maand ontvangen en ik dank u zeer voor den goeden wil waarmede gij alle moeilijkheden welke u in den weg stonden terzijde hebt gezet, en besloten hebt mij bij deze onderneming te dienen. Deze onderneming is van zooveel gewicht en belang dat daarbij terecht alle bezwaren ten achter moeten worden gesteld. Zij is het offer waard dat gij zegt te brengen terwille van den dienst des Heeren en van mij, in navolging van overbekende voorbeelden van uw voorvaderen. Zoo had ik het ook verwacht en vertrouwd van iemand zooals gij zijt en van de groote liefde welke gij mij steeds bij alle gelegenheden hebt betoond en bij de opdrachten welke ik u heb gegeven. Wees ervan overtuigd dat ik dezen tocht van zooveel belang vind dat, als ik hier niet zoo noodig was, voor die onderneming zelf en voor vele andere dingen, ik dan gaarne zou meegaan. Ik zou dat doen in het volle vertrouwen dat mij de onderneming heel goed zou gelukken. Dit alles moet u opwekken en bemoedigen om heel welgemoed te vertrekken. Zelfs om dankbaar te zijn dat er zich zulk een gelegenheid heeft voorgedaan waarbij gij de buitengewone eigenschappen en gaven kunt toonen waarmee God, de bewerker van alle goeds, u heeft willen begiftigen. Verder kunt gij gerust zijn dat, wat u ook overkome (en ik verwacht van de goedheid en barmhartig-

> heid Gods dat alles goed zal gaan), ik alle noodige zorg voor uw kinderen zal dragen. Mocht gij dus op dezen tocht het leven laten (ik hoop dat dit niet zoo zal zijn, en dat gij heel tevreden en zegevierend zult terugkeeren), dan zal ik doen wat ik zeg. Om nu in dezen zelf gerust te zijn, zou ik gaarne van u hooren dat gij nu gerust en welgemoed zijt, en zoo onbezorgd mogelijk afreist, hetgeen ik van u verwacht.
> Eigenhandig schrijft Philips dan nog onder den brief: ik ben vol vertrouwen dat dank zij uw groote toewijding en zorg alles heel goed zal gelukken. Dit kan ook niet anders in een zaak als deze welke zoozeer Gods zaak is. Daarom dus en om wat men u in dezen brief zegt, moet gij nergens anders meer zorg over hebben dan over dezen tocht. En ik weet welk een zorg gij daarvoor zult hebben.

Medina-Sidonia vertrekt dus naar Lissabon om zich aan het hoofd van de Armada te stellen. De bedoeling was geweest dat de vloot nog in het vroege voorjaar zou uitzeilen. Men bewaarde het diepste stilzwijgen over het doel, men verspreidde geruchten in Europa over allerlei overzeesche expedities, strafexpedities tegen kapers en zeeschuimers, zuivering van de zeewegen, beveiliging van de koloniën, versterking van de konvooien voor de koopvaardij- en zilvervloten. Men verzweeg het eigenlijke doel, en trachtte Engeland gerust te stellen door schijnbaar met allen ernst en de beste bedoelingen een vredesconferentie in Vlaanderen te houden. Plotseling zou dan de Armada in het Kanaal opdagen en den onvoorbereiden vijand overrompelen. Haast was dus een hoofdvereischte. Medina-Sidonia vertraagt echter voortdurend het vertrek. Steeds vindt hij fouten en tekortkomingen, nooit is de vloot sterk genoeg, nooit voelt hij zich voldoende zeker. Dringend vraagt hij, smeekt hij, steeds weer om geld.

Den negenden Mei 1588 verscheen er een werkje in Lissabon, een overzicht van de zeilree liggende vloot. Het was een indrukwekkend vertoon van de ontzaglijke zeemacht en militaire bewapening van Spanje, en het werd

ongetwijfeld in het licht gegeven om reeds politiek te bereiken wat men met geweld wilde bewerken. Als reclamemiddel was het stellig even effectief als de mededeelingen welke heden ten dage in de pers en door de radio worden gegeven van de militaire paraatheid van verschillende landen. De verkeersmiddelen mochten toen nog zeer gebrekkig zijn geweest, maar de geruchten verbreidden zich snel en de mare die van mond tot mond ging, had een even diepe uitwerking. De titel van het werkje over de Armada luidt:

> Verslag van de galjoenen, driedekkers, adviesbooten, loggers, galjassen, galeien en andere vaartuigen waaruit de zeer voorspoedige vloot bestaat welke Zijne Majesteit in de rivier van deze stad (Lissabon) heeft laten bijeenbrengen en waarvan de hertog van Medina-Sidonia kapitein-generaal is, met de tonnenmaat ervan en de matrozen en soldaten, den mondvoorraad, de wapenen, het geschut, het kruit, de kogels en andere krijgsbenoodigdheden welke er op zijn, met opgave van den tijd dat de genoemde voorraden kunnen duren.

Dan volgt de opgave van alle schepen, verdeeld in de verschillende eskaders, het Portugeesche eskader, het Biskaische eskader, het eskader van Castilië, het eskader van Andaloezië, het eskader van Guipuzcoa, het eskader van Oost-Spanje en Italië, het smaldeel van de hoekers, het smaldeel van de adviesbooten en loggers, de vier galjassen uit Napels en de vier galeien van Portugal. Van ieder schip wordt nauwkeurige opgave gedaan. Van het vlaggeschip zegt men het volgende: Het galjoen *San Martin*, het schip van den vlootvoogd. Duizend ton. Driehonderd soldaten, en wel tachtig man uit de compagnie van Juan de Guzmán, uitgekozen uit de manschappen van het kasteel van Lissabon, en twee honderd twintig man die uitgekozen zijn uit de vijf regimenten die ingescheept zijn. Honderd zeven en zeventig matrozen. Tezamen vierhonderd zeven en zeventig man. Acht en veertig stuks geschut. Vier en twintig honderd kogels. Zesduizend vierhonderd veertig kilogram kruit. Duizend acht en vijftig kilo-

gram lood. Achthonderd acht en twintig kilogram lonten.

De totale opgave van de geheele Armada was honderd dertig schepen, tezamen metend zeven en vijftig duizend achthonderd acht en zestig ton, met negentien duizend tweehonderd vijf en negentig soldaten en acht duizend twee en vijftig matrozen, tezamen dus zeven en twintig duizend drie honderd zeven en veertig (in het boekje wordt een fout in de optelling gemaakt en gezegd 'vijf en zeventig'). Twee duizend acht en tachtig roeiers (galeislaven). Vier en twintig honderd een en dertig stuks geschut, waarvan veertienhonderd zeven en negentig van brons. Dit bronzen geschut liep zeer uiteen, er waren zware kanonnen, lichte kanonnen, veldslangen, kattekoppen en mortieren voor steenen kogels. De overige kanonnen waren van gegoten ijzer, van allerlei kaliber, en er waren honderd drie en twintig duizend honderd negentig kogels voor in voorraad. Verder twee honderd zeven en dertig duizend vijfhonderd negentig kilogram kruit en zes en vijftig duizend negenhonderd acht en veertig kilogram lood. De Armada bestond uit vijf en zestig galjoenen en zware oorlogsschepen, vijf en twintig hoekers van driehonderd tot zevenhonderd ton, negentig adviesbooten van zeventig tot honderd ton, dertien loggers, vier galjassen en vier galeien.

Het commando was als volgt verdeeld. Kapitein-generaal de hertog van Medina-Sidonia. Vice-admiraal Juan Martínez de Recalde, tevens schout-bij-nacht van het eskader van Biskaje. Schout-bij-nacht van het eskader van Castilië Diego Flores de Valdés, tevens bijzonder raadsman van Medina-Sidonia. Schout-bij-nacht van het eskader van Andaloezië don Pedro de Valdés (familielid van voornoemde met wien hij in onmin was). Schout-bij-nacht van het eskader van Guipuzcoa Miguel de Oquendo. Schout-bij-nacht van het eskader van Oost-Spanje en Italië Martin de Bretendona (vaak ook genoemd Bertendona). Schout-bij-nacht van het smaldeel hoekers Juan Gómez de Medina. Schout-bij-nacht van het smaldeel adviesbooten en loggers don Antonio Hurtado de Mendoza.

Commandant van de galjassen don Hugo de Moncada, en commandant van de galeien Diego de Medrano.

De infanterie stond onder bevel van don Francisco de Bovadilla. Het regiment van Sicilië stond onder kolonel don Diego Pimentel, de andere regimenten onder de kolonels don Francisco de Toledo, don Alonso de Luzón, don Agustin Mexía en Nicolas de Isla.

De inspecteur-generaal, don Jorge Manrique, die over de voorraden ging, had vijftig ambtenaren tot zijn beschikking. Het hoofd van de rechterlijke macht, Martin de Aranda, had negentien ondergeschikten op de vloot. De hospitaaldienst stond onder leiding van don Martin de Alarcón, en bestond uit vijf doktoren, een chef-chirurgijn met vier chirurgijns en verder personeel, allen tezamen vijf en tachtig man. Er waren honderd tachtig monniken aan boord, Portugeezen, Castilianen en Andaloeziërs. Er waren Franciscanen, Augustijnen, Ongeschoeide Carmelieten, Dominicanen en Jezuieten. De Jezuieten worden in het werkje van 1588 Theatijnen genoemd, een in Spanje veel voorkomende vergissing. Uit den brief van Pater Hieronymus de la Torre o.a. weten wij dat het Jezuieten waren. Men zie ook de merkwaardige plaat van Strada welke hier is opgenomen. Dan waren er nog timmerlieden, smeden, paardenknechts, en de bedienden van de voorname heeren. Er waren bij elkaar acht en twintig duizend zeshonderd zeven en tachtig man gereed om ingescheept te worden op de Armada. Verder de twee duizend slaven op de roeibanken. De opsomming van de voorraden levensmiddelen is indrukwekkend, maar indrukwekkender is de beschrijving van het gebrek dat van het begin af op de Armada is geleden. Hier zullen wij dus de duizenden kilo's scheepsbeschuit, visch, rijst, erwten en boonen, en de vaten wijn achterwege laten.

Een schilderachtig bestanddeel van de Armada vormden de aanzienlijke vrijwilligers, de zoogenaamde *aventureros*, die zich ten getale van honderd vier en twintig met een stoet van bedienden hadden ingescheept. Het waren zoons uit de voornaamste geslachten van Spanje. De voor-

naamsten van hen zijn de prins van Ásculi, de graaf van Gelves, don Bernardino de Velasco, de broer van den maarschalk van Castilië, don Pedro de Zúñiga, zoon van den markies van Ávilafuente, de markies van Gaver, zwager van den hertog van Savoye. Onder deze *aventureros* bevond zich ook een neef van kardinaal Granvelle, Thomas van Granvelle, die zich als een grand-seigneur bewoog met dertien bedienden. Verder was er nog een andere groep voorname vrijwilligers die gage, of tegemoetkoming in kosten kregen. Men noemde hen de *entretenidos.* Tezamen tweehonderd acht en dertig. De voornaamste van hen was de graaf van Paredes, die twaalf bedienden bij zich had. De anderen hadden er, dooreen genomen, één, sommigen hadden er meer, anderen geen.

Philips was er zeer op bedacht, dat er een strenge tucht op de Armada werd bewaard en dat men niet, zooals hij dat noemde, 'door eenige zonde Gods gunst zou verliezen'. Vier dagen na zijn benoeming, den twee en twintigsten Februari 1588, kreeg Medina-Sidonia het volgende briefje van Philips, en wij zullen bij de instructies welke hij later geeft, zien, dat hij dit briefje in gedachten heeft gehouden. Philips schrijft:

> Hoewel wij deze vloot voor de u bekende doeleinden hebben laten bijeenbrengen en het Gods eigen zaak betreft en men dus van Zijn goddelijke goedheid mag verwachten dat Hij daarvoor zal opkomen, en de dingen zal leiden zooals dat voor Zijn dienst het beste uitkomt, zoo zijn wij toch gehouden van onzen kant alles tot de bevordering ervan te doen. Wij moeten Hem smeeken dat Hij in Zijn barmhartigheid niet toelaat dat de onderneming tengevolge van onze zonden verkeerd afloopt. Te dien einde wordt er door de geestelijken van de kloosters en kerken van Madrid en door de bijzondere dienaren Gods binnen en buiten ons koninkrijk voortdurend gebeden en gesmeekt, en hiermede zal worden voortgegaan. Daarom is het van het hoogste belang dat de opvarenden van de Armada ook zelf christelijk probeeren te leven. Men moet zich dus onthouden van

> vloeken, godslasteringen en andere zonden waardoor de Heere zoo wordt beleedigd. Daardoor laat Hij soms toe, dat de dingen die voor Zijn dienst worden ondernomen, niet het gewenschte gevolg hebben. Ik dring er derhalve zeer bij u op aan, dat gij order geeft dat alle opvarenden van de Armada, voor zij aan boord gaan en voor de afreis, biechten, ter communie gaan, zich van ganscher harte den Heere aanbevelen en Hem smeeken dat Hij alles zoo zal leiden als Zijn dienst het vraagt. Want dit is toch het voornaamste doel. Wanneer dit aldus is gebeurd, moet gij er op letten en er bijzonder zorg voor dragen dat het vloeken wordt tegengegaan, en verder moet gij ook gelasten dat er zich geen publieke vrouwen of vriendinnen van de opvarenden inschepen, vanwege de beleedigingen welke men Zijne goddelijke Majesteit aandoet, en ook omdat zij op de vloten en in de legers tot last zijn....

Deze order wordt streng doorgegeven, maar later blijkt dat er een hoeker vol vrouwen is meegegaan. Vaandrig Esquivel die na den storm voor Coruña naar de Scilly-eilanden was gegaan om verstrooide schepen op te zoeken, vond daar dien hoeker, die daar een paar weken had liggen wachten. Dit kunnen vrouwen van soldaten zijn geweest, want deze reisden met het leger mee. Forneron, die van sterk gekleurde verhalen en pakkende tafereelen houdt, en zich daarbij nog al eens door zijn levendige verbeeldingskracht en zucht tot sensatie laat meesleepen, heeft van die vrouwen van de Spaansche soldaten een weinig lieflijke beschrijving gegeven.

* * *

De uitrusting van deze groote oorlogsvloot, waarvan de eenheden in alle Spaansche havens werden gereed gemaakt, had in Engeland en in Holland, Zeeland, Utrecht en daarmee verbonden Nederlandsche gewesten, diepe ongerustheid gewekt. Engeland voelde zich in zijn, toch reeds onzeker, bestaan bedreigd. De bevolking was verdeeld door de godsdiensttwisten, de politieke intrigues die jaren

lang rondom Maria Stuart waren geweven, hadden een gevoel van onzekerheid gewekt dat was door de veroordeeling en terechtstelling van de hoofdfiguur niet waren opgeheven. Bernardino de Mendoza had overal in Engeland zijn agenten en handlangers, en een deel van het Engelsche volk bleef bedacht op de mogelijkheid van een volkomen wijziging van de richtlijnen van de binnenlandsche en de buitenlandsche politiek, hetzij door Elizabeth zelf, hetzij door dengene die haar zou opvolgen of vervangen. Het nationaal bewustzijn was bovendien nog niet zoo diep geworteld. Kort te voren had zich nog een der vermaardste Engelsche zeevaarders en kapers bereid verklaard in dienst van Philips over te gaan. De ideologische beweegredenen waarop Philips zich beriep, het herstel van de Katholieke Kerk in Engeland, kon een deel van de Engelsche bevolking, en van den katholieken adel vooral, op zijn hand brengen. De termen katholiek en protestant (of ketter) werden in de zestiende eeuw met even groote uitwerking in de binnenlandsche en buitenlandsche politiek gebruikt als tegenwoordig de termen fascist en communist. De buitenlandsche vijand verkreeg daardoor bondgenooten in het land dat hij beoogde te beoorlogen, en verbrak of verzwakte daarmee het nationale front. In geschrifte werd op gelijke wijze als nu propaganda gemaakt. In vlugschriften en boeken werd het stelsel, het beleid en de persoon van Elizabeth aangevallen. Men ging daarbij ook tot grove, sensationeele middelen over. De katholieken werden bovendien door de vernieuwing van den pauselijken banvloek over Elizabeth in meer of mindere mate aan het wankelen gebracht. De militaire verweermiddelen van dit, een vier millioen zielen tellende, Engelsche volk waren bovendien niet groot. Te land zelfs geheel onvoldoende, en onbeteekenend was ook de leiding. Tegenover een militair en politiek genie als Parma, met zijn pas geworven en zijn oude keurtroepen, kon Engeland zoomin een leger als een veldheer stellen. Een geordende zeemacht was er niet. De admiraal was in verscheidene opzichten het evenbeeld van Medina-Sidonia.

Elizabeth was zeer ongerust. Zij zag om naar bemiddeling. Zij was gereed te onderhandelen. Zij opende besprekingen. En terwijl de Armada zeilree lag, begon zij besprekingen met Parma, die ze geheel in den trant van de Italiaansche diplomatieke school opvatte en rekte. Elizabeth schijnt, deels of geheel, te goeder trouw te zijn geweest bij die onderhandelingen. Het bewijs daarvoor vindt men in de geheel onvoldoende militaire voorbereidingen te land. Het is duidelijk dat, als Parma in Engeland had kunnen landen, hij bijna een wandeltocht naar Londen had kunnen maken. Wij weten nu, dat de brief die op twintig September 1588 van Londen aan Bernardino de Mendoza, den Spaanschen ambassadeur in Parijs, werd gericht, zoogenaamd door een katholieken, Spaanschgezinden Engelschman, in zijn beschrijving van de enthousiaste bewapening van het Engelsche volk en van de troepen die er gevormd werden, een geestige bedotterij is geweest.

Een deel van het Engelsche volk handelde voor zichzelf. Drake had in 1587 een deel van de Spaansche vloot in Cadiz vernield en eenigen tijd voor de Spaansche kust gekruist. Parma had daardoor het vaste vertrouwen kunnen hebben, dat Elizabeth volgens dezelfde regelen van het Machiavellistische diplomatieke spel met hem confereerde. Hij behoefde zich niet, zooals wij, het hoofd te breken over het raadsel Elizabeth, namelijk in hoeverre zij Engeland, of Engeland haar stuwde en maakte.

Grootendeels door particulier en gemeenschappelijk initiatief, kwam er een vloot tot stand. De kern daarvan werd gevormd door kapers, zeeschuimers en slavenhandelaars, onvervaarde kerels van het slag van Drake, die de Spanjaarden van ouds kenden. Tevens was men een propagandatocht voor een nationale verdediging begonnen, met sensationeele reclame-middelen die onmiddellijk insloegen. Men waarschuwde voor het Spaansche gevaar, men herinnerde aan Spaansche ‘furiën’, het gegeven van de Spaansche Inquisitie werd rijkelijk uitgeput. In kleurige, pakkende bewoordingen werd beschreven hoe de

monniken en de Inquisiteurs reeds ingescheept waren, voorzien van alle dwangmiddelen om het Engelsche volk weer geheel katholiek te maken. Men zegt dat een keur-collectie van gefantaseerde martelwerktuigen, voorbeelden van de ingescheepte dwangmiddelen, in het openbaar ten toon werden gesteld. De middelen om de massa te bewerken, zijn de eeuwen door gelijk gebleven. Alleen is de techniek ook in dezen geperfectionneerd.

Elizabeth zelf schijnt tot op het allerlaatste oogenblik een gewapend conflict te hebben willen vermijden, en dit mogelijk te hebben geacht. Veel geld voor de uitrusting en bemanning van schepen heeft zij niet over gehad, en op het hachelijkste oogenblik overwoog zij bezuinigingen, die noodlottige gevolgen hadden kunnen hebben.

In Holland, Zeeland, Utrecht en de andere Nederlandsche gewesten die met Philips in oorlog waren, was de stemming heel gedrukt. Men besefte het ontzaglijke gevaar dat dreigde. Parma's politiek en strategisch talent had doeltreffende middelen bedacht en toegepast in de bestrijding van de opstandige gewesten. Indien Parma in staat werd gesteld met zijn pas geworven troepen - volgens een officieele opgave van Parma aan Philips had hij een leger van vijftig duizend man tot zijn beschikking in het voorjaar van 1588 - tegen de Noordelijke Nederlanden op te rukken en een flinke vloot een belangrijke haven bezette, dan zou verdere tegenstand nutteloos worden. Wij zouden verwachten dat in het voorjaar 1588, waarin de inzet van den strijd voor ieder duidelijk moest zijn, de opstandige Noordelijke Nederlanden een eensgezind en gesloten front maakten, in het besef van het groote gevaar. Integendeel. Het ‘bewind’ van Leicester had diepe verdeeldheid gebracht. Komplotten werden beraamd door Leicester-gezinden. Belangrijke steden waren voor Leicester of in handen van Engelsche bezettingen. Enkele belangrijke plaatsen waren door Engelsche officieren aan de Spanjaarden overgeleverd en hadden het wantrouwen en den haat tegen de Engelschen en daarmee tegen Leicester en zijn aanhangers doen toenemen. De samenzwering te

Leiden, de stemming te Utrecht, maakten duidelijk hoe verdeeld en dus hoe zwak de opstandige gewesten waren. De geheime inlichtingendienst van Philips was wel, vergeleken met wat in onzen tijd in dit opzicht bereikt wordt, niet voortreffelijk, maar toch heel voldoende. Het plan van Parma was op onze verdeeldheid en schijnbare machteloosheid gebouwd.

De bezorgdheid in ons land nam toe, toen men hoorde dat Engeland besprekingen met Parma had geopend om tot een minnelijke schikking te komen. Men begreep dat Parma tijd wilde winnen, en vreesde dat Elizabeth de Nederlanden aan eigen veiligheid en behoud zou opofferen. Te midden van al deze moeilijkheden in de Noordelijke Nederlanden, met groepen die ieder naar een bepaalden persoon opzagen om uitredding te verkrijgen en elkaar argwanend en vijandig bekeken, zond men afgevaardigden naar Engeland om zich van den blijvenden steun van Elizabeth te verzekeren. Het is merkwaardig te hooren wat een van Philips' geheime agenten in Engeland op dat tijdstip meldt:

> Den twaalfden dezer is doctor Derbar (sic), de afgevaardigde van de Staten van Holland, hier gekomen. De staten zijn besloten geen schikking met den koning meer te treffen en doctor Derbar is hier gekomen om de koningin uiteen te zetten waarom zulk een schikking niet in hun belang is. Verder is hij ook komen vragen of de koningin de plaatsen welke zij bezet houdt, weer wil afstaan, zoodat de Staten die zelf kunnen verdedigen. De Hollandsche afgevaardigden hebben de koningin gisteren gesproken en zij hebben haar dit verzoek voorgelegd. Zij heeft hen naar den Ministerraad verwezen om de zaak daarmede te bespreken. De vergadering is morgen. De koningin wil al het mogelijke doen om tot een vergelijk met den koning te komen, maar Leicester en Walsingham verhinderen dat op alle mogelijke manieren. Zij probeeren alleen maar tijd te winnen, om te zien wat de koning van plan is in Maart te doen met de vloot en de toebereidselen die hij maakt.

t.o. 32

Parma wordt als verdediger van het katholieke geloof in 1586 door den Paus vereerd met een gezegenden hoed en een zwaard (Hogenberg). Alonso Vázquez geeft een ooggetuigenverslag van de plechtigheid

Zij vreezen beschaamd te zullen uitkomen en de Engelsche afgevaardigden gaan dus slechts (naar Ostende) om tijd te winnen, onder voorwending van vredesgezindheid. Zij zijn er van overtuigd dat de vrede niet zal bewaard worden, want zij weten dat de koning alleen genoegen zal nemen met de teruggave van zijn bezit. Dat zullen zij nooit doen, zeggen zij, omdat dat in strijd is met hun eer, en verder ook niet omdat zij zich dan daarna niet erg veilig zullen gevoelen. Het is dus zeker dat die afgevaardigden slechts gaan om tijd te winnen, en daarom moet men dienaangaande de noodige aanwijzingen geven.

In zake de Engelsche zeemacht meld ik U dat de admiraal met veertien schepen van de koningin en eenige koopvaardijschepen is uitgevaren. Hij heeft vervolgens eenigen tijd voor Dover gekruist. Gisteren is hij naar de residentie gekomen, na ontboden te zijn. Binnen twee dagen gaat hij terug. De oorlogsschepen welke hij heeft uitgerust, zijn de beste welke de koningin heeft. Er zijn er vier van duizend tot elfhonderd ton, volgens hun zeggen. Verder drie van negenhonderd, vijf van zeshonderd tot achthonderd, zes van driehonderd tot vijfhonderd, en vijf van tweehonderd tot tweehonderdvijftig. Bovendien zijn er nog een aantal pinassen. Alle schepen zijn voorzien van bronzen geschut. De eerste vier genoemde schepen voeren acht en veertig stukken, die van negenhonderd ton hebben er veertig tot twee en veertig, die van zeshonderd tot achthonderd hebben er vier en dertig tot acht en dertig, die van driehonderd tot vijfhonderd hebben er twee en twintig tot acht en twintig, en die van tweehonderd tot tweehonderd vijftig hebben er achttien tot twintig. Alle schepen zijn goed voorzien van munitie en allerlei ontplofbare stoffen, maar zij hebben geen haakbussen of musketten. Onder deze schepen is er een dat Raleigh heeft laten bouwen. Het is heel sterk en het heeft vernuftig gebouwde verhoogde voor- en achterdekken, zoodat het onneembaar is. Het meet zeshonderd ton en het

heeft voor vijf maanden levensmiddelen aan boord.

De manschappen zijn geïnspecteerd. Er wordt beweerd dat er elfduizend man zouden zijn. Dat is onjuist. Er zijn er hoogstens zevenduizend vijfhonderd. Van de genoemde schepen staan er vijf onder bevel van Drake, een van achthonderd ton, twee van zeshonderd, een van vierhonderd, een van driehonderd en dan nog twee pinassen. De andere veertien staan onder bevel van den admiraal. Daar komen er nog vier bij welke nog niet gereed zijn. Drake heeft ook nog andere schepen onder zijn bevel, een twintigtal en zes pinassen, deels eigene deels schepen van particulieren. Zij voeren ijzeren kanonnen, behalve enkele van Drake's eigen schepen welke het geschut voeren van een prijsgemaakten West-Indië-vaarder. De koopvaardijschepen zijn verschillend van grootte. Vijf meten driehonderd tot vierhonderd ton, vier tweehonderd tot tweehonderd vijftig, zes honderd zestig tot tweehonderd, en vijf honderd tot honderd veertig. Zij zijn nog niet uitgevaren, want de schepen te Plymouth, waar Drake zich bevindt, zijn nog niet klaar. Men hoopt dat men hem bij het vertrek van de afgevaardigden (naar Ostende) zal gelasten de voorbereidingen te staken, maar er loopen hardnekkige geruchten, wat ik U al heb geschreven, dat Drake naar de kust van Galicië en Biskaje zal gaan, om alle schepen die hij mocht aantreffen te vernietigen. De rest van de vloot zal in het Kanaal blijven. Er is maar een heel klein gedeelte van den adel met den admiraal scheepgegaan. Een paar geestdriftige edellieden slechts. Het grootste gedeelte van de opvarenden zijn matrozen. Er zijn maar weinig soldaten aan boord. Drake zal drieduizend man onder zich hebben en de admiraal drieduizend achthonderd. Behalve deze schepen welke op kosten van de koningin of van particulieren zijn uitgerust, zijn er nog vier schepen. Deze zijn naar Vlissingen vertrokken om de tien duizend pond over te brengen, bestemd voor de uitbetaling van de soldij voor het garnizoen aldaar. In Vlissingen zijn onlusten geweest

tusschen de inwoners en de Engelsche soldaten. Men vreest dat er bloed heeft gevloeid....

De Spaansche geheime inlichtingendienst telde meer van zulke agenten die in staat waren nuchtere, zakelijke mededeelingen te doen. Philips was uitstekend ingelicht, zoowel over de sterkte, de bewegingen, de tactiek van zijn vijanden als over de stemming onder de burgerij. De expeditie tegen Engeland, en daarmede tegen de opstandige Nederlandsche gewesten, was ook voortreffelijk voorbereid wat het zeevaartkundige gedeelte aangaat. Den dertigsten Maart 1588 verscheen te Lissabon een werkje, dat de noodige aanwijzingen bevatte voor de gezagvoerders van de Armada. Het geeft een menigte bijzonderheden over de kusten van Frankrijk, Engeland en Ierland, welke berusten op zeer nauwkeurige onderzoekingen en peilingen. Verder bevat dit werkje een aantal aanwijzingen over Engelsche havens, over de verschillende diepten, de geschiktste wijze ze binnen te komen, de afstanden onderling, het open of beschut zijn voor de winden, kenteekenen waaraan men ze kan herkennen, manier om zich te beveiligen tegen het geschut van de kust, vuurtorens en meer. Het werkje besluit met een overzicht van het getij in Engeland en van den loop van de kuststroomingen tengevolge van veranderend getij. Philips heeft ook hier al zijn zorg aan gegeven en er zijn aanteekeningen van hem aan den kant, eigenhandig geschreven, over punten die niet duidelijk zijn en over wat hij niet heeft kunnen vinden.

Alle zorg, alle studie, alle onkosten, alle opofferingen zijn vergeefs geweest. De onderneming is volkomen mislukt. De lezer vindt hier een overzicht van den dag van de afvaart tot de terugkomst, en hij vindt voldoende gegevens van ooggetuigen om zich een in het algemeen juist oordeel te vormen. Het weer is over het geheel gunstig geweest, het zijn niet ‘de elementen’ die de Armada verhinderd hebben de bevelen uit te voeren. De stormen zijn later, bij den onberaden tocht benoorden

Engeland, Schotland en Ierland om, noodlottig geworden.

Het volgende kan men over de reis van de Armada opmerken. De leiding was onkundig. Medina-Sidonia heeft tegen de letter en den geest van de orders van Philips in gehandeld. Hij heeft prachtige gelegenheden, bijv. bij Plymouth, laten voorbijgaan en zijn vlagofficieren en de bemanning wanhopig gemaakt door zijn gemis aan inzicht en doortastendheid. Het voor anker gaan bij Calais, een zeer gevaarlijke ankerplaats voor zooveel schepen, was een fout waarvoor hij gewaarschuwd was. Hij heeft geen poging gedaan in Engeland te landen, terwijl hij daartoe tot het laatst bij machte is geweest.

De verhoudingen in sterkte tusschen de Spaansche en de Engelsche vloot zijn niet zoo schilderachtig als de romantische verbeelding ze heeft gezien. De Spaansche vloot had, voor dien tijd, een aantal zware schepen, maar de Engelsche vloot had er ook eenige, zij het ook niet zooveel. In het aantal schepen was de vereenigde Engelsche en Nederlandsche vloot tenslotte grooter. Men schat dat er van het oogenblik af dat de Spaansche vloot voor Calais voor anker is gegaan, meer dan honderdtachtig Engelsche schepen bijeenwaren.

Beslissend is de tactiek geweest. Het is wel heel merkwaardig, dat Philips daarop bedacht was bij het geven van zijn instructies. Hij wist dat de Engelsche schepen vlugger waren en lichter op de hand lagen. Ook wist hij dat de Engelsche kanonnen verder droegen en dat de Engelsche kanonniers anders richtten. Niet op het rondhout en het want, zooals de Spanjaarden voornamelijk deden, maar op den romp. De strijd ter zee was in een nieuwe phase gekomen. De Spaansche oorlogsschepen waren gebouwd met het doel van dichtbij slaags te raken en te enteren. Men leze de beschrijving van het galjoen *San Martin* in den brief van pater Hieronymus de la Torre. De wanden van het schip telden eenige lagen door zware bekleedingen. De Engelschen en de Nederlanders waren tot een nieuwe tactiek gekomen, uitgaande van een verbeterde scheepsbouwtechniek. (Later zouden wij hier weer mee in het

voordeel op de Engelschen zijn en de meesters ter zee worden voor eenigen tijd). De nieuwe tactiek was: buiten het bereik van den vijand blijven en hem reddeloos schieten of vermoeien en ophouden. Die tactiek is zeer kundig toegepast. De Engelschen en Nederlanders hebben zich daarbij heel knappe zeelieden betoond. Zij hebben bovendien steeds geprobeerd, al naar gelang van den windstand, in het voordeel te blijven, en hebben hierbij verbluffend knappe staaltjes van zeemanskunst geleverd. Hun prachtige manoeuvres om steeds weer de Spanjaarden de loef af te snijden en hen aan de lijzijde te houden, brachten de Spanjaarden in bewondering. Tevens dachten de Spanjaarden dat de Engelschen en Nederlanders bang waren. Zij doorzagen het technisch spel van snel naderen, vuren en wijken niet, en hielden het enteren voor den eigenlijken strijd, waar mannenmoed voor vereischt was. Dit zal altijd wel de reactie van den door de technische voordeelen overwonnene zijn geweest, van den man af die het eerst door een pijlschot viel tot de verstikten door gifgas toe.

De Spaansche vloot was niet goed bemand. Er was een groot gebrek aan matrozen. Zoo was er veel onervaren, en zelfs onbevaren personeel. Bovendien waren er veel vreemdelingen geprest, of gemonsterd, van schepen die in Spaansche havens lagen. Philips had nog bevel gegeven dat als er Engelschen of Hollanders in dienst werden genomen, het katholieken moesten zijn. De Engelsche en Hollandsche stuurlieden of loodsen zijn bij de vlucht door de Noordzee van groot nut geweest. De Portugeesche matrozen en stuurlieden hebben zich tijdens de gevechten zeer onderscheiden door hun bekwaamheid.

Een groot deel van de ingescheepte soldaten, gepreste boeren uit het binnenland, was nooit op zee geweest. De kern van de troepen bestond uit Spaansche keursoldaten en Italiaansche en Duitsche huurlingen, maar er waren er ook honderden geprest, mannen die nooit een zwaard, spies of musket in handen hadden gehad. Een voorbeeld van de geaardheid en den geest van dat soort manschappen uit den troep geven die paar honderd gepreste Gali-

cische boeren die niets deden dan schreien. Hun vrouwen die hen gevolgd waren liepen gillend en weeklagend op de kade heen en weer, tot Medina-Sidonia vlak voor het vertrek die arme drommels maar weer vrij liet.

De Spanjaarden zijn schaarsch in hun mededeelingen over de Hollanders en Zeeuwen. Zij noemen enkele feiten en daden, maar spreken niet of nauwelijks over de gesloten actie van de Hollandsche en Zeeuwsche vloot. De blokkade van Duinkerken door onze vloot was een heel doeltreffende maatregel. Andere eenheden kruisten voor de riviermonden. Vooral Vlissingen voelde zich heel bedreigd en men was daar zeer waakzaam. Allerlei schepen afzonderlijk hebben als verkenners, boden, 'schildwachten' bijzondere diensten gedaan. De daad waaraan de Spanjaarden de meeste aandacht hebben geschonken, is de effectieve wijze waarop wij Duinkerken o.a. hebben geblokkeerd. Parma kon zijn troepen slechts naar Engeland transporteeren, als de Armada den weg vrijmaakte. Dit was lang vooruit bedongen, en Philips noemt dit in zijn instructies ook het hoofddoel van de Armada. De schuiten, pleiten, vletten, pramen en barken van Parma konden nauwelijks zee bouwen. Zij dienden als transportschepen en niet als vechtschepen. Het was natuurlijk geheel uitgesloten, dat Parma de Armada in Calais en daarna te hulp kwam. Dit zou een verandering van rol zijn geweest waarop Parma niet had gerekend. Van een verder aandeel van onze vloot in de gevechten of achtervolging spreken de Spanjaarden niet, en een onderzoek dienaangaande, overigens van het grootste belang, valt buiten het bestek van dit boek.

* * *

De opzet van de Armada mislukte. Wel was de beslissing niet gevallen met de wapenen. De achterhoede van de Armada weerstond steeds met goed gevolg de aanvallen van de vijanden. Van Plymouth af bleven de Engelschen van achteren opdringen en hinderen, en Medina-Sidonia kon steeds slechts een gedeelte van zijn vloot in het gevecht brengen. Toen Medina-Sidonia besloot naar Spanje

terug te keeren, benoorden Schotland en Ierland om, had hij slechts enkele schepen verloren, en voornamelijk door ongelukken. De Armada is niet verslagen. Medina-Sidonia is gevlucht. Dat de beslissing niet met de wapenen was gevallen, wist men in Engeland heel goed, want toen de mare ging dat de Spaansche vloot weer in het Noorden van Engeland verzameld was en terug kwam, was men daar heel ongerust over. Berichten uit dien tijd spreken wel over de nationale geestdrift die katholieken en protestanten in Engeland vereenigde tegen den overweldiger, maar ze spreken ook over de vrijwel ontredderde Engelsche vloot waar de bemanning stierf als ratten, en wij weten dat de verdediging te land geheel ontoereikend moet zijn geweest. In de 'Kronieken van Spaansche soldaten' heb ik gewezen op den brief van koningin Elizabeth dien men vond op een prijsgemaakte Engelsche vlieboot. Die boot, die op den zes en twintigsten Augustus werd buitgemaakt, was uitgezonden om de Engelsche vloot op te zoeken en ze had brieven en orders voor den admiraal aan boord. Elizabeth sprak daarin haar ongerustheid uit over het uitblijven van berichten. In Londen waren slechts acht en twintig schepen aangekomen, en die waren zeer gehavend. De koningin zou verboden hebben, aldus de Spaansche bron uit dien tijd op grond van haar brieven, dat er schepen uitvoeren en dat men over de vloot sprak.

De Armada werd benoorden Schotland en Ierland uit elkaar geslagen, en vele schepen gingen verloren. Vijf en zestig in het geheel, met ongeveer negenduizend opvarenden. Spanje heeft daardoor de heerschappij ter zee verloren en het zwaartepunt van de Europeesche politiek werd van Spanje verschoven naar het Noordwesten van Europa. Het lot van Engeland als jonge, vooruitstrevende zeemogendheid was beslist. De markies van Santa Cruz was een profeet geweest. Ook met betrekking tot de Nederlanden. Van dat jaar af is onze onafhankelijkheid niet meer ernstig bedreigd geweest door Spanje, dat door economische moeilijkheden niet meer in staat is geweest tot een groote krachtsontplooiing van den om-

vang als de uitrusting van de Armada veronderstelde.

De naam Onoverwinnelijke Vloot was tot een bespotting geworden, en hij heeft als een schaterlach geklonken in de Nederlanden en in Engeland, van de luidruchtige feesten in het eind van 1588 af tot heden toe. Van wien die naam herkomstig is, weet men niet. In Spanje komt die naam in de documenten van dien tijd niet voor. Men spreekt van de 'groote vloot', de 'zeer gelukkige' of 'voorspoedige vloot'. Het woord *Armada* beteekent eenvoudig oorlogsvloot, maar is sindsdien de gewone benaming in Europa voor de vloot van 1588 geworden. Het is mogelijk dat Bernardino de Mendoza om redenen van politieke propaganda, de benaming *Armada Invencible*, Onoverwinnelijke Vloot, heeft gebruikt. Lope de Vega, een der opvarenden, die op dien tocht zijn broer heeft verloren, noemt in een gedicht deze vloot de 'famosa armada'. Indien de beroemdste van de Spaansche dramaturgen en een van de gepassioneerdste dichters van dien tijd, in de hartstochtelijke stemming kort voor de afvaart in een sonnet, waarin hij tot de gereedliggende vloot zegt 'ga en verbrand de wereld', het adjectief 'onoverwinnelijk' niet gebruikt, mag men haast zeker zijn dat deze aanduiding niet in Spanje is ontstaan. Fernández Duro houdt de mogelijkheid open, dat die naam zal opgekomen zijn onder de jonge, voorname vrijwilligers, die in hun jeugdigen overmoed de reis naar Engeland als den triomftocht van een onweerstaanbare macht zouden hebben gezien.

Het is heel merkwaardig dat Lope de Vega, schrijver van honderden tooneelstukken en verzen, het ontzaglijke drama waarvan hij ooggetuige is geweest, niet in een kunstwerk heeft vastgelegd. Tien jaren later heeft hij in een episch werk, dat van een groot beeldend vermogen getuigt, de figuur van Drake geteekend, maar voor ons hebben de simpele bewoordingen van mannen als Francisco de Cuellar en andere opvarenden van de Armada grooter menschelijke waarde dan de gestyleerde dichtkunst van Lope, waarin wij niet de stem hooren van

den mensch van de opgejaagde en uiteengeslagen grootsche vloot.

De openbare meening in Spanje, Engeland en de Nederlanden noemde als een van de oorzaken van de mislukking van de Armada den hertog van Parma. Men meende, dat hij uit naijver of om andere redenen tegengewerkt had. Parma had echter bovenmenschelijke moeite gedaan, om op het juiste oogenblik met troepen en transportschepen gereed te zijn. Het plan dat hij aan Philips had voorgelegd, week van het gevolgde aanmerkelijk af. Parma had de geheele macht eerst tegen de Nederlanden willen keeren om daarna, met veilige havens als die van Vlissingen achter zich, een landing in Engeland te beproeven. Hij heeft den vluchtenden Medina-Sidonia nog van zijn dolzinnige plan om benoorden Schotland en Ierland om, naar Spanje terug te keeren willen afbrengen, en hem aangeraden een Nederlandsche of Duitsche haven binnen te loopen. Vergeefs evenwel. Don Carlos Coloma schrijft dat hij *met eigen oogen* had gezien dat de uitrusting van de transportvloot te Duinkerken zeer traag verliep, en de schepen dan ook niet tijdig gereed waren. Parma is daardoor in kwaden roep gekomen. Men mompelde van geheime onderhandelingen van Parma met koningin Elizabeth. Parma heeft later zijn belasteraars openlijk uitgedaagd.

In een brief van den eersten October 1588 schrijft Parma aan Philips dat hij uit Schotland betrouwbare berichten had ontvangen, dat men alsnog met kans op goed gevolg van Schotland uit tegen Engeland kon optrekken. Den dertigsten October vraagt hij don Juan de Idiaquez om inlichtingen aangaande de behouden aankomst van Medina-Sidonia, en zegt dat hij troosteloos uitziet naar bericht hierover. Philips schreef aan den kant van den brief van Parma: ‘met het antwoord moet men eenigen tijd wachten’. De reputatie van den hertog van Parma was ernstig geschaad, zoo zelfs dat het opbreken van het beleg van Bergen op Zoom ongunstig voor hem werd uitgelegd. Philips is Parma blijven wantrouwen, en Parma is, vier jaar later, in het besef daarvan gestorven.

De geheime inlichtingendienst van Philips ontving in November 1588 het volgende veelbeteekenende bericht uit Londen:

> Den zesentwintigsten van de vorige maand is besloten dat Drake zich in het geheim snel moet gereed maken om met veertig schepen uit te zeilen. Daags daarna is reeds een begin gemaakt met de uitrusting ervan. Zij zijn kennelijk bestemd voor een lange reis. Ongetwijfeld gaan ze naar de Spaansche (West) Indische gewesten. Ik zal de ware bestemming wel ontdekken.... De koningin zendt veel Engelschen naar Spanje en Italië, die daar rondtrekken onder het voorgeven dat zij katholiek zijn en om godsdienstige reden uit Engeland zijn gevlucht. In werkelijkheid zijn het spionnen....

Een jaar later landde Drake bij Coruña en plunderde hij de stad. Ook al faalde hij in zijn hoofddoel, de verovering van Portugal voor dom Antonio, hij bewees er mede dat de heerschappij op zee voor Spanje verloren was.

Philips bleef, toen bekend was geworden dat de onderneming van de Armada geheel was mislukt, op een manier en in een omvang als niet mogelijk was geacht, kalm en waardig. In zijn leven vol zware tegenslagen, heeft hij vele malen bewijzen gegeven van zich te kunnen schikken en te berusten in wat hij zag als de uitdrukking van Gods wil. ‘God geeft de overwinningen en de nederlagen’ had hij te voren aan Medina-Sidonia geschreven. Hoe rustig en beheerscht Philips was in die voor hem droevige dagen, blijkt uit zijn uitvoerige orders en aanwijzingen welke de lezer in hoofdstuk VIII vindt.

Tegenover Medina-Sidonia blijft Philips vriendelijk en welwillend. Terwijl Medina-Sidonia zich aan wal laat zetten en de ongelukkige, uiteengeslagen schepen aan hun lot overlaat, en mokkend neerzit in Santander, en over zijn kwalen klaagt, informeert Philips hartelijk naar zijn gezondheidstoestand. Kort daarna geeft hij Medina-Sidonia verlof naar huis te gaan, en deze laadt zijn kostbare bagage op lastdieren en vertrekt. Hij, een van de rijkste mannen van Spanje, gaat met goud en kostbaar-

heden uit Santander weg, terwijl honderden arme stakkers daar gewond, ziek en verkleumd een onderdak zoeken. Philips laat hem gaan, zonder één woord van verwijt, zelfs laat hij zijn teleurstelling niet blijken over het mislukken van de onderneming waarvan hij zulke hooge verwachtingen had gehad. Hij handhaaft Medina-Sidonia in zijn waardigheden. Nog eenige malen is deze in de uitoefening van zijn plicht ernstig in gebreke gebleven, maar hij blijft bij Philips in de gunst. Een jaar voor zijn dood, in 1597, benoemt Philips hem tot lid van den Raad van de Kroon.

Men maakt onwillekeurig vergelijkingen en denkt aan verdienstelijke mannen, Alva, Santa Cruz, Parma, e.a., die bij Philips in verdenking kwamen en in ongenade vielen. De geruchten uit dien tijd spreken van de bemiddeling van de hertogin van Medina-Sidonia bij den koning. De vrouw van Medina-Sidonia was een dochter van de vermaarde prinses van Eboli, die in intieme betrekkingen met Philips zou hebben gestaan en hem een of meer kinderen zou hebben geschonken. Philips zou dus, uit vaderlijke zwakheid, den man van zijn 'dochter' de hand boven het hoofd hebben gehouden. In dezen is echter de verregaande toegeeflijkheid van Philips jegens den man die Spanje onberekenbare schade heeft berokkend, zeker niet uit vaderlijke zwakheid te verklaren, want hiermede is niet te rijmen zijn houding tot den zoon van de prinses van Eboli, don Rodrigo, hertog van Pastrana, die, na een stormachtige jeugd, van 1588 af als een voorbeeldig soldaat in de Nederlanden heeft gevochten. De geschiedschrijvers van zijn tijd, o.a. de cavalerieofficier Villalobos, spreken waardeerend over hem. Niettemin heeft hij nooit een gunst, rang of waardigheid van den koning, voor wiens zoon hij algemeen werd gehouden, ontvangen. Hij stierf in de Zuidelijke Nederlanden en bepaalde in zijn testament, dat zijn zoon niet naar Spanje mocht gaan, maar in de Nederlanden moest blijven en dat zijn opvoeding moest worden toevertrouwd aan Justus Lipsius.

Het waarschijnlijkst is, dat Philips heeft begrepen dat hij Media-Sidonia niet verantwoordelijk kon stellen omdat

hij hem had benoemd niettegenstaande Medina-Sidonia nadrukkelijk had gezegd onbekwaam en ongeschikt voor die taak te zijn. Wij tasten echter in het duister, zoo goed als Juan de Victoria in 1588 en Fernández Duro in 1884.

* * *

Wij merken, wellicht ten overvloede, op, dat de Spanjaarden sinds 1582 de Gregoriaansche tijdrekening volgden. De Engelschen hebben die pas in 1752 ingevoerd. De datums in de Spaansche en Engelsche berichten uit de dagen van de Armada verschillen dus tien dagen.

II. Instructies voor de Armada

Instructies van den koning

Gezien den aard van deze onderneming waarbij de dienst des Heeren zoo nauw betrokken is, want om Zijnentwil heb ik deze strijdmacht bijeen laten brengen, en met het oog op het groote belang dat de gunstige afloop van dezen tocht heeft voor het algemeen welzijn en den goeden staat van mijn zaken waarvoor de verrichtingen van deze Armada en de keuze van den vlootvoogd van zooveel gewicht is, heb ik deze belangrijke zaak alleen aan u, don Juan Alonso de Guzmán el Bueno, hertog van Medina-Sidonia willen toevertrouwen. En wel vanwege het vertrouwen dat ik altijd in u heb gesteld en de ervaringen en bewijzen welke ik heb van de wijze waarop gij mij dient.

Met Gods hulp verwacht ik dat wij er het gewenschte doel mee zullen bereiken. Ik heb echter het volgende onder uw aandacht willen brengen en u willen gelasten.

Ten eerste. Daar de overwinningen gave Gods zijn, en Hij ze geeft en neemt zooals Hij wil, moet gij, omdat gij voor een zaak strijdt welke zoozeer Gods zaak is dat Hij daarom reeds Zijn gunst en bijstand zal verleenen als die niet door zonden wordt verbeurd, groote zorg dragen dat deze zonden op de Armada worden vermeden. Vooral moet gij zorgen dat God op geen enkele wijze wordt gelasterd. Overtreding in dezen moet zwaar gestraft worden. Deze straffen moeten voltrokken worden als iemand schuldig is, om te voorkomen dat de straf vanwege de toegeeflijkheid niet allen treft. Als men uittrekt om voor Gods

zaak en de glorie van Zijn naam te strijden, moet men toezien dat God door allen wordt geëerbiedigd, en men Zijn gunst niet onwaardig wordt. Deze gunst wordt overal en zoo vurig afgesmeekt, dat gij kunt voortgaan, bezield door de kracht welke daardoor aan uw strijdmacht, door Gods barmhartigheid, wordt geschonken.

Zoo spoedig gij mijn bevel, dat u afzonderlijk zal worden toegezonden, hebt ontvangen, zeilt gij met de geheele vloot uit, en gaat gij regelrecht naar het Kanaal. Gij vaart dit in tot aan kaap Margate om u daarna te vereenigen met den hertog van Parma, en den weg voor zijn overtocht vrij te maken en vrij te houden. Dit overeenkomstig mijn plan en besluit dat gij beiden hebt.

Omdat het van zooveel gewicht is dat de hertog en gij van elkaars bewegingen op de hoogte zijt, moet gij tot gij bij die haven bent gekomen met elkaar in briefwisseling blijven. Ik heb hem daar ook op gewezen. Gij moet hem dus bericht zenden op ieder punt dat gij dit kunt doen. Gij kunt bijvoorbeeld des nachts een vertrouwd iemand met een sloep aan land laten zetten op de Fransche kust, voor Normandië of in de buurt van Boulogne, van waar hij zijn weg veilig kan vervolgen. Of gij kunt over zee bericht zenden naar een van de havens in Vlaanderen, bijvoorbeeld naar Gravelingen, Duinkerken of Nieuwpoort. Gij moet er wel op bedacht zijn dat de menschen die over land worden gezonden, volkomen betrouwbaar zijn. Men kan hun dan de opdracht mondeling toevertrouwen. Aan hen die over zee gaan, kan men brieven meegeven voor den hertog van Parma in het geheimschrift dat ik u tegelijk met deze instructie toezend. Verder moet men aan die boden niets zeggen, om te voorkomen dat als zij in de handen van de vijanden vallen, deze het uit hen kunnen halen.

Hoewel wij moeten hopen dat het Gode zal behagen gunstig weer te geven voor dezen tocht, is het toch raadzaam om bij het uitvaren aan alle schepen van de Armada een plaats aan te wijzen waar zij, gesteld dat er een storm opsteekt en de vloot uit elkaar wordt geslagen, weer

samen moeten komen. Gij moet daartoe verschillende havens uitkiezen, een in de buurt van Spanje, een bij den ingang van het Kanaal, en een in het Kanaal zelf, al naar gelang van het punt waar gij u mocht bevinden als de storm u overvalt. Voor het geval dit dicht bij de Spaansche kust is, moet gij als punt van samenkomst de reede van Vigo, de haven van Coruña of een andere haven in de buurt van kaap Finisterre aanwijzen, al naar gelang van de meening van de ervarenste loodsen. Mocht u bij den ingang van het Kanaal een storm overvallen, dan moet gij in overleg met de ervarenste loodsen uit die wateren uitmaken of gij bij de Scilly-eilanden beschutting moet zoeken dan wel dieper zee-in varen. In dit jaargetij is er niet zoo'n zware en langdurige storm te verwachten dat men dien in volle zee niet zou kunnen doorstaan. Overvalt de storm u in het Kanaal, dan moet gij de loodsen van de Armada vragen welke haven of baai zonder verdediging aan de Engelsche kust de veiligste schuilplaats voor de Armada biedt, of wel, of het beter is, in Westelijke of Oostelijke richting voor den wind uit te blijven loopen. In dit laatste geval moet men wel oppassen ver van de Fransche en Vlaamsche kust te blijven, vanwege de ondiepten en zandbanken aldaar. Men moet dan steeds op de Engelsche kust aanhouden.

Gij moet voor deze gevallen als punt van samenkomst dat punt aanwijzen, dat na goed overleg het beste is gebleken. De keuze laat ik aan u zelf over, want gij kunt daartoe de noodige inlichtingen inwinnen. Ik zou gaarne willen dat gij mij voor ieder geval afzonderlijk de gekozen plaats meldt.

Het welslagen van deze onderneming ligt in het feit dat men tot de wortels doordringt. Daarom moet gij, ook al zou Drake naar de Spaansche wateren zijn uitgevaren om de aandacht af te leiden of verwarring in onze plannen te brengen, zooals men uit Engeland heeft bericht, niet van uw route afwijken. Gij moet recht doorvaren, zonder den vijand op te zoeken, ook al bleef hij aan dezen kant. Als de vijand u echter achtervolgt en te na komt, dan kunt

gij hem aanvallen. Dit kunt gij ook doen als gij genoemden Drake bij den mond van het Kanaal tegenkomt, want als hun machten verdeeld zijn, is het goed ze afzonderlijk te verslaan, om aldus te verhinderen dat zij zich vereenigen.

Als gij tot voor kaap Margate niet op den vijand stuit, en gij daar den Engelschen admiraal alleen met zijn vloot, of ook als gij den admiraal en Drake daar beiden met hun vloot aantreft, dan blijft uw vloot nog sterker dan die twee samen. In dat geval kunt gij, in Gods naam en sterk door de zaak die gij vertegenwoordigt, probeeren hun de loef af te steken en andere voordeelen op hen te winnen, en hun dan slag leveren, in de hoop dat God u de overwinning zal geven.

Ik kan u weinig zeggen nopens de slagorde van de Armada en evenmin over de manier van vechten op den dag van den zeeslag. Dat zal men ter plaatse moeten uitmaken, dat hangt van den tijd en de omstandigheden af. Ik draag u alleen op te probeeren geen enkele kans te verzuimen om in een gunstige positie te komen, en alle voordeelen te verkrijgen welke in uw bereik zijn.

Gij moet de Armada zoo opstellen, dat alle schepen aan het gevecht kunnen deelnemen en elkaar kunnen bijstaan, zonder dat zij elkaar in hun bewegingen hinderen en zonder dat er verwarring ontstaat. Vooral moet gij er op bedacht zijn, dat het de bedoeling van den vijand zal zijn u uit de verte te bestrijden, omdat hij wat het geschut betreft in het voordeel is en ook omdat hij ruim voorzien is van ontplofbare stoffen. Onze schepen moeten probeeren aan te vallen en te enteren, dan zijn wij hun de baas. Gij moet er steeds aan denken dit ten uitvoer te brengen. Om u gelegenheid te geven u van dit alles goed op de hoogte te stellen, worden u eenige aanwijzingen toegezonden betreffende de wijze van opstelling van het geschut van den vijand. Hij richt laag, met de bedoeling de schepen in den grond te boren. Neem dus in dezen alle noodige voorzorgsmaatregelen.

Ook zult zij, als gij de overwinning behaalt, als beleidvol man niet toelaten dat de verschillende smaldeelen van de

Armada de slagorde verbreken om, uit begeerte naar buit, den vijand te achtervolgen. Gij moet er voor zorgen, dat zij in gesloten slagorde bij elkaar blijven. In ieder geval moet de kern van de Armada vereenigd blijven. Gij moet daar tijdig de noodige bevelen toe geven, vooral als gij in het Kanaal slag levert. Daar moet gij dubbel op uw hoede wezen, zoowel vanwege den aard van het Kanaal zelf, als omdat de beide kusten voor u niet veilig zijn. Gij moet u dus zoo opstellen en vechten, dat gij de overwinning behaalt.

Het verbreken van de slagorde om, voor de overwinning geheel zeker is, te gaan plunderen heeft meermalen, op zee zoowel als te land, rampzalige gevolgen gehad, en verschrikkelijke schade en verliezen veroorzaakt. Ik druk u dus zeer op het hart om alle mogelijke voorzorgsmaatregelen te nemen ten einde deze wanorde te voorkomen, welke zulke ernstige verliezen kan veroorzaken. Gij moet zien te bewerken, dat allen alleen er op bedacht zijn te vechten en de geheele overwinning te behalen. Dan is de buit werkelijk zeker.

Ik heb order gegeven dat men u van het Ministerie van Oorlog de noodige aanwijzingen verstrekt nopens de verdeeling van de prijsgemaakte schepen en den buit. Aan deze aanwijzingen moet gij u houden en ze nauwkeurig ten uitvoer brengen, zonder er in eenig opzicht tegen in te gaan.

Wat het slagleveren betreft, daartoe moet gij alleen overgaan als men op geen andere wijze den hertog van Parma den overtocht naar Engeland kan vrijwaren. Als deze overtocht kan plaats vinden zonder met den vijand slaags te raken, doordat de vijand een anderen koers heeft genomen of anderszins, dan doet gij beter hetzelfde doel met een onbeschadigd bijeengehouden vloot te bereiken. Als de vloot geen slag heeft geleverd, moet gij den hertog van Parma zesduizend Spanjaarden afstaan, zooals u bevolen is. Hebt gij evenwel slag moeten leveren, dan moet gij zooveel Spanjaarden geven als de verliezen, geleden bij de overwinning, welke wij van den Heere verwachten, u veroorloven af te staan.

Als de hertog van Parma aan land gaat, moet gij met de Armada aan den mond van de Londensche rivier voor anker gaan liggen, en dien mond bezet houden. Met een deel van de Armada moet gij zorgen dat de verdere overtocht van Vlaanderen naar Engeland veilig kan geschieden. Gij kunt aan weerskanten laten kruisen.

Als de tijd en de omstandigheden andere maatregelen eischen, dan kunt gij beiden dienaangaande de noodige beslissingen nemen, omdat gij beiden ter plaatse zijt. Gij moet echter niet aan land gaan en ook niet aan den wal eigenmachtig eenige order geven. Te land moet gij u met den hertog van Parma verstaan. Alleen het vechten ter zee, hetgeen inderdaad de kern van de zaak is, moet gij geheel zelfstandig leiden.

De oneenigheid onder de leiders heeft, telkens wanneer een onderneming onder twee bevelhebbers stond, de overwinning onmogelijk gemaakt, of heeft de overwinning in een nederlaag doen verkeeren. Al mag ik dan ook van uw liefde voor mijn dienst verwachten, dat gij met den hertog van Parma in die goede verstandhouding zult blijven welke noodig is voor het welslagen van den tocht, wil ik daar toch bij u op aandringen. Ik beveel u uw verhouding tot den hertog van Parma nauwkeurig overeenkomstig deze instructie te bepalen. Deze instructie hebt gij eenvoudig en letterlijk te verstaan, zonder de strekking ervan te wijzigen, en zonder er een anderen uitleg aan te geven. Ditzelfde heb ik den hertog van Parma opgedragen. Bedenk wel dat als het doel, waartoe uw beider goede verstandhouding zooveel kan bijdragen bereikt wordt, er voor u beiden eer te over zal zijn en groote roem. In het tegenovergestelde geval zou dat geheel anders zijn, ongerekend dan nog mijn beschouwing over uw wijze van optreden. Ik hoop dat gij van uw kant daar geen aanleiding toe zult geven.

Gij zult daarginds moeten blijven tot de overwinning met Gods hulp gelukkig voltooid is. Daarna kunt gij den weg naar Ierland gaan vrijmaken, als de hertog van Parma en gij daaromtrent eensgezind bent. Ik laat dit aan u

beiden over. Gaat gij echter tot die onderneming over, dan moet gij het grootste gedeelte van de Spanjaarden die gij aan boord hebt, achterlaten en daarvoor in de plaats moet gij zooveel Italianen en Duitschers nemen als gij voor dien tocht noodig acht.

De ervaring die ik heb opgedaan betreffende uw manier van mijn geldzaken te behartigen, doet mij verwachten dat gij de gelden welke gij aan boord hebt goed zal besteden. Wees erg zuinig met het geld, dat gij in kas hebt, want gij weet hoeveel moeite het mij heeft gekost het bij elkaar te krijgen, en gij weet ook hoe noodig een reservefonds is.

Let verder vooral goed op, dat de manschappen heel nauwkeurig worden geïnspecteerd, zoodat men u in zake het aantal manschappen niet kan bedriegen. Dit is niet alleen een zaak van geld. Dikwijls is daar de overwinning mee gemoeid.

Vergeet ook niet er goed voor te zorgen, dat de levensmiddelen van deugdelijke kwaliteit zijn, dat zij goed worden bewaard en juist worden verdeeld, zoodat ze niet vóór den tijd op zijn en er gebrek ontstaat. Daar hangt voor een groot gedeelte de gezondheid en het behoud van uw manschappen van af. Houd daarom steeds een waakzaam oog op de officieren van alle afdeelingen, zoodat uw zorg hen aanvuurt en hen nauwlettender maakt, en ieder er aldus toe wordt gebracht waakzaam te zijn en erop bedacht is zijn plicht te doen.

Geheime instructie

Behalve wat ik u in de vorige instructie heb willen zeggen, wil ik u hier nog in het kort op enkele dingen opmerkzaam maken. Den brief voor den hertog van Parma, welken ik u tegelijk met dezen doe toekomen, moet gij veilig aan boord bewaren. Let wel dat gij hem dezen brief moet geven òf nadat hij in Engeland is geland, òf wanneer hij heeft ingezien dat hij den overtocht niet kan maken.

Wanneer gij bij kaap Margate bent gekomen, het punt dat gij met overkoming van alle moeilijkheden welke u in den weg worden gelegd, moet probeeren te bereiken met de Armada, dan zult ge van den hertog van Parma vernemen waar gij de versterkingen die gij voor hem meebrengt, aan wal moet zetten. Gij zet ze aan wal waar men u zegt. Ik wil dat don Alonso de Leyva, mijn kapitein-generaal van de lichte cavalerie van Milaan, het bevel over deze landingstroepen krijgt, totdat hij ze den hertog van Parma in handen heeft gesteld. Gij moet zorg dragen dat dit zoo gebeurt.

Als God het gewenschte gevolg geeft zooals wij van Hem mogen verwachten, moet gij in alles uw openbare instructies volgen. Als de zaken echter, als straf voor onze zonden, anders verloopen en de hertog van Parma den overtocht naar Engeland niet kan maken, en gij hem daartoe niet de noodige hulp kunt verleenen, dan moet gij in dat geval het eiland Wight veroveren. Eerst moet gij dan overleg plegen met den hertog van Parma. Het eiland Wight is, naar het schijnt, niet zoo sterk dat het tegenstand kan bieden. Heeft men het eenmaal bezet, dan kan men het versterken, en gij zoudt dan een veilige haven hebben om de Armada zich daar te laten terugtrekken. Vervolgens kunt gij alles in het werk stellen om van dit zeer belangrijke punt, uit de verdere voorbereidselen te treffen. Daarom is het van groot belang zich daar flink te versterken.

Mocht het hier dus toe komen, dan moet gij er op bedacht zijn de haven van de Oostzijde binnen te varen. Aan dien kant is de ingang veel breeder en wijder dan aan de Westzijde. Behalve om die reden is de ingang van de Oostzijde ook geschikter voor u omdat. als men dit wil beproeven, het toch pas gebeurt als men geen vertrouwen meer heeft in het gelukken van het andere plan en van het eigenlijke hoofddoel van den tocht. Bovendien, men moet het pas probeeren bij den terugtocht van kaap Margate, als de opzet is mislukt. Volstrekt niet bij de heenreis, zonder eerst alles in het werk te hebben gesteld om het hoofddoel te verwerkelijken.

Als de bezetting van het eiland Wight is gelukt, moet gij u vandaar met den hertog van Parma in verbinding stellen, en gij moet probeeren elkaar naar beider beste vermogen en inzicht bij te staan. Alles moet naar hetzelfde doel worden gericht, al naar gelang van den staat van zaken en de genomen beslissing.

Het zal God behagen dit alles te bestieren als zijn eigen zaak, beter dan wij het verdienen. Daarom verwacht ik dat gij niet voor zulke gevallen komt te staan als hier uit voorzorg zijn bedacht, maar dat God de onderneming tot een gelukkig einde zal brengen.

Ik verzoek u nogmaals nadrukkelijk er voor te zorgen mij steeds te melden wat gij mocht doen, zoodat ik, wat er ook gebeure, zoo spoedig mogelijk bericht krijg, en ik dus al naar gelang van de omstandigheden de noodige aanwijzingen en bevelen zal kunnen geven.

Als het den hertog van Parma in Engeland mocht gelukken don Antonio (den pretendent van Portugal) gevangen te nemen en hij u hem in handen mocht stellen zooals hem bevolen is, of als don Antonio bij zijn vlucht voor den hertog van Parma in uw handen valt, dan moet gij hem in verzekerde bewaring stellen, zoodat hij niet kan ontvluchten, en zijn onrustige aard geen zorg meer zal geven.

Madrid, 1 April 1588. Ik de Koning.

Brief voor Parma

Dezen brief heb ik met de Armada voor u meegegeven als leiddraad voor bijzondere gevallen. Wat de hoofdzaken van de onderneming betreft, heb ik u op de gewone manier geschreven, en mijn bevelen in zake het doel dat men bij deze onderneming beoogt, hebt gij reeds in uw bezit. Ook hebt gij reeds mijn aanwijzingen betreffende de vergadering en de besprekingen met de afgevaardigden van Engeland ontvangen.

Als de Armada haar doel bereikt, hetzij na slag geleverd te hebben en overwonnen te hebben, hetzij doordat de

vijand haar niet afwacht en deze krijgsmacht u in staat stelt den overtocht te maken, dan steekt gij, in den naam Gods, naar Engeland over, en dan brengt gij met Gods hulp ten uitvoer wat wij hebben besproken.

Indien, wat God niet gedooge, de onderneming niet zoo voorspoedig verloopt dat men den overtocht naar Engeland met geweld kan waarborgen, en ook niet zoo ongunstig dat de vijand niet meer bezorgd is (dit zal, met Gods hulp, niet gebeuren) en de krachten dus zoo tegen elkaar opwegen dat het sluiten van vrede niet met onze belangen in strijd is, dan moet gij bij de onderhandelingen dienaangaande zooveel mogelijk steunen op den roep die van de Armada uitgaat. Behalve de gewone voorwaarden die gesteld moeten worden, zijn er drie doeleinden waar gij het oog op gevestigd moet houden.

Ten eerste moet gij bedingen dat de vrije belijdenis en de vrije uitoefening van ons heilig katholiek geloof aan alle katholieken in Engeland wordt toegestaan, zoowel aan de Engelschen zelf als aan de vreemdelingen, en dat de verbanning van degenen die in het buitenland vertoeven, wordt ingetrokken.

Ten tweede moet gij de teruggave eischen van de plaatsen welke de Engelschen in de Nederlanden bezet houden.

Ten derde moet gij schadeloosstelling vragen voor de schade die de Engelschen mij en mijn rijk en mijn onderdanen hebben berokkend. Dit is een buitengewoon hoog bedrag.

Deze drie punten zijn naar hun innerlijke beteekenis gerangschikt. Het voornaamste eerst. Hoewel ik voornamelijk naar de verwerkelijking van het eerste streef, moet ik het toch aan u overlaten of gij met dit eerste punt kunt beginnen, dan wel ze alle tegelijk wilt noemen of met de twee laatste wilt beginnen. De teruggave van die bezette steden is ook van groot belang. Men moet probeeren dat gedaan te krijgen. Vooral de teruggave van Vlissingen. Wat het laatste punt betreft, dit zou men kunnen laten vervallen als er langdurig over gesproken is

en het vastgesteld is dat de schadevergoeding meer zou bedragen dan zij kunnen betalen. Men kan daar dan het eerste punt, de vrije uitoefening van den katholieken godsdienst in Engeland, voor in de plaats stellen. Op dit punt zou men dan het sterkst kunnen aandringen en vervolgens op de teruggave van de bezette steden. Het derde punt. de schadevergoeding, kan dan als dwangmiddel worden gebruikt om de beide andere ingewilligd te krijgen.

Men kan hun wat de vrije uitoefening van den katholieken godsdienst betreft, voorhouden dat het geen inbreuk op hun staatsgezag is als dit door hen aan de katholieken wordt toegestaan, want in Frankrijk is er een overeenkomstige maatregel ten opzichte van de Hugenoten genomen. Als zij daar tegen inbrengen dat ik niet in de Nederlanden wil toestaan wat wel in Frankrijk wordt geduld, dan moet gij hun zeggen, dat de toestanden in Engeland anders zijn, en dat het de innerlijke rust in hun land ten goede zou komen als zij op deze wijze de katholieken tevreden zouden stellen. Gij moet er hun ook op wijzen, hoezeer dan de handel van Engeland en daardoor hun inkomsten zouden toenemen, want onmiddellijk nadat men dit in het buitenland zou bemerken, zou men uit de geheele Christenheid met meer vertrouwen naar Engeland komen. In de andere landen zou men, zonder de hinderlijke maatregelen van dit oogenblik, de handelsbetrekkingen met Engeland weer aanknoopen, waarbij hun bestaan zoo zeer gemoeid is. Hier kunt gij aan toevoegen wat gij zelf geschikt acht.

Het zou echter een dwaling zijn te meenen dat, al zouden zij dit ook beloven, zij hun beloften zouden nakomen als er geen goede waarborgen voor gegeven werden. Daarom moet gij, als onderpand van die beloften, voorname personen die aanhang en vrienden hebben, als gijzelaars vragen. Ook moet gij als onderpand eenige plaatsen in Engeland zelf vragen, zij het ook slechts voor een korten tijd, eenige jaren bijvoorbeeld. In het verloop van dien tijd zou men dan kunnen zien of het beloofde werd nagekomen. Als men hier niet op bedacht is, zou dit

beteekenen iets ondernemen op lossen grondslag. Bedenk dit dus wel, als de gelegenheid zich voordoet.

Om de Engelschen tot deze overeenkomst te krijgen, zou het van groot belang zijn dat de Armada, als het hoofddoel wordt gemist, zich meester maakt van het eiland Wight. Als dit eiland bezet is, zou de Armada een veilige haven hebben, en met behulp van dit eiland zou zij zich tegen den vijand kunnen verdedigen. De hertog van Medina-Sidonia is daar ook op bedacht. Dus bij mislukking, als men niet meer vermag, kunt gij dat samen overleggen en beslissen.

Ik heb dit onder uw aandacht willen brengen, maar ik hoop dat God, wiens zaak dit is en wien ik deze onderneming heb gewijd, geen tegenslag zal gedoogen, maar dat Hij ons zal bijstaan zoodat men slaagt in wat men bij de geheele onderwerping van Engeland beoogt in Zijn dienst. Hiertoe moge Hij ons helpen.

Algemeene orders aan de Armada

Don Alonso Pérez de Guzmán el Bueno, hertog van de stad Medina-Sidonia, graaf van Niebla, markies van Cazaza in Afrika, heer van de stad San Lúcar, kapitein-generaal van den Atlantischen Oceaan, van de Andaloezische kust, van deze koninklijke vloot en van het leger van Zijne Majesteit, ridder van de doorluchte orde van het Gulden Vlies, maakt bekend:

hetgeen ik gelast en beveel aan de generaals, kolonels, kapiteins en overige officieren van de land- en zeemacht, aan de loodsen, schippers, soldaten, matrozen, ambtenaren en alle verdere leden van de land- en zeemacht welke zich op deze vloot bevinden, blijft van kracht zoolang deze tocht duurt, en het houdt het volgende in.

Ten eerste en voor alles moeten alle bovengenoemden van den hoogsten tot den laagsten begrijpen, dat de voornaamste reden waardoor Zijne Majesteit er toe bewogen is deze onderneming te ontwerpen en er een begin mee

t.o. 56

De Jezuieten ontvangen de machtiging zich in te schepen op de Armada. - Uit: *Strada* (Spaansche Editie)

te maken is geweest, en nog is, God onzen Heere te dienen, en vele volken en zielen tot zijn Kerk en schoot terug te brengen, volken en menschen die nu door de ketters, vijanden van ons heilige katholieke geloof, worden verdrukt, en onderworpen zijn aan hun dwaalleeringen en onheilen. Ten einde dat allen, gelijk wij verplicht zijn, het oog op dit doel gevestigd houden, gelast ik u, en dring ik er bij u ten zeerste op aan, uw ondergeschikten en allen die onder uw bevelen staan, te bevelen te gaan biechten en ter communie te gaan voordat zij zich inschepen. En laten zij dit met zooveel wroeging over hun zonden doen als ik van u allen mag verwachten. Dit moeten wij doen opdat God door deze voorzorgsmaatregelen van ons en den ijver waarmede wij Hem zulk een grooten dienst gaan bewijzen, ons zoo moge leiden en sturen als het Hem uitkomt. Want wij bedoelen in het bijzonder en in de eerste plaats God te dienen.

Eveneens gelast ik en beveel ik allen, dat zij er in het bijzonder voor waken dat geen enkele soldaat, matroos of iemand anders die op deze vloot dient of aanwezig is, vloekt of God, Onze Lieve Vrouwe of de heiligen lastert, op straffe van streng daarover onderhouden en daarvoor heel zwaar gestraft te worden naar ons goeddunken. Dit geldt ook voor minder ernstige vloeken. De meerderen moeten daar op de schepen streng de hand aan houden. De overtreders moeten gestraft worden met inhouding van hun rantsoen wijn of met een andere straf, welke dienstig wordt geacht. Daar de voornaamste aanleiding tot vloeken het spel is, moet gij dit zoo veel mogelijk beletten. De verboden spelen mogen volstrekt niet geduld worden. Onder geen voorwendsel mag er 's nachts gespeeld worden.

Om alle ongelegenheden te voorkomen, welke daaruit ten nadeele van deze vloot en het leger van Zijne Majesteit zouden kunnen ontstaan, verklaar ik bij dezen dat ik een algemeene en bijzondere schorsing van persoonlijke vijandelijkheden gelast, en dat ik alle twisten, geschillen, uitdagingen en beleedigingen die er tot nu, tot de bekendmaking dezes, zijn geweest, zelf ter beoordeeling in handen

neem. Dit geldt zoowel voor de land- als voor de zeemacht, voor alle hoog of laag geplaatste personen van deze vloot, voor den geheelen tijd dat deze tocht duurt en voor een maand na dien, ook al gaan die oneenigheden tot heel lang terug. Ik beveel nadrukkelijk dat niemand dezen godsvrede en deze schorsing van vijandelijkheden verbreekt, of daar rechtstreeks of zijdelings tegen in gaat, op straffe van eerloos en schuldig aan hoogverraad te worden verklaard en daarvoor te worden gedood.

Omdat een ieder weet hoe 'n groot bezwaar het is en hoezeer men Onzen Heere ermee beleedigt als men publieke vrouwen of vriendinnen laat meegaan op vloten als deze, gelast ik en beveel ik dat er geen enkele vrouw op de Armada mag ingescheept of meegenomen worden. Ik beveel de gezagvoerders en schippers dat zij geen vrouwen aan boord laten komen. Zij die dat toch toelaten of door de vingers zien, moeten streng gestraft worden.

Elken morgen moeten de scheepsjongens, zooals dat gebruikelijk is, aan den voet van den grooten mast het morgengebed doen, en 's avonds moeten zij een Weesgegroet opzeggen. Enkele dagen, op zijn minst 's Zaterdags, moeten zij ook een *Salve* met de bijbehoorende litanie bidden.

Vanwege het groote belang dat voor het behoud en het welslagen van de Armada, de eensgezindheid en de vriendschap van de soldaten en de matrozen is, en opdat hun omgang onder elkaar zonder geschillen, twist of andere aanleidingen tot tumult is, beveel ik dat bij openbare order bekend wordt gemaakt, dat niemand een dolk mag dragen, en dat de soldaten en matrozen om geen enkele reden twist met elkaar mogen zoeken. Zij moeten alleen hun meerderen en officieren gehoorzamen, en als er een of ander tumult ontstaat, dan zal de aanstichter ervan zwaar gestraft worden.

Wanneer het galjoen *San Martin*, waarop ik mij bevind en dat het vlaggeschip van de Armada is, een kanonschot lost, dan zal dit het teeken van het vertrek zijn. Men moet zich gereed houden om bij het eerste trompetsignaal het

vlaggeschip zonder tijdverlies te volgen en daarbij te zorgen dat de schepen elkaar niet in hun bewegingen belemmeren. Als ik de zeilen hijsch om te vertrekken, dan moeten alle schepen dit doen. Men zij zeer op zijn hoede voor de zandbanken en de ondiepten Cachopos (in den Taag) en men houde de sloepen en booten gereed, voor het geval zij noodig mochten zijn.

Zoo spoedig wij de kust achter ons hebben en verder zee-in gaan, moeten alle schepen een voor een het vlaggeschip aan de lijzijde komen begroeten, hun orders in ontvangst nemen en, zoo het al tegen den avond loopt, het wachtwoord komen vragen. Men moet er voor zorgen dat men niet voor het vlaggeschip uit zeilt, daags zoo min als 's nachts, en men moet heel behoedzaam manoeuvreeren.

Iederen namiddag moeten de schepen naar het vlaggeschip komen om het wachtwoord te vernemen, en om te vragen of er bijzondere orders zijn. Bij zulk een groot aantal en zulke zware schepen kan het wellicht wel eens moeilijk zijn dit elken dag te doen zonder met elkaar in aanvaring te komen, en daarom moeten de schout-bij-nachts en de vlagofficieren tijdig zich van het wachtwoord op de hoogte stellen om dit aan de schepen van hun eskader door te geven, en aldus deze mogelijke averij te voorkomen.

Het vlaggeschip moet met trompetgeschal worden begroet als men trompetten aan boord heeft, en de bemanning moet tweemaal luidkeels roepen. Krijgt men antwoord, dan groet men opnieuw. Als het in den namiddag is, dan vraagt men tegelijk het wachtwoord. Zoo spoedig men dit heeft vernomen, wendt men den steven om plaats te maken voor de volgende schepen.

In het geval dat het weer gedurende enkele dagen niet toelaat om het vlaggeschip te praaien en het wachtwoord te vragen, dan neme men de volgende, respectievelijk voor iederen dag van de week. Voor Zondags Jezus, voor 's Maandags Heilige Geest, voor Dinsdags De Heilige Drievuldigheid, voor 's Woensdags Sint Jacob, voor Don-

derdags De Engelen, voor Vrijdags Alle Heiligen, voor Zaterdags Onze Lieve Vrouwe.

Het is van het grootste belang dat de Armada vereenigd blijft, en daarom moeten de vice-admiraals en de schout-bij-nachts er goed voor zorgen dat hun smaldeelen zoo dicht mogelijk bij elkaar blijven en in de grootst mogelijke orde zeilen. De loggers en patassen die onder het bevel van don Antonio Hurtado de Mendoza staan, moeten zoo dicht mogelijk bij mijn vlaggeschip blijven, met uitzondering van zes bodems. Twee daarvan moeten den vlagvoerder van don Pedro de Valdés volgen, twee dien van Martin de Bertendona, en de andere twee dien van Juan Gómez de Medina. Deze zes moeten aanstonds aangewezen worden. Over die verdeeling mag geen oneenigheid ontstaan. Allen moeten hun uiterste best doen en er groote zorg voor dragen, dat het eskader vrachtschepen steeds midden in blijft.

Zooals gezegd is, zal men eveneens zorgvuldig moeten oppassen dat geen enkel schip het vlaggeschip voorbij zeilt. 's Nachts moet daar nog strenger de hand aan worden gehouden. Het is beslist verboden voor het vlaggeschip uit te gaan.

Geen enkel schip van de Armada mag zich zonder mijn toestemming van de vloot verwijderen. Ik beveel op straffe des doods en van verbeurdverklaring van goederen dat als een of ander schip bij storm is afgedreven het, voor wij bij kaap Finisterre zijn aangekomen, daar heen vaart. Daar zal men dan nadere bevelen van mij krijgen. Krijgt men die bevelen daar niet, dan vaart men door naar Coruña, waar stellig nadere orders in mijn naam zullen worden gegeven.

Van kaap Finisterre af moet men op de Scilly-eilanden aanhouden. Men moet die behoedzaam van den Zuidkant af naderen, en voortdurend met het dieplood peilen. Als er schepen afdrijven, dan mogen zij volstrekt niet naar Spanje terugkeeren. Dit is op straffe des doods en van verbeurdverklaring van goederen verboden. Wie dat doen, zullen voor landverraders worden gehouden. Afgedreven

schepen moeten de aangegeven route volgen en de genoemde eilanden van den Zuidkant probeeren te naderen. Mocht men van meening zijn dat de Armada achtergebleven is, dan moet men daar blijven kruisen, en niet weggaan voor de Armada komt, tenzij dat men reden heeft om aan te nemen dat de Armada al voorbij is. In dat geval moet men Mount's Bay binnenloopen. Deze ligt tusschen kaap Land's End en kaap Lizard. Daar zal men dan de Armada vinden of nadere orders krijgen. Treft men de Armada ook daar niet aan, dan vindt men er stellig patassen met de noodige bevelen.

Des nachts moet men het vlaggeschip steeds goed in het oog houden, en oplettend uitzien of het van koers verandert, om in dat geval eveneens het roer om te gooien. Het vlaggeschip zal een kanonschot lossen als het het roer omgooit, en het zal onmiddellijk daarna een andere lamp uithangen op den achtersteven, terzij van de gewone lantaarn. De schepen die dat opmerken, moeten met een lamp een tegensein geven.

Wanneer het vlaggeschip lijzeilen bijzet of zeilen mindert, dan zal het twee lampen uithangen, een aan den achtersteven en een halverwege het want. Wanneer het vlaggeschip om een of andere reden alle zeilen strijkt, zal het drie lampen uithangen, een aan de mars, een in het want en de derde aan den achtersteven. Het zal dan een schot lossen ten teeken dat alle schepen de zeilen moeten strijken. Ieder schip moet dan een lamp aan den achtersteven uithangen als tegensein.

Als een schip onklaar wordt of er gebeurt iets des nachts waardoor het alle zeilen moet strijken, dan moet het een zwaar stuk geschut afvuren, en den heelen nacht met lantarens lichtseinen blijven geven. De dichtstbijzijnde schepen hangen dan ook een lamp uit als teeken voor de andere, en zij moeten met gestreken zeilen blijven liggen tot het dag wordt. Is de nood groot, dan moet men nog een kanon afvuren.

Er moeten steeds ervaren mannen met scherpe oogen als uitkijk boven in den mast zitten. Vooral bij het op-

komen en ondergaan van de zon. De uitkijk moet alle zeilen van de Armada tellen. Mocht men er meer tellen dan het aantal is, dan moet men als signaal twee maal het groote marszeil strijken en een kanonschot lossen. De dichtstbijzijnde schepen moeten op het schip jacht maken en het in goede orde aanvallen, zoodat het hun niet ontsnapt. De gezagvoerder die het door onachtzaamheid of zorgeloosheid laat ontsnappen, zal gestraft worden. Indien echter het vlaggeschip het teeken geeft tot bijdraaien - dit zal door een kanonschot geschieden - dan moet men daaraan gehoorzamen, ook al is men op het punt het schip te nemen.

Wanneer men een tot vier vreemde schepen in 't zicht krijgt, dan moet men het groote marszeil strijken, de vlag aan den grooten mast hijschen en een schot lossen. Krijgt men meer schepen in het oog dan hijscht men de vlag aan den grooten mast, strijkt het groote marszeil en lost twee kanonschoten na elkaar. Men moet probeeren het vlaggeschip op de schepen opmerkzaam te maken. Als men ziet dat men aan boord van het vlaggeschip de gegeven teekens heeft bemerkt en begrepen, dan neemt men zijn plaats in de slagorde weer in.

Het schip dat voor den boeg land in 't zicht krijgt, moet als signaal de beide marszeilen strijken. Als men bij nacht land ontdekt, dan moet men een kanonschot lossen, zeewaarts houden en twee lampen aan den achtersteven uithangen. Dit signaal moet door de andere schepen onmiddellijk worden overgenomen wanneer zij het bemerken. Zij moeten dan insgelijks het roer omgooien en zee houden.

Als het vlaggeschip een of andere mededeeling wil doen, zal het als signaal een vlag aan den achtersteven hijschen, naast de lantaarn. Men moet dan komen hooren wat er is.

Als er op een of ander schip brand mocht ontstaan - wat God in zijn barmhartigheid niet gedooge - dan moeten de dichtstbijzijnde schepen van dit schip afhouden, maar eerst hun booten en sloepen uitzetten om

hulp te verleenen en het vuur te blusschen. De andere schepen moeten hetzelfde doen.

Men moet er in het bijzonder voor zorgen, dat het vuur in de kombuis voor zonsondergang is gedoofd. Bij het gaan schaften, moeten de soldaten wachten tot de manschappen die belast zijn met de uitreiking van de levensmiddelen, hun het rantsoen geven. Zij mogen niet zelf naar beneden gaan om hun rantsoen te halen of met geweld hun portie uitzoeken, zooals wel gebeurd is. Om dit te verhinderen moet er een sergeant of korporaal van de betrokken compagnie op wacht staan om onordelijkheden te voorkomen, en tevens om te zorgen dat het eten tijdig uitgedeeld wordt, zoodat allen met het avondeten klaar zijn voor het donker wordt.

Geen enkel schip of vaartuig van de Armada of van de andere eenheden welke onder mijn zeggingschap staan mag een haven binnenloopen, voor anker gaan of aanleggen voor het vlaggeschip zulks heeft gedaan, tenzij ik daar schriftelijk vergunning voor heb gegeven. Overtreding zal voorbeeldig worden gestraft.

De kolonels, hoplieden, vaandrigs en andere officieren moeten er bijzonder goed voor zorgen, dat de wapens van de soldaten altijd schoon zijn en gereed voor gebruik bij geval van nood. Twee maal per week moeten zij ze laten schoonmaken en zij moeten de manschappen er in oefenen, zoodat deze de vaardigheid krijgen ze te gebruiken als de nood aan den man komt.

Onderweg zullen er orders en aanwijzingen worden gegeven omtrent de opstelling bij een gevecht. Ik gelast en beveel, dat men met de uiterste behoedzaamheid te werk gaat. Zooals dat gewoonte is moeten de kanonniers de vaten en tonnen met water en azijn gereed houden, en alle andere hulp- en verweermiddelen die gebruikt worden in geval van brand. Men moet bijvoorbeeld de schepen met oude zeilen en natte dekens beschutten tegen het vuur dat de vijanden er op werpen. Ook moet men zorgen genoeg kogels bij de hand te hebben, en het noodige kruit en lonten. De officier, belast met de zorg voor de munitie,

moet deze aan ieder schip verstrekken in de hoeveelheid en naar het gewicht als voor ieder schip is vastgesteld. Deze officier moet dan ook, zooals gebruik is, de noodige voorschriften krijgen.

Insgelijks gelast ik en beveel ik dat de soldaten hun verblijven schoon houden en dat er geen kisten of andere dingen in den weg staan. Het mag volstrekt niet worden toegestaan, dat er kribben aan boord zijn. Als er wel kribben zijn moeten die onverwijld worden weggehaald. De matrozen mogen ze niet hebben, en als de landmacht ze heeft, dan moet men mij dat rapporteeren. Dan laat ik ze weghalen.

De matrozen moeten ondergebracht worden op het verhoogde voor- en achterdek, zoodat zij gemakkelijk op de plaats kunnen komen waar zij noodig zijn voor hun werk en voor het manoeuvreeren van het schip. Deze maatregel heeft ten doel, dat de soldaten de matrozen niet in den weg loopen of hen voortdurend afleiden en in beslag nemen.

Het geschut moet goed in orde zijn en iedere kanonnier moet zijn stuk aangewezen krijgen. De stukken moeten geladen zijn. Naast ieder kanon moet een kist met kogels staan en de lonten moeten gereed gehouden worden. Men moet zeer voorzichtig zijn met de kardoezen van de verschillende stukken en oppassen dat zij niet verwisseld worden of in brand vliegen. De laders en schoonmakers moeten in het bereik zijn.

Elk schip moet twee sloepen vol steenen aan boord nemen, om mee te kunnen gooien tijdens het gevecht. Zij moeten verdeeld worden onder de manschappen van de brug, het kasteel en het want.

Ieder schip moet, al naar gelang van zijn grootte en de stukken welke het voert, het noodige aantal gehalveerde watervaten hebben, om ze den dag van het gevecht met water gevuld tusschen de kanonnen en de reeling gereed te zetten, of op andere plaatsen waar zij het meest noodig mochten zijn. Dicht bij de vaten met water moet men oude kleeren en dekens leggen. In geval van brand

moet men die in het water doopen en zoo het vuur blusschen.

De ontplofbare stoffen moeten alleen ter hand worden gesteld aan degenen die geleerd hebben er mee om te gaan. Als men hierin niet tijdig de noodige maatregelen treft en deze ontplofbare stoffen geeft aan menschen die er niet mee weten om te gaan of van wier vaardigheid in dezen men niet genoegzame bewijzen heeft, dan kunnen daar veel ongelukken mee gebeuren.

Zoo min als de schepen het vlaggeschip mogen voorbijzeilen, en dit allerminst des nachts mogen doen, zoo is het ook verboden dat zij verder achterblijven dan het vice-admiraalschip dat de achterhoede sluit. Ieder schip moet zooveel doek bijzetten als zijn bouw en snelheid eischt, want het is van groot belang dat de Armada zoo aaneengesloten mogelijk voortzeilt. De gezagvoerders, schippers en stuurlieden moeten daar al de zorg en oplettendheid aan wijden, welke van hen verwacht mag worden.

Van deze instructie moet aan ieder schip een afschrift worden verstrekt. Dit moet eigenhandig door mij onderteekend zijn en geparafeerd zijn door mijn secretaris. De schrijver van ieder schip moet deze instructie ten aanhooren van alle opvarenden voorlezen, zoodat de geheele land- en zeemacht er kennis van krijgt, en niemand later kan voorgeven er onkundig van te zijn. Wij gelasten en bevelen de genoemde schrijvers deze instructie van mij drie malen per week ten aanhooren van alle opvarenden voor te lezen, en getuigen hiervan aan te wijzen. Hij die in strijd met deze voorschriften handelt, zal voorbeeldig gestraft worden.

Instructie aan de schippers

Order inzake de uitreiking van de rantsoenen aan de land- en zeemacht. Iederen dag moet gij per hoofd anderhalf pond scheepsbeschuit verstrekken, Castiliaansch gewicht, dus zeshonderd negentig gram. De dagen dat er geen scheepsbeschuit is, moet men twee pond versch brood

geven, hetzelfde Castiliaansch gewicht. Van den wijn die aan boord is, moeten per man de volgende rantsoenen worden verstrekt: Jerez drie kwart liter, evenals van de wijnen uit Lamego, Monzon, Paxica en het graafschap Galicië. Van den Candía-wijn moet slechts een halve liter als oorlam worden verstrekt, omdat die wijn koppiger is dan de andere, en met tweemaal zooveel water worden aangelengd. Men denke er aan dat eerst de wijn uit Galicië en de omstreken van Lissabon moet worden opgemaakt. Daarna komt de beurt aan de wijnen uit Lamego en Monzon. Die uit Jerez en Candía moeten voor het laatst bewaard worden, want dat zijn wijnen die aan boord het langst goed blijven. De eerstgenoemde wijnen zullen niet vergoed worden als zij verschaald zijn, doordat men ze niet op tijd heeft opgemaakt. De schipper moet dien wijn dan zelf betalen, en wel, als straf, tegen den prijs van den Jerez.

Zondags en Donderdags wordt er als rantsoen per hoofd een half pond spek uitgereikt en een half ons rijst bij ieder maal. 's Maandags en 's Woensdags verstrekt men een half pond kluif en daarbij een kwart pond boonen of erwten. Dinsdags, Vrijdags en Zaterdags wordt er een half pond visch verstrekt, tonijn of stokvisch, en als die er niet is een half pond inktvisch of vijf sardienen, met een kwart pond boonen of erwten. Men denke er wel aan dat als men het eene geeft, men niet ook het andere geeft. Als rantsoen is dus bedoeld een bepaalde hoeveelheid van het eene of het andere. Dus òf een half pond visch òf vijf sardienen.

Olijfolie wordt verstrekt op de dagen dat er visch wordt gegeven, veertig gram per hoofd, uit te deelen in de daartoe bestemde maten. Op de dagen dat er visch wordt gegeten, wordt er ook azijn gegeven, een achtste liter per hoofd, uit te deelen in de daartoe verstrekte maten. Trouwens, alle levensmiddelen moeten verdeeld en gewogen worden met de maten en de gewichten welke tot dat doel zijn uitgereikt.

Aan ieder kan zooveel water worden gegeven als hij noodig heeft om te drinken of om zijn eten klaar te maken,

met dit voorbehoud echter, dat het niet den anderhalven liter te boven mag gaan. Er is bij de watervoorziening op meer gerekend, maar men moet rekening houden met verlies van water door morsen of het lek raken van vaten. Als er dus te kwistig met het water zou worden omgesprongen, dan zou dat tot groot ongemak aanleiding kunnen geven.

Gij moet er aan denken op geregelde tijden de voorraden te inspecteeren. Het voedsel dat, naar gij denkt, op het punt staat te bederven, moet gij het eerst opmaken. Dan moet gij geen ander voedsel geven, zoodat er niets verloren gaat. Gij moet er steeds op bedacht zijn om die levensmiddelen het langst te bewaren, die het minst aan bederf onderhevig zijn. Wat door uw onachtzaamheid of zorgeloosheid verloren gaat, moet gij zelf betalen.

Gij moogt niet meer dan een gewoon rantsoen geven aan een kapitein, vaandrig, sergeant of korporaal, en aan geen enkel ander officier, tamboer of pijper, van land- of zeemacht, zonder mijn orders.

Voor de vergemakkelijking van de uitreiking van de rantsoenen aan de leden van de land- en zeemacht op uw schip, is het dienstig een door den inspecteur-generaal en de betaalmeesters van de Armada geteekende lijst met den naam en voornaam van alle opvarenden te hebben. De rantsoenen kunnen dan persoonlijk worden ter hand gesteld en als er iemand sterft of overgaat naar een ander schip, dan moet daarvan op die lijst aanteekening gehouden worden, zoodat het rantsoen in het vervolg niet aan een ander wordt gegeven. Men moet er zich niet om bekommeren als de kapitein of de vaandrig van de betrokken compagnie zegt, dat een andere in de plaats van den gestorvene of overgeplaatste is gekomen. Dit mag niet gebeuren zonder de orders van den inspecteur-generaal en de genoemde betaalmeesters.

Iedere acht dagen moet gij rapport uitbrengen over de opengekomen plaatsen. Kunt gij dat niet iedere acht dagen doen, dan moet gij het doen telkens wanneer gij daarvoor in de gelegenheid bent, zoodat zij hun eigen lijsten ook

kunnen bijhouden. Mocht het eens door gebrek aan tijd of gebrek aan levensmiddelen gebeuren, dat gij op een dag geen rantsoen of slechts een half rantsoen kunt uitreiken, dan moet gij er aan denken dat dit rantsoen dat een of meer dagen overgeslagen is, niet later extra wordt gegeven. De schrijver van uw schip moet altijd aanwezig zijn bij de uitreiking van het eten en drinken, en hij moet daar elken dag goed boek van houden. Hij moet dat dan teekenen en hij moet dit ook door den hopman, of, bij ontstentenis van dezen, door den vaandrig of wie er commandant over de betrokken afdeeling is, laten teekenen. Als er een soldaat naar het hospitaalschip wordt overgebracht, moet dit ook in de lijsten vermeld worden.

De betrokken verantwoordelijke officier moet u telkens een verklaring afgeven betreffende de hoeveelheden ontvangen voedsel, over hoeveel dagen en onder vermelding van het soort voedsel. Die verklaring moet vervolgens door u en uw schrijver worden geteekend, en dit dient als ontvangbewijs. Tegen overlegging van dit bewijs zullen uw uitgaven worden vergoed, anders niet.

Voor het geval dat de inscheping zoo overhaast geschiedt, dat het niet mogelijk is een lijst van de namen van de soldaten te maken, moet men hun de rantsoenen alleen geven volgens de door mij geteekende staten van de soldaten die op ieder schip moeten worden ondergebracht. Gij moet u dan met die staten behelpen, tot gij de andere lijsten hebt opgemaakt. Verder hebt gij de bovengemelde instructies te volgen, welke gecontroleerd zullen worden door den inspecteur-generaal, den hoofd-administrateur en de betaalmeesters van de vloot en het leger des konings.

Om te voorkomen dat de olie die bestemd is voor de consumptie, gebruikt wordt voor de lampen welke 's nachts moeten branden, zal men per schip vijf en veertig pond olie voor die lampen geven. De berekening is dat gij per maand de helft daarvan noodig hebt, dat wil zeggen de schepen van driehonderd ton en grooter. De andere zullen een derde ervan per maand noodig hebben.

Opstelling op het galjoen San Martin

De hertog van Medina-Sidonia maakt het volgende bekend:

In zake de verdediging van het koninklijk galjoen *San Martin*, waarop ik de reis zal maken, gelast en beveel ik, dat de bemanning zich als volgt zal opstellen. Op het eerste dek waar het grootste gedeelte van het geschut is, worden zes en dertig haakschutters geposteerd, achttien aan weerszijden. Op hetzelfde dek worden twintig bedienden van mij, tien aan elken kant, ingedeeld. Op het tweede dek komen vijftig haakschutters met dertig man van mijn personeel en dat van de andere edellieden. In het gangpad van mijn kajuit worden zes haakschutters en vijf musketiers geplaatst. Onder de versterking van den voor- en achtersteven komen zes en twintig haakschutters en veertien musketiers als stuurboordswacht. De bakboordswacht is aldaar even sterk. Op het kasteel van den voorsteven worden twintig haakschutters en twaalf musketiers ingedeeld. In de groote mars worden acht musketiers en vier haakschutters geplaatst. In de mars van den fokkemast worden vier haakschutters en vier musketiers geposteerd. Op het kasteel van den achtersteven komen drie en veertig musketiers en dertig haakschutters. Tezamen tweehonderd twee haakschutters, honderd musketiers, en vijftig bedienden.

Daar het van zooveel belang is en het ook vereischt is dat de zorg voor het kruit berust bij een ervaren, nauwlettend, zorgvuldig en behendig man en deze daarover en over alles wat er mee samenhangt waakt en niet toelaat dat iemand daar met vuur of anderszins bijkomt, tenzij in zijn tegenwoordigheid en op zijn bevel, heb ik kapitein Gaspar de Hermosilla voor dien post benoemd. Ik weet dat hij zich van die taak naar behooren zal kwijten, zoodat ik mij daar geen zorgen over zal behoeven te maken. Ik gelast hem en druk hem op het hart zich aan deze taak met evenveel ijver te wijden als hij dit steeds heeft gedaan in de andere functies welke hij in dienst van Zijne Majesteit heeft vervuld, want deze is van even groot belang.

En opdat hij nauwlettende en ijverige mannen tot zijn beschikking zal hebben benoem ik kapitein Juan Antonio en Bicencio Bona tot zijn assistenten, met twaalf matrozen tot hulp. Ik gelast hun zich stipt te houden aan de bevelen van kapitein Hermosilla. Dat is mijn uitdrukkelijke wil en het is in het belang van den dienst van Zijne Majesteit. Ditzelfde gelast ik ook de vaandrigs, de soldaten en de edellieden die op hetzelfde dek als zij zijn ingedeeld.

Tot konstabels en commandanten over de haakschutters en musketiers op het eerste dek benoem ik de volgende vier mannen, vaandrig Corral en een jonker-stukmeester aan stuurboordzij, en vaandrig Juan Gil en een anderen jonker die heel ervaren is in het omgaan met het geschut aan bakboordzij.

Het bevel over het tweede dek draag ik op aan kapitein Pedro de Heredia, een zeer ervaren soldaat die dezen post uitnemend zal vervullen, zooals hij dat iederen anderen post welke hem werd aangewezen, zou doen. Hij krijgt vier sergeants onder zich, twee voor iederen kant.

In het gangpad van mijn kajuit komt een der meest ervaren sergeants te staan. Hij staat onder bevel van genoemden kapitein Heredia.

Onder het kasteel van den voorsteven waar de kombuizen zijn, komt de eerste gerechtsdienaar met twaalf soldaten die onder zijn bevel staan. Daar is ook kapitein Heredia, en de sergeants kunnen er vrij in en uit gaan om hun orders in ontvangst te nemen.

In het kasteel van den voorsteven moet kapitein Antonio Serrano komen. Dat is een man in wien ik groot vertrouwen stel. Hij zal dit punt even moedig verdedigen als hij andere posten heeft verdedigd, en hiermede zal hij Zijne Majesteit getrouw als altijd dienen. Aan hem worden toegevoegd vaandrig Diego de Sosa en de soldaten die daar geposteerd zijn, en verder de edellieden en bedienden die ik te zijner tijd zal aanwijzen. Op het middenschip heb ik gemeend don Gonzalo de Eraso, Gómez Pérez de las Mariñas en nog twee soldaten en edellieden te moeten posteeren omdat dit een van de eervolste en belangrijkste

punten van het heele galjoen is, en ik doe zulks opdat zij allen even moedig en onversaagd zullen vechten en den vijand zullen afweren en aanvallen als men van hen kan verwachten.

Op het kasteel van den achtersteven zal mijn persoon zich bevinden, en met mij de prins van Ásculi, de graaf van Gelves, don Bernardino de Velasco, don Luís de Córdova, don Pedro de Castro, don Pedro en don Baltasar de Zúñiga, de inspecteur-generaal don Jorge Manrique, don Diego Maldonado, de hoofdadministrateur Bernabé de Pedroso, vaandrig Garcés met zijn vaandel, en rondom den koninklijken Standaard acht of tien edellieden die ik nog zal aanwijzen.

In het gedeelte onder het kasteel, gelegen tusschen den grooten mast en den achtersteven, moet zich kapitein Morcillo met de daar ondergebrachte soldaten opstellen. Deze soldaten staan onder het bevel van genoemden kapitein, en moeten zich gereed houden te hulp te snellen naar de punten waar zulks noodig zal zijn.

Op het benedendek, waar het proviand is opgeslagen, moeten zich de monniken, de chirurgijns, de barbiers, de jongens en alle andere voor het vechten ongeschikte bedienden opstellen, met acht of tien matrozen. Zij moeten allen looden platen, spijkers, pinnen, koehuiden, pluggen, werk, hamers en andere werktuigen, water en dekens gereed houden om onmiddellijk een gat dat geslagen wordt te gaan stoppen, en zorgvuldig op hun hoede te zijn voor alles wat dit betreft. Ik draag vaandrig Muñoz het bevel op over de menschen die zich op dat dek bevinden, om te zorgen dat alles in de goede orde verloopt en om de noodige leiding te geven. Ik dring er bij hem op aan, zich van deze taak zoo zorgvuldig te kwijten als ik van hem verwacht.

Verdeeld over het geheele galjoen moeten er honderd vaten water gereed worden gezet. Men moet ze op gemakkelijk bereikbare plaatsen en punten zetten voor het geval er brand uitbreekt. Dicht daarbij moeten de dekens, putsen, spuiten en bakken om water te dragen gereed

gehouden worden, en ook de pluggen, looden en ijzeren platen en het gereedschap voor de bediening en reparatie van het geschut. Met de zorg daarvoor belast ik kapitein Marolin de Juan en kapitein Agustin de Ojeda.

Kapitein Luís Rodríguez moet zich op het middenschip opstellen, vlak bij den grooten mast, met acht matrozen met putsen, bakken en dekens om het vuur te blusschen dat mocht ontstaan. Sergeant Juan Fernández moet zich op het kasteel van den achtersteven, dicht bij mijn persoon, met tien matrozen gereed houden tot hetzelfde doel. Op het eerste dek, waar kapitein Hermosilla zich bevindt, moet Juan Fernández met het noodige water en tien matrozen met putsen en bakken, overal waar dat noodig is, hulp verleenen bij het blusschen van brand. Op het tweede dek staan twee korporaals met acht matrozen gereed met putsen en bakken om het vuur te bestrijden, en met diezelfde taak is een korporaal met acht matrozen op het kasteel van den voorsteven belast.

In het gangpad van mijn kajuit moeten twee vaten met water klaar gezet worden, en twee of drie man moeten daar met emmers en bakken gereed staan om het vuur te bestrijden als het daar uitbreekt.

In den grooten mastkorf moet men twee tonnen, zes vaten en acht spuiten bergen, en steenen om te gooien. Men moet die tonnen en vaten flink met kabels omwikkelen en van binnen met bekleeding voeren. Dit moet men ook doen in den kleinen mastkorf, met dien verstande dat men daarin slechts één ton en vier vaten behoeft te zetten.

Alle leege vaten die er op het galjoen zijn, moeten met water worden gevuld en ze moeten tijdig verdeeld worden voor wanneer de nood aan den man komt. Tot ditzelfde doel moeten ook alle aarden potten worden gevuld.

Op alle aangeduide plaatsen moeten korte en lange pieken worden neergezet. Twee dozijn op elke plek. Een derde van de ijzeren punt moet met vet ingesmeerd zijn.

Ik beveel aan alle matrozen en verdere opvarenden die geen haakbus hebben en er wel mee kunnen omgaan,

er een uit den reserve voorraad haakbussen te verstrekken. Aan hen die niet een vuurwapen kunnen hanteeren, moet men een piek geven.

De ontplofbare stoffen, bommen en dergelijke mogen slechts ter hand worden gesteld aan diegenen die er mee vertrouwd zijn en aan niemand anders, vanwege de onheilen die er door zouden teweeggebracht kunnen worden als zij in handen kwamen van menschen die er niet mee konden omgaan.

Kapitein Juan de Velasco krijgt het opperbevel over de geheele infanterie van het galjoen omdat hij zoo'n goeden staat van dienst heeft en zoo in krijgszaken ervaren is. Hij moet de orders omtrent de wijze van vechten geven en persoonlijk, en met de manschappen die hij ervoor uitkiest, te hulp snellen daar waar dit noodig is. Hij moet de verschillende functies en een ieder zijn plaats aanwijzen, en hij moet de bedienden die met wapens kunnen omgaan tusschen de soldaten in zetten. Ik beveel dat zij en alle hoplieden, vaandrigs, sergeants en soldaten van dit galjoen hem gehoorzamen, eerbiedigen en zijn orders en bevelen opvolgen alsof het onze eigen bevelen zijn, want dat is mijn wil en dat is in het belang van den dienst van Zijne Majesteit.

De schipper en de bootsman, de loodsen, de schrijver, de ambtenaar van het gerecht en alle verdere officieren en matrozen die er aan boord zijn, moeten zich houden aan het hier bevolene en moeten zich wijden aan hun taak voor den goeden gang van zaken aan boord en voor het bestuur van het schip. Zonder mijn orders zullen zij zich niet met andere dingen inlaten buiten hun eigenlijke taak en het blusschen van het vuur als dit uitbreekt.

Kapitein Marolin en kapitein Agustin de Ojeda die ik met het bevel over het galjoen en de bemanning heb belast, daar zij zulk een rijke ervaring en zooveel inzicht hebben, moeten gezamenlijk en ieder afzonderlijk den dag van het gevecht op alles letten wat van belang is, en zij moeten alle dekken van het galjoen afgaan om te zien of degenen die het verdedigen, ook aan iets gebrek hebben,

en dan moeten zij daar in voorzien. Ook moeten zij toezicht op de matrozen houden en hun de vereischte orders geven. Tenslotte beveel ik, dat zij zich met al het andere dat van belang en noodig is voor de uitvoering van mijn bevelen belasten, en ik vertrouw dat zij zich ten volle van hun taak zullen kwijten, gezien hun aard en hun ervaring opgedaan in vroegere krijgsondernemingen, waarbij zij Zijne Majesteit zoo hebben gediend als ik hoop dat zij het bij deze onderneming zullen doen, welke van zooveel belang voor den dienst van God en van den koning is.

Ik beveel dat deze instructie van mij openlijk bekend wordt gemaakt, opdat een ieder weet wat hij te doen heeft, en ik gelast mijn secretaris een afschrift ervan te geven aan ieder die een leidende en verantwoordelijke plaats op dit galjoen inneemt.

Den zevenden Juni 1588, aan boord van dit koninklijke galjoen.

III. Van Lissabon naar Coruña

Verslag van Medina-Sidonia aan den koning

Ik heb U geen bericht willen zenden over het vertrek van de Armada voor wij werkelijk onder zeil waren. Ik vaar nu, met een zwakken Noordenwind, en met weer dat zich ongunstig laat aanzien. Zoover zal ik zee-in gaan als noodig blijkt om een gunstigen zeewind te krijgen, want men beweert dat er in dezen tijd van het jaar op de kust een Noordenwind staat. Onze Heere moge het alles besturen overeenkomstig den heiligen en grooten ijver van Uwe Majesteit, als verdediger van Zijn kerk en eer.

Ik heb Uwe Majesteit niet willen zeggen met hoeveel toewijding ik U heb gediend in alles wat het uitrusten van deze vloot betreft. Ik vond haar met een geringe en onbeduidende bemanning, en men was nog zoo ten achter in de voorbereidingen, dat ik stellig dacht dat het wel een jaar zou duren eer ik de vloot zoo ver kon brengen als zij nu is. Ook zal ik U niet zeggen voor welke moeilijkheden ik ben geplaatst geweest en ik zal niet spreken over het geringe aantal menschen dat hun taak eerlijk en met liefde vervult. God sta hun allen bij. Ik wil niemand een ondienst doen.

Ik smeek U ootmoedig aan mijn kinderen te denken, want ik laat hen heel arm achter. Ik heb mijn huis verlaten en mijn rustig bestaan opgegeven, om U te dienen met de toewijding waarmede ik dat steeds heb gedaan, zonder daarbij aan eigenbelang te denken. Ik heb eenvoudig mijn plicht gedaan. Nu zal het dus het oogenblik zijn, waarop moet blijken dat Uwe Majesteit degenen die aldus handelen begunstigt en hun de eer bewijst welke

hun toekomt. Dat smeek ik U nogmaals, met de verschuldigde nederigheid en gehoorzaamheid.

Dit schrijf ik aan boord van het galjoen, den dertigsten Mei 1588, drie mijlen buitengaats.

* * *

Den dertigsten van de vorige maand heb ik Uwe Majesteit geschreven om te berichten dat ik dien dag, des morgens, was uitgezeild, met Noord-Noordoosten wind. Wij zijn dien geheelen dag en nacht doorgevaren, en ook den volgenden dag, dat is gisteren, Dinsdag, tot twaalf uur. Wij hielden steeds zeewaarts, maar omdat de wind zoo zwak was en uit den verkeerden hoek blies, zijn wij afgedreven. Wij waren achttien mijlen zee-in gegaan, maar kwamen ten slotte op de hoogte van kaap Espichel terecht. Tegen één uur liep de wind om naar Noord-Noordwest. Wij hielden toen op de kust aan, en zijn het verdere gedeelte van den dag en vannacht met denzelfden wind door blijven varen. Vanmorgen kregen wij bij het aanbreken van den dag La Roca in 't zicht. Nu is het stil, zoo stil dat de schepen blijven liggen. Ik wacht dus tot er morgen vroeg een bries opsteekt. Daarmee zal ik dan doorvaren in de richting van Las Berlingas. Als ik dien morgen voorbij ben, dan ben ik op een gunstig gedeelte.

De hoekers houden mij erg op. Dat zijn heel slechte zeilers, en wij moeten ons allen naar hun gang richten, omdat ik de schepen bij elkaar wil houden. De Armada moet vereenigd blijven, en dat zal ik met inspanning van al mijn krachten probeeren te verwerkelijken.

Juan Martínez de Recalde is weer ziek geworden. Ik ben daar erg bezorgd over. Vandaag heeft hij een buikzuiverend middel ingenomen. God geve hem een flinke gezondheid, want zijn gemis zou zeer gevoeld worden.

Overigens is alles wel aan boord. Tot nu is er niets nieuws te melden.

Aan boord van het galjoen, den eersten Juni 1588, in de buurt van La Roca.

* * *

Den dertigsten van de vorige maand heb ik Uwe Majesteit geschreven dat de vloot veilig uit Lissabon was vertrokken. Vervolgens heb ik u op den eersten dezer geschreven dat wij den tocht voortzetten, maar den wind niet mee hadden. Wij hebben de reis met veel moeite voortgezet. Wij hebben eerst zeewaarts gehouden, met de bedoeling een eind zee-in te gaan. Toen zijn wij een heel stuk afgedreven. Wij zijn zelfs tot in de buurt van kaap Sint Vincent gekomen. Het heeft ons heel wat moeite gekost al laveerende op dezelfde hoogte te blijven, en te wachten op gunstigen wind. Sinds gisteren is de wind uit den goeden hoek gaan waaien, uit het Zuidwesten. Ik hoop nu dat de Armada door Gods gunst in de goede richting zal blijven varen.

Volgens berekening van de stuurlieden zijn wij nu op veertig graden Noorderbreedte, en negentig mijl uit den wal. God zij dank is er niets van belang gebeurd. Het eenige is dat op den hoeker *David Chico* de groote mast is gebroken. Deze hoeker heeft vijftien paarden aan boord. Ik heb er een paar scheepstimmerlieden heengezonden om te zien of de schade kan hersteld worden. Zij hebben gemeld dat er niets aan te doen is. Een van de Castiliaansche galjoens heeft dit vrachtschip nu op sleeptouw genomen, maar als wij ons daarnaar zouden moeten regelen, zou de vloot te veel worden opgehouden. Daarom heb ik besloten den hoeker achter te laten, met een sergeant en twaalf soldaten aan boord, en verder twaalf matrozen uit het Biskaische kustgebied, met een bootsman die als stuurman kan dienen. Ik heb hun gezegd dat zij zoo vlug mogelijk vooruit moeten zien te komen, de Armada achterna, en als zij de Armada niet kunnen inhalen, moeten zij op de Galicische kust aanhouden en daar ergens binnenloopen. Dan moet de sergeant een brief van mij aan den markies van Cerralvo zenden, om dezen te vragen den mast te laten repareeren. Vervolgens moet hij zich aansluiten bij de proviandschepen of op een andere manier de Armada achterna gaan. Als de hoeker niet spoedig zeilree kan worden gemaakt, zal de markies op mijn ver-

zoek de paarden van het schip nemen. De paardenknechts moeten zich dan verder houden aan de orders welke de eigenaars van de paarden zullen geven. De munitie en de proviand moet toevertrouwd worden aan iemand die later daar rekening en verantwoording over zal hebben af te leggen. De sergeant en de twaalf soldaten moeten in dat geval ingelijfd worden in een van de compagnieën van Galicië.

Mochten zij de Galicische kust niet kunnen bereiken, en afdrijven naar Lissabon of Cadix, dan moeten zij een brief van mij met gelijkluidende orders aan Francisco Duarte of Francisco Benito doen toekomen.

Kapitein Moresino heeft er zeer op aangedrongen terug te mogen gaan naar de Nederlanden, om den hertog van Parma verslag uit te brengen van het vertrek van de Armada. Ik heb hem al deze dagen nog bij mij aan boord gehouden omdat er zoo'n tegenwind stond, maar nu de wind gunstig is geworden, ben ik besloten hem te laten gaan. Ter grootere veiligheid voor zijn persoon zal ik hem een goed bewapenden logger met roeibanken meegeven. Hij krijgt een brief van mij mee voor den hertog van Parma betreffende de plaats waar ik mij op het oogenblik bevind, en den koers dien ik denk te volgen, en verder met alle mededeelingen nopens alles wat kapitein Moresino met eigen oogen heeft kunnen zien. In dien brief geef ik ook de meeningen weer van de gezagvoerders, loodsen en andere zeelieden, aangaande de verschillende punten aan de Engelsche kust waar de Armada den hertog van Parma zou kunnen opwachten. Ik heb dit gedaan opdat de hertog van Parma overal goed van op de hoogte zal zijn, en ook opdat hij mij dan nog verder raad kan geven inzake ons samentreffen, aan de hand van de gegevens welke men daar tot zijn beschikking heeft. Ik streef er naar dat alles zal verloopen volgens de orders en overeenkomstig de bedoeling van Uwe Majesteit, en ik zal steeds zorg dragen dat die ten uitvoer zullen worden gebracht.

De levensmiddelen van de Armada raken op, want het aantal opvarenden is groot. Door zooveel schepen te-

zamen moet de reis wel langer duren dan geraamd was, eerstens door den ongunstigen wind dien wij hebben gehad en verder omdat wij steeds op elkaar moeten wachten. Daar is niets aan te doen, vooral omdat de hoekers zoo langzaam varen zooals ik U al heb geschreven. De levensmiddelen waren bovendien al lang ingescheept, en daardoor zijn ze nu zoo slecht en bedorven. Wij zijn daardoor in groote moeilijkheden geraakt en wij kunnen dat niet verhelpen. Een groot gedeelte van de levensmiddelen is reeds overboord gegooid, omdat de menschen er ziek van werden.

Ik zou alles willen doen om U dit verdriet te besparen en U niet met nog meer zorgen te bezwaren, maar het is van zooveel belang dat de bemanning goed gezond blijft en dat niet door ziekte onze bedoeling wordt verijdeld, dat ik het U wel moet zeggen. Ik verzoek U dus nederig daarin te voorzien door onmiddellijk andere levensmiddelen te zenden. Wat wij vooral noodig hebben is vleesch en visch, want daaraan is groot gebrek. Maar ook andere levensmiddelen hebben wij noodig.

Ik zend U dezen brief via Lissabon en zend een afschrift ervan via Coruña, opdat hij U zoo spoedig mogelijk van een van die beide plaatsen zal bereiken, want U zal wel ongerust zijn vanwege het uitblijven van bericht omtrent de Armada. Ik zal steeds zorgen U bericht te zenden, waar ik mij ook bevind.

Aan boord van het koninklijk galjoen, op de hoogte van de baai van Las Yeguas, den tienden Juni 1588.

* * *

Den tienden heb ik U voor het laatst geschreven, en ik heb den brief met een karveel naar Lissabon gezonden. Nu zend ik U dezen brief over Coruña, en ik sluit er een afschrift van den vorigen bij in. Het eenige wat ik nog aan den vorigen brief heb toe te voegen is, dat wij alleen dien dag een gunstigen wind hebben gehad. Zaterdag, den elfden, kwam er een stortbui, en toen is de wind weer gedraaid. Wij zijn zoo goed als wij konden met tegenwind

doorgevaren. Vandaag zijn wij in het gezicht van kaap Finisterre gekomen. Daar bevinden wij ons op dit oogenblik, tot groote voldoening van alle opvarenden, want zij verlangden er allen erg naar, dit punt te bereiken.

De bemanning is goed gezond, God zij dank. Het frissche weer draagt veel bij tot het behoud van de gezondheid. Ik hoop zeer dat God ons die den geheelen tocht zal verleenen, en dat Hij aldus deze onderneming tot een gelukkig en voorspoedig einde zal brengen, zooals noodig is voor de geheele Christenheid, en zooals de bedoeling welke U beweegt haar dezen dienst te bewijzen, verdient.

Iederen dag als het weer voldoende kalm is om booten uit te laten, ontbied ik enkele commandanten van smaldeelen en de ervarenste zeelieden. Met hen bespreek ik dan de vragen die bij mij opkomen, om beter voorbereid te worden voor dezen tocht. Na het voor en het tegen van de dingen te hebben overwogen, worden de beslissingen genomen welke het doeltreffendst lijken. Voor kort heb ik aan alle kolonels en bevelvoerders van de verschillende smaldeelen bevel gegeven, dat ieder van hen de manschappen en schepen die onder zijn commando staan inspecteert, en zorgvuldig toeziet of alles is geregeld zooals ik heb bevolen. Deze inspectie betreft zoowel de wijze van vechten, als de uitrusting van de schepen en al het andere waarvoor zij hoofd voor hoofd verantwoordelijk zijn. Ik heb dit gelast opdat, als de vijandelijke vloot in het gezicht komt, iedereen weet wat hij moet doen, en allen zich zonder verwarring naar hun post zullen begeven.

Ik heb order gegeven dat als er iets aan het geschut hapert of als er iets aan de ontplofbare stoffen ontbreekt, zij mij daar onmiddellijk van op de hoogte stellen, opdat ik er dan in kan voorzien. Zoo heb ik insgelijks bevel gegeven, dat de soldaten moeten zorgen hun wapenen gereed te houden en dat de kogels klaar zijn, zoodat alles in orde is.

Deze inspectie wordt op dit oogenblik gehouden. Straks zal ieder mij van zijn bevindingen verslag komen uitbrengen, om mij op de hoogte te stellen, zoodat ik in het noodige zal kunnen voorzien.

Zoo spoedig wij kaap Finisterre voorbij zijn, zal ik bevel geven alle dekken te ontruimen, zoodat er geen hut, geen bed, geen kist en geen koffer meer op dek blijft, maar benedendeks wordt ondergebracht of opgeborgen. Alles waar geen plaats voor te vinden zal zijn, zal ik overboord laten gooien. Ik zal beginnen met mijn eigen galjoen, en ik zal zooveel mogelijk persoonlijk toezien dat het op de andere schepen ook gebeurt. Door middel van vertrouwde personen die ik zal laten rondgaan, zal ik zorgen dat dit bevel op alle schepen van de Armada wordt nageleefd, geen enkel schip uitgezonderd. Zoo zullen de schepen dan klaar voor het gevecht den tocht voortzetten, alsof wij den vijand in het gezicht hadden, zonder dat er iets op de dekken de bewegingen belemmert. Ik heb de anderen langzaam-aan tot dit inzicht gebracht, en zoo zal dit dus allemaal ten uitvoer worden gebracht, zoo spoedig wij kaap Finisterre voorbij zijn.

Ik heb kapitein Moresino naar de Nederlanden gezonden, met een brief voor den hertog van Parma, waarvan ik een afschrift insluit. Ter meerdere veiligheid voor zijn persoon heb ik kapitein Moresino, behalve de vlieboot waarmee hij gekomen is, een goed bewapenden logger met roeibanken meegegeven. Hij bevindt zich aan boord van den logger. Ik heb hem gezegd dat als hij vijanden tegenkomt en het voor hem bedenkelijk schijnt te worden, dat hij dan de bescheiden overboord moet gooien, zoodat de vijand er geen gebruik van kan maken. Kapitein Moresino was heel goed ingelicht over alles wat de Armada betreft, en hij was zeer in zijn schik dat hij den hertog van Parma zulke goede berichten kon overbrengen. Hij heeft den wind mee, zoodat ik verwacht dat hij veertien dagen eerder in Vlaanderen komt dan de Armada. Dit is van groot belang voor de toebereidselen die de hertog moet treffen, wil hij alles in gereedheid hebben voor wanneer de Armada, zoo God dat wil, daar aankomt.

Aan boord van het galjoen *San Martin*, den dertienden Juni, 1588.

* * *

Vier dagen geleden heb ik een patas naar den markies van Cerralvo in Coruña gezonden, om hem op de hoogte te stellen van de plaats waar de Armada zich bevindt, en om hem te vragen al het gezouten vleesch, spek, kaas, visch en vet dat daar voorhanden is, in te laden in de koopvaardijschepen, barken, visschersvaartuigen of wat voor schepen er beschikbaar zijn. Ik heb gezegd dat die schepen naar mij toe moesten komen, naar de plaats waar ik mij bevind. Loopt de wind echter breeder uit, dan moeten zij mij achterna komen.

Ik heb een commissaris met de patas meegegeven, om toezicht te houden op de inlading van die levensmiddelen, en daarvan aanteekening te maken. Ook heb ik er bij hem op aangedrongen zich zooveel mogelijk in te spannen om mij in te halen. Nu zend ik met ditzelfde doel deze karveel met Uw brief uit, want als de wind het mogelijk maakt bij kaap Finisterre door te varen, dan ben ik van plan dat te doen, zonder een oogenblik te wachten, ondanks het ongerief door het gemis aan levensmiddelen. Ik zal liever alles trotseeren dan mijn reis vertragen, en ik hoop dat Uwe Majesteit zoo goed zal willen zijn bevel te geven dat men mij onverwijld nieuwen voorraad zendt, vooral vleesch, visch en water.

Sinds gisteren hebben een paar hoekers bij mij om water laten vragen en dat geeft mij de meeste zorg. Ik verzoek U daar onmiddellijk in te laten voorzien.

Op het galjoen *San Martin*, den veertienden Juni 1588, in de buurt van kaap Finisterre.

* * *

Met alle middelen welke mij ten dienste stonden, heb ik U bericht gezonden over de reis van de Armada. Den laatsten keer dat ik U schreef was den veertienden dezer, toen wij kaap Finisterre met goed weer zijn gepasseerd. Ik heb dicht langs de kust van Galicië gevaren, tot de baai van Mungía, om de galeien op te halen welke overeenkomstig mijn bevel daar op mij moesten wachten. Die galeien waren er echter nog niet, en daarom ben ik door-

gevaren naar de Sisargas-eilanden. Die liggen ongeveer acht mijl van Coruña af. Ik ging daarheen om de voorraden visch, gezouten vleesch en spek in te nemen welke daar, volgens Uw bevel, gereed gehouden moesten worden.

Op den tienden dezer, toen ik op veertig graden Noorderbreedte was, heb ik een patas naar den markies van Cerralvo gezonden, om te vragen dat men zou zorgen alles zoo vlug mogelijk in te schepen en klaar te maken. Daar de wind ons tegen was, hij kwam uit het Noorden en stond dus loodrecht op de kust, ben ik met de Armada dieper zee-in gegaan. Ik heb daar drie dagen gelaveerd, zonder vooruit te komen. De loodsen waren van meening dat wij Coruña of Ferrol moesten binnenloopen, maar ik vond het beter dat niet te doen, om te voorkomen dat het mis zou gaan met de vloot als wij land aandeden, en de matrozen en soldaten zouden drossen, zooals zij gewoonlijk doen, en wij de reis dus niet onmiddellijk zouden kunnen voortzetten.

Inmiddels waren de genoemde galeien in Mungía aangekomen. Involge de schriftelijke orders die zij daar van mij vonden, zijn zij mij onverwijld gaan zoeken. Gisteren, den zeventienden, hebben zij zich bij de Armada gevoegd. Er stond nog een Noordenwind, niet zoo sterk meer als eerst, maar toch nog zoo dat ik het raadzamer achtte de galeien naar Coruña te zenden, om daar behulpzaam te zijn bij het inladen van de proviand en het wegsleepen van de vrachtschepen.

Ik houd zelf met de vloot landwaarts, en zal zes mijl buitengaats op de schepen blijven wachten. Tot nu toe is er geen enkel schip teruggekomen. De wind loopt nu naar den goeden hoek, naar het Zuidwesten. Om deze reden zal ik den geheelen dag op de afgesproken plaats op de galeien blijven wachten. Ik heb hun bericht gezonden onmiddellijk te komen, zonder te wachten, om proviand in te nemen of voor wat dan ook, daar ik nu den wind mee heb. Dus ik denk dat zij wel niet lang zullen uitblijven. Zoo spoedig zij komen, zet ik de reis voort.

Het bezwaart mij wel heel erg dat ik de levensmiddelen

niet heb gekregen, want ik wacht daar al drie dagen op. Ik kan U niet zeggen hoe hoog noodig ik die levensmiddelen heb. Vleesch is er in het geheel niet meegenomen en visch heel weinig. De sardientjes en de sepia hebben wij over boord moeten gooien. Het spek is aan het bederven. Wij moeten het dus zonder dat voedsel stellen. Verder is er gebrek aan water, wat ons het meest bezorgd maakt.

Overigens is tot nu toe alles goed met de geheele vloot. Alles wel aan boord. Er ontbreekt geen enkel schip en er is nergens averij. Ik zal U van alles wat gebeurt op de hoogte houden.

Aan boord van het galjoen *San Martin*, in de buurt van kaap Prioro, den achttienden Juni 1588.

* * *

Nadat ik U gisteren had geschreven wat er op dat oogenblik te melden was, ben ik tot 's middags op de galeien en op de patassen met levensmiddelen uit Coruña blijven wachten. Voordat deze schepen waren uitgevaren, was er zulk een onstuimige wind opgestoken, dat ik daar den geheelen nacht met weinig doek voor heb uitgeloopen. Op advies van de commandanten van de eskaders ben ik heden middag, vanwege het slechte weer en het gebrek aan water, met een deel van de vloot Coruña binnengevallen. De rest van de vloot is buitengaats gebleven. De andere schepen hebben vanwege het late uur de haven niet meer kunnen bereiken. Zij zullen dus, als God het wil, morgen komen, en ik zal mij haasten om alle mogelijke bergruimte van de schepen in twee dagen te vullen. Ik zal versch water innemen, de zieken die gevaar voor besmetting opleveren aan land zetten, en zal daarna, als het weer het toelaat, weer uitzeilen. Hier beletten het getij en zandplaten dit niet. Bij den eersten gunstigen wind zeil ik uit, en ik hoop dat dit spoedig zal zijn.

Te Coruña, den negentienden Juni 1588.

* * *

Dien middag dat ik met een deel van de Armada hier, in Coruña, binnenliep - dat was den negentienden dezer - was ik van meening dat de rest van de vloot ook spoedig deze haven zou aandoen. Het was echter al laat en daarom gebeurde dat dien dag niet. Dien nacht daarop werd het weer zoo onstuimig, en dit hield den volgenden dag ook aan, dat men vermoedt dat de schepen weer zee-in zijn gegaan. De wind was zoo hevig, de zee stond zoo hoog en het onweerde zoo erg als men, naar de bewoners van deze streek verzekeren, nog nooit heeft meegemaakt.

Men kan van geluk spreken dat met zulk weer de geheele Armada niet op zee was. Vooral de galeien niet, want die zouden onherroepelijk verloren zijn gegaan. De vloot zou stellig uit elkaar gedreven zijn, want door de betrokken lucht en den plasregen zouden de andere schepen mij uit het oog hebben verloren. Ook zouden zij niet alle even zeewaardig zijn gebleken. Er zouden veel dagen verloopen zijn, eer de vloot weer bijeen zou zijn gebracht.

Onze Heere heeft het zoo gelukkig beschikt, dat een deel van de Armada hier in Coruña was binnengevallen. De rest weet dus dat zij in deze haven moet bijeenkomen. Het is nu van middag weer kalm geworden, en daarom denk ik dat de schepen landwaarts zullen komen en op deze haven zullen aanhouden. Binnen twee of drie dagen zal ik U verslag uitbrengen van den loop der gebeurtenissen.

Ik ben er erg van onder den indruk dat er, op den twintigsten Juni!, zulk zwaar weer is geweest dat de Armada daardoor uit elkaar is geslagen. Wij hopen weliswaar dat er weinig of geen schade zal zijn aangericht, maar het zal toch wel eenige dagen duren eer wij weer kunnen uitzeilen. Verschillende schepen zullen wel averij hebben gekregen, en daarin zal moeten worden voorzien. Bovendien moeten alle schepen water innemen.

Er wordt streng de wacht gehouden over de matrozen en de soldaten. De markies van Cerralvo helpt daarbij, zoodat ik mag aannemen dat er niemand zal drossen. Mocht dit toch gebeuren, dan zal een voorbeeldige bestraffing de anderen wel voorzichtiger maken. Er worden

veel menschen ziek. Men verzorgt hen zoo goed mogelijk, maar de weinige en slechte geneesmiddelen zullen, vrees ik, dit kwaad algemeen en onherstelbaar maken.

Aan boord van het galjoen *San Martin*, in de haven van Coruña, den eenentwintigsten Juni 1588.

IV. Oponthoud te Coruña

Medina-Sidonia raadt den tocht af

Ik heb Uwe Majesteit tot den een en twintigsten van deze maand op de hoogte gehouden van alles wat er is gebeurd, zoowel wat de reis zelf betreft als van den storm waarin de Armada is geraakt. Ook heb ik U bericht gezonden aangaande de schepen welke hier in Coruña waren binnengeloopen. Daarna heb ik gewacht met Uwe Majesteit bericht te zenden.

Tot op heden zijn er hier en in Vivero schepen blijven binnenloopen, zooals U zal zien uit het verslag dat ik U zend. U zal dan tevens zien in welk een toestand zij zich bevinden. Verder geef ik U een opsomming van de schepen welke nog vermist worden.

Het weer blijft nog bijna even onstuimig. Het ziet er even ongunstig uit alsof het December is. Niemand van de opvarenden van de Armada of van de bewoners van dit kustgebied herinnert zich ooit zoo iets te hebben beleefd.

Men heeft alles beproefd om nadere inlichtingen te verkrijgen over de schepen welke nog vermist worden. Men heeft de kust laten afzoeken en patassen zee-in gezonden, maar tot nu toe weten wij nog niets naders. Ik ben erg bedroefd en bezorgd over dit voorval dat, in het eind van Juni, altijd de menschen in verbazing zou hebben gebracht, ook al betrof het niet zulk een grootsche zaak. Nu bevreemdt het ons echter nog meer, omdat het een zaak des Heeren is, een onderneming welke men Hem zoo vurig heeft opgedragen en nog steeds opdraagt. Het heeft er dus allen schijn van, dat wat gebeurd is Gods werk is,

en dat Hij dit om een of andere rechtvaardige oorzaak heeft gedaan.

Tot op heden had ik uitgesteld wat ik nu Uwe Majesteit ga zeggen. Ik stelde het uit om te voorkomen dat men zou zeggen dat zelfzuchtige overwegingen mij aldus deden spreken. Dat men, bijvoorbeeld, zou zeggen dat ik mij nu, nu de zaak gereed is, er aan wil onttrekken. Ik weet echter wat ik aan den dienst van Uwe Majesteit, aan mijn ambt en geweten verplicht ben. En daarom zal ik U eenige gedachten voorleggen welke bij mij opkomen. Uwe Majesteit moet deze gedachten ernstig opnemen, want U kent den goeden wil en den ijver waarmede ik U steeds heb gediend, en U weet met hoeveel liefde ik dat heb gedaan.

Uwe Majesteit heeft mij destijds bevolen naar Lissabon te gaan om te zorgen voor de verdere uitrusting van de Armada en het bevel daarover op mij te nemen. Toen mij de leiding van deze onderneming werd opgedragen, heb ik U in het belang van Uw dienst aangetoond om welke redenen het beter was dat ik het bevel over de Armada *niet* op mij nam. Ik deed zulks niet omdat ik mij aan het werk wilde onttrekken, maar omdat ik zag dat deze onderneming gericht was tegen zoo'n machtig land, en dat dit land tevens gesteund werd door zijn buren. Voor zulk een onderneming zou dus, naar mijn meening, een veel grootere strijdmacht noodig zijn dan U in Lissabon had bijeengebracht. Om die reden weigerde ik, en ook omdat men deze zaak gemakkelijker voorstelde dan menschen met werkelijk inzicht in dezen, en die Uwe belangen zonder bijbedoelingen in het oog hielden en wilden dienen, meenden.

Later ontwikkelden de zaken zich zoo dat Uwe Majesteit mij het bevel gaf uit te varen, hetwelk gebeurde. Toen zijn wij gekomen bij dat punt waar de Armada uiteengeslagen en zwaar gehavend is. Hierdoor is er zulk een geringe macht over, dat zij verre de mindere van den vijand is, volgens het zeggen van hen die het weten. Van de grootste schepen worden er veel vermist. Ook zijn er twee galjassen zoek. De schepen die hier in Coruña zijn

Zinneprent op den ondergang van de Onoverwinnelijke Vloot. - Rijksprentenkabinet, Amsterdam

binnengeloopen, zijn gehavend. De manschappen zijn erg ziek, en het zal daarmee nog wel erger worden door het slechte voedsel. Ik heb U over dit slechte voedsel geschreven, maar behalve dat het zoo slecht is, is er zoo'n kleine voorraad, dat deze zeker nog niet voor twee maanden toereikend is.

U kan dus wel begrijpen hoe men in dezen staat van zaken zou uitvaren. Bovendien, U kunt zelf beoordeelen wat er van het gelukken of mislukken van dezen tocht afhangt. U heeft in deze Armada heel Uw strijdmacht vereenigd, zoowel schepen, artillerie als verdere bewapening. Ik zie niet in hoe men - bij mislukking - de schade zou kunnen herstellen, als men dat wilde. Het bijeenbrengen van een vloot vereischt veel tijd. U zou dat dan alleen kunnen doen met behulp van de koopvaardijschepen. En deze zijn voor deze zeeën niet geschikt. Overigens, in de havens van Biskaje, Portugal en Andaloezië zijn op het oogenblik geen koopvaardijschepen. Als de onderneming dus mislukte, zouden Portugal en de Overzeesche bezittingen gevaar loopen. De Nederlanden zouden ook weer nieuwen moed krijgen, wanneer zij zagen dat de opzet van de Armada was mislukt.

Zulk een groote onderneming kan men niet beginnen als de krijgsmachten gelijk zijn. Hoeveel te minder kan men dit dus doen als de eigen krijgsmacht geringer is, zooals bij ons nu het geval is. De manschappen zijn niet behoorlijk afgericht, en ook de officieren zijn niet voldoende geoefend. Want, op mijn woord van eer, ik verzeker U, ik zie er maar weinigen, of bijna geen enkele, in staat zijn taak behoorlijk te verrichten. Dat heb ik nu ondervonden en ik heb het zorgvuldig opgemerkt.

Gelooft U dus, dit is alles heel zwak. Laat niemand U door een andere voorstelling van de zaken misleiden. Ook de geringe troepenmacht van Parma versterkt wat ik zeg. Want deze vloot en zijn troepen zullen op een gegeven oogenblik één lichaam moeten vormen. Deze twee zullen vereenigd nog zwak zijn, hoeveel te meer zullen zij het dus elk afzonderlijk wezen! In den toestand

waarin de Armada zich nu bevindt zullen wij de troepen van Parma niet kunnen helpen (bij den overtocht naar Engeland) zooals verwacht werd.

Ik denk nu aan de strijdmacht welke Uwe Majesteit heeft laten bijeenbrengen voor den opmarsch tegen Portugal, en dit terwijl Portugal aan de grens van Castilië ligt, en er zoovelen in Portugal reeds voor U gewonnen waren. Hoe kan men dus met deze vloot een onderneming beginnen tegen een land als Engeland, dat zoo groot is en met zooveel bondgenooten die het willen bijstaan?

Dit alles heb ik U willen voorleggen. Ik ben eenigszins uitvoeriger geworden dan ik dacht. Ik heb God gebeden dat U zal kiezen wat voor Uw dienst het best uitkomt in den toestand waarin de Armada zich thans bevindt, door in de moeilijkheden welke hieruit voortvloeien te voorzien door voorloopig tot een voor ons eervolle schikking met de vijanden te komen, en inmiddels de voorbereidingen voor deze onderneming krachtig ter hand te nemen, zoodat de waarborgen voor den goeden afloop grooter zullen zijn. De ongelegenheden waarin Uwe Majesteit kan geraken, verplichten ons ver vooruit te zien naar de gevolgen van wat men onderneemt, omdat U zooveel vijanden heeft die U Uwe macht en Uw gebied benijden.

In de haven van Coruña, den vier en twintigsten Juni 1588.

Verslag van den Scheepsraad

Den zeven en twintigsten Juni 1588 zijn op het koninklijk galjoen met den vlootvoogd, den hertog van Medina-Sidonia, bijeengekomen admiraal Juan Martínez de Recalde, don Francisco de Bovadilla, don Jorge Manrique, Diego Flores de Valdés, Miguel de Oquendo, don Hugo de Moncada en de kapiteins Martin de Bertendona, Juan de Velasco en Gaspar de Hermosilla. Het volgende is door hen besproken.

De hertog vroeg hun of het wenschelijk was hier in Coruña op de ontbrekende schepen van de Armada te

wachten, dan wel of het beter was uit te varen en die schepen in de verschillende havens van de kust te gaan zoeken.

Allen waren van meening dat het beter was hier in Coruña te wachten, omdat het punt waar zij waren in de route lag, en ook omdat de Armada niet zoo gemakkelijk in haar bewegingen is, dat men er de kust mee kan afvaren om de vermiste schepen te gaan ophalen. Verder zeiden zij dat het heel wat doeltreffender was dat de schepen welke waren afgedreven de Armada kwamen opzoeken, dan wel dat de Armada op zoek ging naar die verstrooide schepen. Te meer omdat men niet wist waar zij zich bevonden, en evenmin wist in welken toestand zij de verschillende havens waren binnengeloopen en welke reparaties zij noodig hadden. Afgezien nog van het gevaar voor averij dat de Armada zelf zou loopen als zij in volle zee of voor den mond van de havens op de schepen bleef wachten, ook al wist men waar die ontbrekende schepen waren. Nu werd dit gevaar nog vergroot door de onzekerheid waarin men verkeerde omtrent de plaatsen waar die schepen zich ophielden. Men had dan ook al patassen en adviesbooten uitgezonden om de kust af te zoeken, en had ook boden over land met brieven naar de plaatselijke overheidspersonen gezonden, om aan de schepen welke in de desbetreffende havens waren binnengevallen order te geven onmiddellijk, met den eersten gunstigen wind, naar Coruña te komen.

De hertog zei in dezen scheepsraad verder dat ieder zijn meening moest zeggen en zijn stem moest uitbrengen over de vraag of men moest uitvaren met wat er van de Armada bijeen was in de haven van Coruña en in die van Vivero en Rivadeo, zonder op de ontbrekende schepen te wachten. Er ontbraken weliswaar acht en twintig schepen, zooals zij allen wisten, en de inspecteur-generaal van de Armada, Don Jorge Manrique, had hem, den hertog, gezegd dat er op de ontbrekende schepen zesduizend man aan matrozen en soldaten waren, zooals in de overgelegde bescheiden werd aangetoond. De hertog zei dat ieder naar

de inspraak van zijn geweten zijn meening moest zeggen, en dat men gedachtig moest zijn aan wat hun plicht jegens Zijne Majesteit van hen eischte. Ieder moest dus zeggen wat hij persoonlijk zou doen als hij de leiding had, opdat dit ter nadere beslissing aan Zijne Majesteit zou worden voorgelegd.

Don Jorge Manrique, die op last van den hertog het eerst het woord nam, zei dat hij had berekend hoe groot het aantal opvarenden van de vermiste schepen was. Hij had bevonden dat dit zesduizend bedroeg, matrozen en soldaten tezamen. Hoewel er openlijk was verklaard dat het geheele aantal opvarenden van de Armada zeven en twintig duizend achthonderd vier en tachtig was, bleek het werkelijke aantal slechts twee en twintig duizend vijfhonderd te bedragen, ongerekend de hoofdofficieren, de scheepsjongens, de *aventureros*, de ambtenaren van het gerecht, het hospitaalpersoneel, de stukmeesters, de geestelijken en de galeislaven. Met aftrek van de vermiste zesduizend man bleven er dus in het geheel zestienduizend over, matrozen en soldaten. Een aantal daarvan was gedrost, gestorven of ziek, zoodat men mocht aannemen dat bijna een derde van de opvarenden ontbrak, afgezien van de schepen zelf. Er werden heel wat schepen vermist, en daar waren heel goede bij. Op de vermiste schepen bevonden zich drie kolonels, die de bloem van hun regimenten natuurlijk bij zich hadden.

Bij gebreke aan deze manschappen en schepen meende hij dat de Armada niet mocht uitzeilen, daar de zaak van zooveel belang was en er zooveel op het spel stond. Dit was dus zijn advies, en hij legde daar des te meer nadruk op, omdat hij uit de jongste mededeelingen van Zijne Majesteit aan den hertog, gedateerd zes en twintig April, de sterkte van den vijand had vernomen. Hij was dus van meening dat men dit Zijne Majesteit nadrukkelijk onder het oog moest brengen, omdat het van zooveel belang was en de geheele Christenheid ervan afhing, evenals het behoud van de Spaansche gebieden. De koning had voor deze onderneming zijn geheele zeemacht uit die

wateren ter beschikking gesteld, en bij tegenslag in gevechten of door storm zou alles in ernstig gevaar komen. Dit zag men nu reeds trouwens. Men diende den koning hier opmerkzaam op te maken. Als de koning de toestanden had ingezien zooals zij werkelijk waren, dan zou hij stellig andere orders geven welke meer in zijn belang waren.

Alle aanwezigen waren het daar gezamenlijk en hoofd voor hoofd mee eens, behalve don Pedro de Valdés. Deze zeide dat men moest uitvaren met de schepen welke in Coruña, Vivero en Gijon voorhanden waren. Don Francisco de Bovadilla, Juan Martínez, Diego Flores, Oquendo en de anderen voerden evenwel voldoende redenen aan, om te bewijzen dat het eerste het doeltreffendste was. Don Francisco weidde daar nog breedvoerig over uit om aan te toonen dat als de geheele Armada uitvoer, men veilig en volkomen zeker van slagen was, en dat men met dit bij alle opvarenden levende besef, alle mogelijke moeilijkheden zou overwinnen. De menschen zouden dan heel rustig zijn, en de stellige hoop koesteren de overwinning te zullen behalen. Met wat er echter nu ontbrak waagde men alles, te meer gezien de macht van den vijand. Als deze den moed had de Armada aan te vallen, in elk geval zich tegen haar te verdedigen, als zij in haar geheel was, hoeveel meer moed zou hij dan hebben om de Armada aan te vallen als zij slechts gedeeltelijk uitvoer. Don Francisco voegde hier nog aan toe, dat bij iederen tegenslag in het gevecht of den storm de Overzeesche Gewesten verloren zouden gaan, en dat het gevaar dan groot was dat Portugal en de Nederlanden zouden doen wat van hen te verwachten was. Hij was dus van meening dat het zeer juist was dat de Armada in Coruña bleef, totdat zij weer even sterk was als toen zij Lissabon verliet. Dit advies bracht don Francisco uit, en allen stemden daarmee in, behalve Pedro de Valdés, die bij zijn meening bleef.

Het advies van don Pedro de Valdés

Don Pedro de Valdés is, op grond van zijn Engelsche ervaringen en omdat hij niet door de berichten welke hij heeft gelezen en gehoord overtuigd is dat dat land door buitenlandsche troepen wordt gesteund, van meening dat al is de Armada niet sterker dan zij op het oogenblik is door de schepen welke in Coruña, Vivero, Rivadeo en Gijon voor anker liggen, men den tocht moet ondernemen. Het is duidelijk en volkomen aannemelijk dat de vijandelijke macht in tweeën of in drieën is verdeeld, om zoowel den overtocht van den hertog van Parma te beletten als om te verhinderen dat de Armada het Kanaal binnenkomt. Bovendien is hij ervan overtuigd, dat men heel spoedig bericht moet krijgen van de ontbrekende schepen, in ieder geval van het grootste gedeelte ervan, en wel omdat de storm die er had gestaan niet heel erg was geweest. Die was alleen gevaarlijk als de opvarenden van die betrokken schepen hun schepen slecht bestuurden om hun eigen belangen te dienen.

Betreffende de levensmiddelen had de hertog hun meening gevraagd, en aan de mededeelingen dienaangaande van don Jorge Manrique, namelijk dat er proviand voor negentig dagen was, had hij nog iets toe te voegen. En wel dit. Als er voor ruim negentig dagen proviand voorhanden is en men niet wegens weer of wind het vertrek veertien dagen of drie weken uitstelt, is hij van meening dat men onmiddellijk kan uitvaren. Verder diende men een zorgvuldig onderzoek in te stellen inzake de voedselvoorraden, naar hun kwaliteit en hoeveelheid, want nadat de hertog ze had laten bijeenbrengen, had hij de betrokken vrachtschepen bezocht. Hij had toen bevonden dat er zeker voor drie maanden genoeg beschuit was. Een deel ervan was echter van slechte kwaliteit. Wijn was er voor langeren tijd. Het spek, de kaas, de visch en de groenten waren bedorven. Dat was weinig zaaks. Er was ook gebrek aan olijfolie. Het eenige dat te gebruiken was, was het vleesch en de visch welke men hier in deze havenplaats kon krijgen. Er was echter in Coruña

niet voldoende van voorhanden om voor de door don Jorge Manrique genoemde negentig dagen in te slaan. Hij, don Pedro de Valdés, is van meening dat men den tijd dat men in Coruña is, den matrozen en soldaten versch vleesch moet geven. Dan kan men de voorraden onaangetast laten. Vleesch is er in de buurt genoeg voor dagelijksch gebruik. Het zal per pond niet meer dan zeven of acht maravedi's (een paar centen) kosten. De bemanning kan door deze versche kost weer op verhaal komen. Zij heeft het hard noodig.

Inzake zijn advies heeft don Pedro de Valdés het volgende aan den koning geschreven:

Uwe Majesteit zal uit de zienswijze welke de hertog U heeft uiteengezet, al hebben gezien welk advies allen hem hebben gegeven, en U zal ook hebben gezien hoezeer mijn meening van die van de anderen afwijkt. Ik ben van meening dat het van grooter belang voor U is dat deze zoo gewichtige en belangrijke tocht wordt voortgezet. Omdat ik het niet met de anderen eens ben, is de houding van den hertog tegen mij niet zoo welwillend als die behoort te zijn, en hij heeft mij zelfs een paar woorden toegevoegd waardoor ik heel erg gegriefd ben. Maar ik zal mij zoo min hierdoor als door eenig ander ontzag voor menschen laten weerhouden steeds te zeggen wat ik voor den werkelijken dienst van Uwe Majesteit van belang acht, en ik zal mij daar steeds met al mijn krachten aan wijden, zooals ik verplicht ben te doen. Daarom bedroeft het mij zoo te zien dat ik alleen sta en zoo weinig vermag in de zaken van deze vloot, om te voorkomen dat men door nalatigheid en zorgeloosheid deze gunstige gelegenheid welke wij hebben, laat verloren gaan.

Het besluit van den koning

Philips II schreef den hertog van Medina-Sidonia het volgende:

Gisteren heb ik uw brief van den acht en twintigsten

van de vorige maand ontvangen. Voor dat ik u daarop antwoord, wil ik u zeggen dat gij uit mijn beide laatste brieven, namelijk van den zesentwintigsten van de vorige maand en van den eersten van deze maand, duidelijk mijn bedoeling hebt kunnen leeren kennen. En wel dat ik niet wil dat men de onderneming opgeeft om wat gebeurd is, maar dat men haar in ieder geval voortzet, en alle moeilijkheden die mochten rijzen, overwint. Men moet uitzeilen, zoo spoedig de Armada hersteld is en de uiteengedreven schepen weer bijeen zijn gebracht, of tenminste zoovele ervan dat het gemis van de enkele die nog ontbreken, niet van belang is. Hoewel dit uit de strekking van mijn vorigen brief heel duidelijk was op te maken en ik in mijn laatsten brief nog zeg dat gij den tienden moet uitvaren, zeg ik daarin ook nadrukkelijk dat men eerst de ontbrekende schepen weer bijeen moet brengen en alles vliegensvlug in orde moet maken. Dus moet men waar zulks noodig is het geschut versterken, de bemanning vermeerderen en de proviand aanvullen. Wat ik gezegd heb aangaande het opgeven, slaat op die schepen welke groote reparaties noodig hebben en dus zeer zouden ophouden. Dit slaat echter niet op de versterking van de bemanning en op al het andere dat noodig is. Daarom wil ik u nog eens duidelijk mijn bedoeling zeggen en dan zult gij tevens zien dat dit overeenstemt met wat men u van het Ministerie van Oorlog heeft geschreven.

Om tijd te winnen kunt gij twaalf tot vijftien van de minst nuttige schepen achterlaten, en gij moet de overige met het bruikbare materiaal van de achtergelatene versterken. Ik ga daarbij van de veronderstelling uit, dat de ontbrekende schepen weer zijn terechtgekomen.

Wat nu uw brief betreft en het advies van de menschen met wie gij een vergadering hebt belegd, zeg ik u dat de Armada in geen geval moet uitzeilen om die langs de kust verspreide schepen te gaan zoeken en te gaan ophalen. Die schepen moeten zelf naar Coruña komen en zich bij de Armada voegen, en daarom keur ik de orders die in mijn naam naar de verschillende kustplaatsen zijn gezonden, goed.

Mijn besluit is dus, zooals gij ziet, dat de onderneming door gaat zoo gauw de schepen bij elkaar zijn gebracht, want ik hoop dat God de moeilijkheden uit het begin van den tocht in grooter roem voor Hem aan het einde zal doen verkeeren. En omdat het welslagen van deze onderneming voor zoo'n groot gedeelte afhangt van gunstig weer, en het goede jaargetijde al zoo ver gevorderd is dat men geen uur mag verliezen, draag ik u op al het mogelijke te doen om tijd te winnen en alles in orde te maken.

Gezien dus dat het voortgaan noodzakelijk is, en dit berust in het bijeenhouden van de bemanning en het in voorraad hebben van proviand, moet gij u beijveren in het zorgen voor die twee zaken. Dus, gij moet zorg dragen dat de manschappen niet drossen, door goed wacht te houden zooals gij doet, en daardoor zal de bemanning niet verminderen maar vermeerderen want ik zend u manschappen ter aanvulling. En wat de proviand betreft, moet gij zoolang gij daar in de haven ligt, de bemanning versch brood en visch geven, zooals u bevolen is. Daar kunt gij gerust een deel van het geld dat gij in kas hebt aan uitgeven, want het kan nergens met zooveel profijt aan worden besteed.

Ik ben niet weinig bezorgd over het ontbreken van zooveel schepen en over de opvarenden. Dat is een te groot getal om die te risqueeren. Men denke echter dat die schepen uit Valencia, Catalonië, Italië en de hoekers wellicht zoo lang uitblijven, omdat zij niet kunnen loeven. Daarom hebben zij zich voor den wind uit laten loopen, totdat de wind draaide en zij dus konden omkeeren om u te gaan opzoeken, in de haven van Coruña of in een naburige haven, zooals gij tijdig hebt bevolen voor het geval dat u niet ver van de Spaansche kust een storm zou overvallen.

Er is ook aanleiding te vreezen dat het op de hoekers tot vechtpartijen met vuurwapenen is gekomen met de buitenlandsche matrozen. Dat kan heel gemakkelijk, want er is veel krijgsvolk daar aan boord. Ik hoop echter dat

gij er op voorbedacht geweest bent en gezorgd hebt op ieder vrachtschip een paar Spaansche matrozen te plaatsen die voldoende bevaren en betrouwbaar zijn om, als zij bemerken dat de buitenlanders probeeren te ontsnappen met de schepen, de soldaten te waarschuwen, zoodat deze hen met geweld tot de orde zullen brengen....

Ik wil dus nu nog samenvatten wat ik bedoel. Gij moet zorgen dat de bemanning voltallig blijft en de voorraden niet aangetast worden. Gij moet de bemanning versch voedsel geven. Gij moet de ontbrekende schepen bij de Armada voegen, of tenminste zooveel dat het gemis der andere niet van belang is. Ik geef u last u gereed te maken en zeilree te zijn om uw reis voort te zetten, als u daartoe een order van mij ontvangt. Gij moet zorgen van den tienden of twaalfden van deze maand af zoover gereed te zijn dat gij op het oogenblik dat gij het bevel ontvangt, onmiddellijk in den naam Gods kunt uitzeilen, wind en weder dienende. Iederen dag moet gij mij bericht zenden van wat er gebeurt en van den gang der zaken, hoewel ik na het eerste bericht van u, en misschien wel eerder als dit te lang uitblijft, u het genoemde bevel tot vertrek zal geven. Dit bevel hebt gij dus af te wachten en u daarvoor zoo goed gereed te houden als u is opgedragen.

San Lorenzo (del Escorial), den vijfden Juli 1588. Ik de Koning.

Gereed tot vertrek

De hertog van Medina-Sidonia zond daarop het volgende bericht aan den koning: Ik zal U iederen dag, zooals U me bevolen heeft, melden wat er zich van belang voordoet bij het gereedmaken van de Armada. Uit het verslag dat hierbij gaat, ziet U hoe groot de getalsterkte van de opvarenden is. Er ontbreken niet veel manschappen. Ik had gedacht dat er veel meer zouden drossen als de Armada in deze haven kwam. Toch zijn er nog verschillenden weggeloopen. Verder zullen zich niet alle zieken kunnen

inschepen. Wel gaat het hun, God zij dank, veel beter. Behalve dat er geen zieken meer sterven, kan ik U melden dat er ettelijken herstellende zijn. Vandaag zijn er drie honderd soldaten uit het gebied van den graaf van Lemos gekomen, en volgens den markies van Cerralvo komen er morgen meer. Ook wacht hij er nog een aantal uit het graafschap Monterey. Als die op tijd komen, kunnen zij zich nog inschepen. Anders zullen zij met nog twee compagnieën uit het garnizoen van Coruña op een paar schepen komen waar een tekort aan manschappen is. Wij zullen enkele ervaren soldaten tusschen de recruten doen, zoodat op alle schepen de oude en de jonge soldaten vermengd zijn.

Ik heb vandaag een deel van de Armada geïnspecteerd om te zien of de hutten op het dek afgebroken zijn, en of men de kribben en al het andere dat op dek in den weg stond, over boord heeft geworpen. Men is daarmee bezig, en men maakt dat alles zoo ver in orde dat ik met Gods hulp en gunstigen wind morgen of overmorgen kan uitzeilen, tenzij er een tegenorder van Uwe Majesteit komt. Om te voorkomen dat de schepen elkaar in den weg komen, want er zijn er zooveel, heb ik vandaag aan de eskaders van Diego Flores, Pedro de Valdés, Oquendo en Ojeda bevel gegeven de haven uit te gaan. Het is erg kalm weer en daarom zijn de schepen er met de sloepen uitgehaald. Dat is nu gedaan. Als er een Zuidwesten wind had gestaan hadden zij de haven niet kunnen uitkomen, want dan zou de wind recht op de havenmond hebben gestaan. Dit is echter de gunstigste wind dien wij voor den tocht kunnen hebben. Morgen gaan de andere schepen de haven uit. Zij gaan alle zoo voor anker liggen, dat zij elkaar niet in den weg kunnen komen of bij het vertrek kunnen hinderen, en zoo dat zij bij den eersten gunstigen wind tegelijk kunnen vertrekken. Nu staat er een Noordenwind. Dat is een tegenwind. De bemanning is goed gezond en zij verlangt er naar in de gelegenheid te komen om te laten zien hoe zeer zij U wil dienen.

Om te zorgen dat alle opvarenden konden biechten en

communiceeren, en om te voorkomen, dat men bij gebreke aan gelegenheid daartoe dezen zegen voor de ziel en het lichaam zou ontberen, heb ik alle monniken-biechtvaders die op de Armada zijn, op een eilandje in de haven aan land laten zetten. Daar heb ik toen een paar tenten laten opslaan en altaren laten plaatsen. Vervolgens heb ik bevolen het eiland goed te bewaken en heb toen de compagnieën van de verschillende eskaders aan land laten gaan. Het land- en zeevolk heeft zich zoo goed van zijn plicht in dezen gekweten, dat er volgens de biechtvaders tot op heden meer dan achtduizend man gebiecht en gecommuniceerd hebben. Dat is een schat zoo groot, dat ik haar voor het kostbaarste kleinood van de Armada houd. Hierom en omdat de Armada zooveel beter uitgerust is dan toen zij Lissabon verliet, is de bemanning zoo opgewekt en tevreden...

Een week later lichtte de Armada het anker. Medina-Sidonia meldde het den koning in de volgende bewoordingen:

Gisteren dacht ik U te kunnen berichten dat de Armada deze haven had verlaten, maar er stond zoo'n storm en de zee stond zoo hoog, dat het ondanks alle moeite die men deed niet mocht gelukken. Sinds gisteren avond laat is het weer een beetje gaan opklaren. Ik heb toen aan de commandanten van alle smaldeelen bevel gegeven slechts voor één anker te blijven liggen, opdat als de wind na middernacht naar het Zuidwesten zou omslaan gelijk men verwachtte, zij het anker konden lichten als het galjoen *San Martin* daar met een kanonschot het sein toe gaf.

Het heeft Gode behaagd een zwakken Zuidwesten wind te geven, zoodat men de haven kon verlaten, maar hij was zoo zwak dat hoewel wij bij het aanbreken van den dag de zeilen heschen, wij nog geen drie mijlen vooruit zijn gekomen, en ook kaap Priorio nog niet voorbij zijn. Op dit oogenblik, ongeveer om twee uur in den namiddag, liggen wij hier met windstilte, zonder hoop vandaag nog die kaap voorbij te kunnen komen. Integendeel, er is kans dat wij naar Coruña terug gaan, want de wind zit in het

Noorden. Ik zal alles doen wat ik kan om te verhinderen dat wij teruggaan, en opdat U zal vernemen dat ik uitgevaren ben en hooren zal hoe het er mee staat, zend ik dit bericht.... Morgen zal ik U opnieuw schrijven over de verdere gebeurtenissen op dezen tocht.

Op het koninklijk galjoen, den twee en twintigsten Juli 1588.

* * *

Volgens de officieele opgave van den hertog van Medina-Sidonia had de Armada bij dit vertrek uit Coruña de volgende sterkte: honderd een en dertig schepen, zevenduizend vijftig matrozen, zeventien duizend soldaten, en aan officieren, edellieden met gage, *aventureros*, hospitaalpersoneel, geestelijken, ambtenaren van het gerecht en personeel tezamen, dertienhonderd acht en tachtig man.

V. Het reisjournaal van kapitein Alonso Vanegas

Verslag van de wederwaardigheden van de Armada, van den dag van het vertrek uit Coruña tot op den terugkeer, geschreven door kapitein Alonso Vanegas, aan boord van het vlaggeschip

Vrijdag, den twee en twintigsten Juli 1588, vertrok de Armada uit de haven van Coruña. Drie mijlen buitengaats kregen wij tegenwind, en de hertog gaf daarom bevel het anker uit te werpen. De Armada ging toen voor anker. Daags daarna heschen wij weer de zeilen, en wij voeren drie dagen voort, met gunstigen wind. Wij legden dus een flinken afstand af, en alle opvarenden waren heel opgewekt. Er is echter niets bestendig in dit leven, en dus werd het den vierden dag zoo onstuimig dat er hooge, zware golven werden opgejaagd welke alles schenen te willen stukslaan. Bij dezen hevigen storm werd een van de vier galeien zoo zwaar beschadigd dat ze water begon te maken, en dus koers zette terug naar Spanje. De andere drie galeien bleken evenmin tegen zulk een storm bestand te zijn. Zij werden zoo zwaar gehavend dat zij den volgenden dag ook werden genoodzaakt een goed heenkomen te zoeken. Zij hielden dus op de Fransche kust aan. Vlak voor de Fransche kust kapseisden er twee. De opvarenden konden zich redden en de galeislaven ontsnapten. De derde galei liep een Fransche haven binnen. Tengevolge van dien storm en de zware zee dreven er dien dag twee en veertig schepen af.

Zaterdagsmorgens, den dertigsten Juli, bevond de Ar-

mada zich voor den ingang van het Kanaal. Hier vereenigde don Pedro de Valdés zich weer, met veertig van de twee en veertig uit den koers geslagen schepen, met de Armada. Twee schepen werden nog vermist. Het eene was de vlagvoerder van vice-admiraal Juan Martínez de Recalde. Op dit schip bevond zich kolonel Nicolas de Isla. Later hoorden wij dat dit schip de Fransche haven Havre was binnengevallen en vervolgens, toen de Armada de Noordzee was opgevaren, door zes Engelsche galjoenen was aangevallen. Het schip verdedigde zich uitstekend, en kolonel Nicolas de Isla heeft daarbij grooten moed betoond. Tijdens het gevecht kreeg hij een stuk van een ra op zijn hoofd. Hij was op slag dood. De Franschen kwamen de Spanjaarden te hulp door een batterij van vier monden op te stellen op een heuveltje vlak bij de haven, en vandaar de Engelschen onder vuur te nemen. De Engelsche schepen trokken zich toen terug. De Spanjaarden hadden bij dit gevecht veertig man verloren en evenzooveel waren er gewond. Het tweede vermiste schip was een vrachtschip, een hoeker, en men bleef voorloopig in het onzekere omtrent zijn lot.

Dien zelfden dag, Zaterdag dertig Juli, liet de hertog algemeen bekend maken, welke plaats aan ieder van de opvarenden van het vlaggeschip was toegewezen, en wie in de verschillende gedeelten van het schip het bevel zouden voeren als het tot een gevecht met den vijand kwam. De orders luidden als volgt:

Op het kasteel van den achtersteven zouden plaats nemen de hertog zelf, de prins van Asculi, de graaf van Gelves, don Gómez de Zapata, de zoon van den graaf van Barajas den president van Castilië, don Luís de Córdoba de broer van den markies van Ayamonte, don Luís Osorio, generaal-majoor don Francisco Bovadilla, don Diego de Flores de commandant van het smaldeel uit San Lúcar, inspecteur-generaal don Jorge Manrique, hoofdadministrateur don Bernabé de Pedroso en nog acht edellieden wier namen ik niet vermeld om de opsomming niet noodeloos lang te maken. Op dit kasteel van den

achtersteven werden zestig schutters geposteerd onder bevel van kapitein Fernán Gómez de Tórtoles. Middenboords kwamen aan stuurboordzij kapitein Gómez Pérez de las Mariñas en kapitein don Francisco del Corral, beiden Johanniterridders, en don Luís Ponce de León met zestig schutters te staan. Aan bakboordszij stonden don Gonzalo de Eraso, ridder van de orde van Calatrava, kapitein Alonso Vanegas en kapitein don Claudio, met zestig schutters.

Op het kasteel van den voorsteven stond kapitein Antonio Serrano met zes edellieden en dertig schutters. Op het eerste dek werd kapitein Morcillo met zestig schutters geplaatst. In het kraaiennest van den grooten mast werd een korporaal met twaalf schutters geposteerd, en in dat van den fokkemast een korporaal met acht schutters. In die mastkorven bevonden zich verder een voorraad steenen en korte werpschichten. Kapitein Hermosilla, kapitein Corral en vaandrig Juan Gil werden met de zorg voor het kruit belast. Konstabel meester Niculao voerde het bevel over het geschut. Ieder stuk geschut werd bediend door een kanonnier en een helper, bijgestaan door zes soldaten. Er waren zes edellieden bij de artillerie ingedeeld. Zij hadden het oppertoezicht over alle stukken en de bediening ervan.

Benedendeks was kapitein Heredia, met de overige soldaten. Zij moesten zich gereed houden om te hulp te snellen waar zulks noodig was. Kapitein Luís Rodríguez had twintig man tot zijn beschikking om als er brand uitbrak dezen te blusschen. Op allerlei plaatsen waren op het vlaggeschip kuipen met water neergezet, honderd in het geheel, met emmers, spuiten en natte dekens. Ook stonden er enkele kuipen met azijn klaar om het geschut schoon te maken.

Kapitein Juan Aurrois de Velasco voerde het bevel over de infanterie en was tevens belast met de leiding van alle militaire aangelegenheden. De gezagvoerder van het vlaggeschip, kapitein ter zee Marolin, had de leiding van de maritieme aangelegenheden. De bedienden van den

De Armada in het Kanaal (Hogenberg). - Rijksprentenkabinet, Amsterdam

hertog waren benedendeks en bewaakten het gangpad onder leiding van een sergeant. In die gang stond bovendien een wacht van twaalf soldaten sterk onder bevel van een korporaal. Ter algemeene beschikking bleven de ambtenaar van het gerecht, de vaandrigs Garcés en Rivera, en vijf sergeants. Het geheele aantal opvarenden van het vlaggeschip bestond uit zes honderd schutters en driehonderd matrozen, kanonniers en voorname vrijwilligers. De vice-admiraal van de Armada was Juan Martínez de Recalde. Hij bevond zich aan boord van het galjoen *San Juan de Portugal.*

Op den genoemden Zaterdag, den dertigsten Juli, kreeg men des middags om twee uur aan de Engelsche kust de Armada in 't zicht, en door houtvuren en rookzuilen gaven zij het sein van onze aankomst. Dit sein werd door geheel Engeland op dezelfde manier doorgegeven. Op datzelfde oogenblik heesch ons vlaggeschip den koninklijken standaard, waarop aan den eenen kant een gekruisigde Christus en aan den anderen kant Onze Lieve Vrouwe was afgebeeld. Bij het hijschen van dezen standaard loste het vlaggeschip drie kanonschoten. Alle opvarenden knielden neer en baden den Heere ootmoedig dat Hij ons de overwinning zou geven op de vijanden van ons heilige geloof.

Dienzelfden dag ontbood de hertog alle commandanten van de eskaders bij zich aan boord om te beraadslagen over de opstelling van de slagorde en over de te volgen tactiek. Don Alonso de Leyva en anderen die bij die beraadslaging aanwezig waren, meenden dat het beste was de Engelsche vloot, die een goede drie en veertig zeemijlen verder in de haven van Plymouth voor anker lag, te overvallen voor zij er op bedacht was. Die vloot zou dan bij dien onverwachten aanval gemakkelijk uiteengeslagen kunnen worden, want zij lag voor anker in een haven en kon niet door het geschut van de vesting worden beschermd, omdat de beide vloten te dicht bij elkaar zouden zijn en een bombardement door het geschut aan den wal gelijke schade zou aanrichten.

De hertog gaf ten antwoord dat er zijns inziens twee groote bezwaren of moeilijkheden waren. Ten eerste zou men bij een aanval op de vloot in Plymouth tegen het bevel des konings ingaan, want dit luidde dat hij geen haven mocht binnenloopen, en ten tweede lagen er zandbanken voor de haven van Plymouth, zoodat de Armada daar niet in gesloten gevechtsorde kon binnen komen. Men zou dus van de vestingwerken op de kust de Armada gemakkelijk onder vuur kunnen nemen en de schepen in den grond kunnen boren, terwijl zij twee aan twee of drie aan drie de haven binnen wilden varen. Intusschen zou dan de Engelsche vloot onder de beschutting van den wal blijven. Daarna zou het onze vloot wellicht belet kunnen worden uit te varen, en dan zou daardoor haar hoofdbestemming verijdeld kunnen worden.

Allen werden voor de zienswijze van den hertog gewonnen. Er werd order gegeven door te zeilen en slechts slag te leveren als men den vijand tegenkwam. Als signaal voor den aanval zou het vlaggeschip den koninklijken standaard aan den fokkemast hijschen.

Bij zonsondergang kreeg de uitkijk boven in den mast van het vlaggeschip aan de lijzijde een dichte groep schepen in het oog. Men kon echter het aantal niet vaststellen omdat de lucht betrokken was en omdat het motregende. Diego de Flores stelde voor dat de Armada alle zeilen zou strijken en zich aaneen zou sluiten om aan de loefzijde van den vijand te blijven. De hertog vond het juister het roer om te gooien en zeewaarts te houden, om de vijandelijke vloot te beletten ons de loef af te snijden.

Dienzelfden avond wees men er den hertog nadrukkelijk op, dat als hij het roer omgooide de Armada niet weer zou kunnen keeren omdat het al laat was, en dat dus de Armada den volgenden morgen verdeeld en het vlaggeschip alleen zou zijn.

Op datzelfde uur zond de hertog vaandrig Juan Gil in een sloep met twintig schutters landwaarts op verkenning uit, omdat hij Engelsch sprak. Tegelijk kwam een Engelsch schip in onze richting om onze vloot op te nemen. Kapitein

Ojeda, die het bevel over de adviesbooten voerde, zette dit schip tot dicht bij Falmouth, een Engelsche haven, na. Van uit de vesting van die havenplaats schoten zij vele kanonskogels op hem af, zoodat hij genoodzaakt was af te houden van de kust en zee te kiezen, zonder het schip te kunnen bemachtigen dat uitgezonden was om onze vloot te verkennen.

Tegen een uur 's nachts kwam vaandrig Juan Gil terug met vier Engelsche visschers, die hij had gevangen genomen terwijl zij op hun schuit aan het visschen waren. Onmiddellijk nadat zij aan boord van het vlaggeschip waren gebracht, werden zij in verhoor genomen. Zij verklaarden dat de Engelsche vloot den vorigen dag, in den namiddag, de haven van Plymouth had verlaten. De Engelsche admiraal voerde er zelf het bevel over. Vice-admiraal was Francis Drake. Die schepen waren acht dagen te voren de haven van Plymouth binnengeloopen om proviand in te nemen, want zij hadden al eenigen tijd in de buurt van de Scilly-eilanden gekruist, in afwachting van de komst van de Armada. Hun voorraad levensmiddelen was daarbij geheel opgeraakt. Volgens de verklaring van die visschers had de vijand honderd twintig schepen tot zijn beschikking, en in Dover, een andere haven tegenover Calais gelegen, had hij er bovendien nog veertig.

Zondag, den een en dertigsten van genoemde maand, was de wind 's morgens vroeg omgeslagen. De Armada bevond zich toen in de buurt van Plymouth. De uitkijk bemerkte 's morgens vroeg een groep vijandelijke schepen, naar schatting tachtig, aan de loefzijde, en aan den landkant, aan de lijzijde, doken er nog elf op. Drie daarvan waren groot van afmeting. Onder het wisselen van kanonvuur met enkele van onze schepen, gelukte het hun aan de loefzijde te komen en zich met de andere vaartuigen van hun vloot te vereenigen.

Onze vloot stelde zich heel snel in de slagorde op om slag te leveren. Het vlaggeschip heesch op dat oogenblik den standaard aan den fokkemast. De vijandelijke vloot

voer langs onze voorhoede heen, welke onder het commando van don Alonso de Leyva stond. De voorhoede van den vijand naderde vervolgens onze achterhoede tot op een kanonschots afstand, en hun admiraalschip, vice-admiraalsschip en nog een groot aantal schepen namen ons vice-admiraalsschip onder vuur. Onze achterhoede zocht dekking door zich naar het middendeel van de Armada terug te trekken, terwijl ons vice-admiraalsschip geheel alleen tegenover de vijandelijke vloot kwam te staan. Het hield echter stand, al was het alleen, en het probeerde daarbij den manhaftigen aard van zijn dapperen gezagvoerder, den vice-admiraal, aan den dag te leggen, en deed zulks inderdaad. De hertog liet toen ons vlaggeschip bijdraaien om het vice-admiraalsschip te helpen. Wij naderden het zoo dicht mogelijk. Dit deden insgelijks het galjoen *San Mateo*, waarop kolonel don Diego de Pimentel zich bevond, en het galjoen *Gangrín* van het smaldeel van Juan Martínez de Recalde. Twee Engelsche galjoenen en een schip van bij de tweehonderd ton namen ons vlaggeschip onder vuur. Ons vice-admiraalsschip werd door zeven vijandelijke schepen in het nauw gebracht. Een van die zeven was een heel groot galjoen met een langen wimpel en een teeken aan den bezaansmast. Men beweerde dat Francis Drake aan boord van dat galjoen was.

Deze zeven schepen waren op het punt ons vice-admiraalsschip te enteren. Toen ons vlaggeschip naderbij kwam gaf de Engelsche admiraal door een sein aan den bramsteng van den grooten mast het signaal tot terugtrekken, omdat hij het niet raadzaam achtte ons vlaggeschip af te wachten. Het zal ongeveer tien uur in den morgen zijn geweest, toen de vijandelijke vloot zich terugtrok. Ons vlaggeschip, tezamen met eenige andere schepen, achtervolgde den vijand een eindje, maar toen de hertog bemerkte dat wij ze niet konden achterhalen, beval hij een kanonschot te lossen als teeken tot verzamelen.

Gedurende die schermutseling had ons vice-admiraalsschip honderd twintig kanonschoten gelost, en de andere

schepen tezamen ongeveer zeshonderd. De vijandelijke vloot had meer dan duizend kogels verschoten. Van ons vice-admiraalsschip werd de fokkemast, het tuigage van den grooten mast en veel want vernield. Verder was zijn romp door veel kanonskogels getroffen. De vijanden hadden het schip kunnen enteren, maar zij waren afgeschrikt door het musketvuur. Bovendien durfden zij alleen maar met kanonvuur aan te vallen. Zij durfden niet handgemeen te worden. Zij waren heel behendig en vlug in het hanteeren van het geschut.

Dien dag werden er op onze vloot zeven man gedood en een en dertig gewond. Het duurde tot den volgenden dag twaalf uur 's middags, eer aan ons vice-admiraalsschip de opgeloopen schade was hersteld. De vijand ging op anderhalve mijl afstands van de Armada voor anker. Het was duidelijk dat hij dien dag niet tot den aanval zou overgaan, behalve dan uit de verte, zooals ik heb gezegd, met zijn geschut. De vijandelijke schepen waren heel vlug, en zij waren heel behendig in het loeven. Zij konden heel snel naderen en vluchten, en zoo vermeden zij het steeds met ons handgemeen te worden. Op dien dag toonden enkele officieren van de Armada duidelijk dat zij bang waren.

Om twee uur in den namiddag van dienzelfden dag heesch de vijandelijke vloot de zeilen en zette zij koers in onze richting. De hertog gaf onze schepen bevel zich gereed te houden, bij te leggen en den vijand af te wachten. Toen deze dat bemerkte, streek hij de zeilen en ging hij weer voor anker.

Terwijl onze vloot zich opstelde, gebeurde er een groot ongeluk. Er geraakten namelijk op den vlagvoerder van Oquendo, den schout-bij-nacht van het eskader uit Biskaje, twee vaten buskruit welke gereed waren gezet, in brand. Twee verdekken van het achterschip vlogen de lucht in, en tweehonderd menschen kwamen daarbij om. In den achtersteven werd een gat geslagen, zoodat men zoowel tegen het vuur als tegen het binnenstroomende water moest strijden. Het geschut, dat geladen was, ging af, het

schip geraakte onklaar en bleef achter. Sommige soldaten en matrozen en de hoofdbetaalmeester van de Armada sprongen over boord.

De hertog liet een kanon afvuren en draaide bij om het schip hulp te verleenen. Het vuur werd gebluscht en een deel van het water werd geloosd. Op datzelfde oogenblik kwam het schip van schout-bij-nacht don Pedro de Valdés in aanvaring met de *Catalina*, een bodem van zijn eigen smaldeel. Bij die botsing werd de boegspriet van het schip van don Pedro gebroken en het zeil van den fokkemast werd weggerukt. Het schip trok zich meer naar het middengedeelte van de vloot terug, om de schade te herstellen.

Tot vier uur in den namiddag bleef onze vloot manoeuvreeren om aan de loefzijde van den vijand te komen. Inmiddels was de fokkemast van het schip van schout-bij-nacht don Pedro de Valdés omgeslagen, en terechtgekomen op de ra van den grooten mast. Hierdoor verloor dit schip zijn zeilen en bleef het achter. Het loste verscheidene kanonschoten om hulp te krijgen. De hertog gaf bevel dat de galjas *Zúñiga* het op sleeptouw zou nemen. De ramp werd echter nog erger voor den onfortuinlijken don Pedro, want de wind stak op en de zee begon woelig te worden, zoodat de galjas het schip niet op sleeptouw kon nemen. De hertog heeft het toen zelf met het vlaggeschip op sleeptouw willen nemen, en hij gaf bevel bij te draaien. De hertog had van Zijne Majesteit Diego de Flores als zeekundig raadsman toegevoegd gekregen, en deze zeide den hertog dat als hij liet bijdraaien of don Pedro ging helpen, de geheele Armada verloren zou gaan, omdat het al laat was geworden en hij juist het roer had omgegooid. Ook waren enkele schepen al te ver af. De hertog zond toen een paar patassen om, als het schip van don Pedro niet meer zeewaardig was, de opvarenden aan boord te nemen en het schip in den grond te boren.

Er kon slechts één patas langs zij komen, en don Pedro wilde zich niet in veiligheid stellen, als niet alle manschappen geborgen werden. Toen viel de duisternis en

men zag drie schepen van den vijand op don Pedro afkomen. In het donker hoorde men elf kanonschoten welke hem stellig moesten treffen. De opvarenden van het vlaggeschip waren heel ontstemd over den raad dien Diego de Flores aan den hertog had gegeven.

Het schip van don Pedro had vijfhonderd man aan boord, het voerde vijftig stuks geschut en had vijftigduizend dukaten uit de koninklijke schatkist in kas voor noodige uitgaven van de Armada. Bovendien had het een gedeelte van de persoonlijke bagage van den hertog aan boord. Deze had die daar laten inschepen, omdat het zoo'n goed schip was. Later hoorden wij in Calais, dat don Pedro en zijn manschappen in Londen gevangen werden gehouden.

Maandagmorgen, den eersten Augustus, lag de vijandelijke vloot een paar zeemijlen van ons af. De gezagvoerder van het schip waarop daags te voren brand was ontstaan, kwam bij ons op het vlaggeschip aan boord, om te melden dat zijn schip zinkende was. De hertog gaf bevel de opvarenden in veiligheid te stellen en zoo mogelijk ook het geld dat aan boord was, te bergen. Dit werd door den betaalmeester op dertig duizend dukaten geschat. Het bleek echter ondoenlijk dit geld te redden. Het lag in het ruim en daar er twee verdekken waren weggeslagen en het schip veel water maakte, kon men er niet bij komen om het weg te halen. De opvarenden werden van boord genomen en op andere schepen ondergebracht. Het was de bedoeling geweest het schip in den grond te boren, zooals de hertog ook had gelast. Het schip werd echter drijvende achtergelaten. Wij zijn verantwoordelijk voor het verlies van dit schip. Wij hadden alle gelegenheid om het mee te nemen en het onder de beschutting van de hoofdmacht van de Armada te laten zinken, zonder dat de vijand dit had kunnen zien. En allerminst had het schip in handen van den vijand behoeven te vallen, zooals gebeurd is. Men kan daar zeer zeker niet den hertog voor aansprakelijk stellen. Zijne Majesteit had er bij hem heel erg op aangedrongen dat hij zich in alle maritieme aangelegenheden zou laten leiden door Diego de Flores, die op be-

vel van Zijne Majesteit zich als zijn raadsman aan boord van het vlaggeschip bevond. De hertog zond kapitein Antonio Serrano weer uit in een sloep, om het schip in den grond te boren, maar de vijand nam hem onder kanonvuur en daardoor werd kapitein Serrano genoodzaakt terug te keeren zonder zijn vaste voornemen te kunnen volvoeren en zonder ten uitvoer te kunnen brengen wat de hertog hem had opgedragen en bevolen. Hij had meer gedaan dan men billijkerwijs van hem had mogen verwachten, en bovendien gaf men hem van het vlaggeschip het signaal terug te komen. Zoo gaf men dus dit schip aan den vijand prijs, terwijl men dit had kunnen voorkomen.

Het achterlaten van dit schip en het verlies van don Pedro de Valdés, die daags te voren in handen van den vijand was gevallen, brak de geestkracht van de bemanning. Later verontschuldigden enkelen daarmee hun vreesachtige houding. Zij zeiden dat zij geen lust hadden zich zoo bloot te stellen dat zij reddeloos werden geschoten en vervolgens aan den vijand werden prijsgegeven, zooals met de beide schepen was gebeurd. De vijanden zouden ze niet overmeesterd hebben, als de zaken behoorlijk geleid waren geweest. De vijand voer dus op het schip af en nam het in bezit. Later vernamen wij, dat zij het naar Plymouth, een havenplaats van hen, hadden gebracht.

Dinsdag, den tweeden Augustus, was het tegen één uur 's nachts heel helder maanlicht. De vijandelijke vloot lag in een lange rij op iets meer dan een kanonschot van de Armada af. Er was in het geheel geen wind en de zee was heel kalm. Op dat uur kwam de flinke don Alonso de Leyva met Oquendo en Juan Martínez de Recalde aan boord van het vlaggeschip. Hun dappere harten lieten hun niet toe te slapen. Zij zochten een gelegenheid om met den vijand slaags te raken, en zij vonden dat zich daar nu een gunstige gelegenheid voor aanbood, omdat er geen wind was en de zee kalm was, zooals ik heb gezegd. Zij stelden den hertog voor dat hij de galjassen zou bevel geven om enkele schepen van den vijand die op een afstand van hun vloot lagen, te gaan bombardeeren. Zoo spoedig

er dan een beetje wind zou komen, zou de vijandelijke vloot de aangevallen schepen te hulp komen. Wij zouden dan ook naderbij komen en zoo zouden wij dan slaags kunnen raken.

De hertog, die dit vuriger begeerde dan menig ander, zond onmiddellijk Oquendo naar don Hugo de Moncada, die het commando over de vier galjassen voerde, met de opdracht en het bevel die schepen onder vuur te gaan nemen. Oquendo moest bovendien zeggen dat als hij zijn opdracht goed vervulde, de hertog beloofde hem een commandeurschap te geven waaraan een jaarrente van drie duizend dukaten was verbonden, waarmede Zijne Majesteit een zoon van den hertog had begunstigd.

Oquendo kweet zich goed van deze taak, maar de galjassen deden niet wat hun bevolen was en wat zij hadden kunnen doen. Des morgens lagen de galjassen dichter bij de kust, en meer dan anderhalve mijl van de Armada en van de vijandelijke vloot af. Er stak een voor ons gunstige zwakke wind op, en de Armada viel de vloot van den vijand aan. Vooraan voeren don Alonso de Leyva, Bertendona, de wakkere Oquendo en het galjoen van den hertog van Florence, waarop de Portugeezen zich bevonden, die zich toen en telkens dat zulks mogelijk en noodzakelijk was, heel kranig gedragen hebben.

In het begin van deze schermutseling namen elf schepen van den vijand de vlucht. Zij verwijderden zich van hun vloot, en deze vloot ontweek ons ook. Wij deden wat wij konden om met hen slaags te raken. Het was echter niet mogelijk ook maar één schip van hen te enteren, hoewel wij daar alle moeite voor deden. Het vlaggeschip gaf een sein aan de galjassen en deze kwamen naderbij. Het was echter al te laat om gebruik te maken van de gunstige gelegenheid welke zich had geboden en nu voorbij was. De hertog zond toen kapitein Gómez Pérez de las Mariñas naar den vlagvoerder van de galjassen om don Hugo de Moncada enkele woorden in het oor te fluisteren welke, naar men begreep, niet eervol waren.

Het admiraalsschip van den vijand stak ons met vijftig

schepen van zijn vloot de loef af. Dit viel hun gemakkelijk omdat zij zoo snel zeilden en omdat er zooveel rook hing van het kanonvuur. Vervolgens vielen zij den rechtervleugel van de Armada aan. Ons vice-admiraalsschip hield recht op den vijand aan en wisselde kanonschoten met hem. De hertog gaf bevel het vlaggeschip daarheen te sturen om den vice-admiraal bij te staan. Het vlaggeschip zeilde dus in die richting en kwam vlak voor den vijand te liggen. Meer dan twee uren lang beschoten de vijftig vijandelijke schepen het verwoed. Alleen het vlaggeschip en het vice-admiraalsschip doorstonden dit vuur, want de overige schepen van de Armada hadden de andere schepen van den vijand nagezet of hielden zich achteraf, buiten schot. Toen kwam de wakkere Oquendo en deze ging tusschen ons vlaggeschip en den vijand liggen. Hij toonde daarbij zooveel moed, dat hij de Faam zelve afgunstig maakte. Zijn schip werd geheel in den rook van zijn kanonvuur gehuld, en hij kreeg de volle laag van den vijand. De dappere Oquendo liep boven op de blindeering die langs de reeling van zijn schip was aangebracht. Nu eens gaf hij bevelen voor de regeling van de zeilen, dan weer gaf hij order die stukken af te vuren waarmee hij den vijand de meeste schade dacht te kunnen toebrengen.

Vervolgens kwam kolonel don Agustin Mejía, die popelde van verlangen om den vijand te enteren en zijn krachtigen arm tegen hem te kunnen gebruiken. Achter hem aan kwam het galjoen *San Marcos*. Daar bevonden zich aan boord de markies van Peñafiel en zijn oom don Antonio, en don Diego Maldonado met andere edellieden. Zoo sterk was hun verlangen om met den vijand handgemeen te worden, dat het hun toescheen of hun schip in de haven vastgemeerd lag, en dat de vijand vleugels had en vliegen kon hoe en waarheen hij ook wilde. Daarop kwamen er nog twee galjoenen van het eskader uit San Lúcar. De vijand nam toen aanstonds de vlucht en zette daartoe alle zeilen bij. Men achtervolgde hem een poosje, maar toen men zag dat men hem onmogelijk kon inhalen,

loste ons vlaggeschip een kanonschot als teeken tot verzamelen.

Bij deze schermutseling werden er op ons vlaggeschip twee soldaten gedood. Op de geheele Armada sneuvelden vijftig man en zestig werden gewond. Ons vlaggeschip had honderd twintig schoten gelost. Een groot gedeelte daarvan moeten treffers zijn geweest. Ons vlaggeschip werd zelf meer dan vijftig maal geraakt. De koninklijke standaard was op twee plaatsen doorboord, een van de seizings was stukgeschoten en er was veel want omlaag gekomen. Ook was de romp van het schip door veel kogels getroffen, zoodat het veel water binnen kreeg. Dit euvel werd verholpen door twee duikers die aan boord waren. Zij vonden de lekken en maakten ze dicht door er looden platen voor te spijkeren.

Door beide vloten tezamen waren er meer dan vijfduizend schoten gelost. Wij zagen dat vele van onze kogels de vijandelijke schepen raakten. Zij moeten dus zware schade hebben opgeloopen.

Woensdag, den derden Augustus, viel de vijand bij daglicht onze achterhoede aan. Onmiddellijk kwamen te hulp de dappere Oquendo, de dappere vice-admiraal, don Alonso de Leyva, Bertendona, het galjoen van den hertog van Florence, de vlagvoerder van de hoekers met den dapperen Juan de Medina die het bevel voerde over alle vrachtschepen van de Armada, en nog twee galjoenen van het Castiliaansche eskader. De hertog liet de steven wenden van het vlaggeschip om de achterhoede bij te staan. Zoo spoedig de vijand ons vlaggeschip op zich zag aankomen, gooide hij het roer om en zocht hij een goed heenkomen. Wij kregen den indruk dat hij zware schade had opgeloopen, vooral omdat het duidelijk was dat hij slechts van uit de verte, met zijn geschut, wilde vechten.

Ons vice-admiraalsschip verschoot dien dag honderd dertig kanonskogels. Door beide vloten tezamen werden meer dan vijfduizend schoten gelost. Aan onzen kant vielen zeventig dooden en even zoo veel gewonden. De vlagvoerder van de hoekers van Juan de Medina had

midden in het strijdgewoel in groot gevaar verkeerd, en werd door meer dan veertig kanonskogels getroffen. Het vlaggeschip van de vijandelijke vloot verloor de ra van zijn grooten mast. Een treffer van ons vice-admiraalsschip haalde haar neer.

Nadat de vijand zich een eind weegs had teruggetrokken, bleef hij vier uren voor anker om zijn schade te herstellen. Daarna heesch hij weer de zeilen en kwam hij in onze richting. De hertog liet zeil minderen en bleef met de rest tegenbrassen. Zoo liet hij de Armada, in slagorde opgesteld, op den vijand wachten. Toen de vijand dit bemerkte, minderde hij ook zeil en bleef hij weer liggen. Hij beoogde immers alleen te verhinderen dat wij verder gingen, of ons zoo lang op te houden tot er een storm opstak die ons misschien uit elkaar zou slaan, of ons tijd te doen verliezen zoodat inmiddels de laatste zomerdagen zouden voorbijgaan.

Op bevel van den hertog kwamen de commandanten van alle smaldeelen aan boord van het vlaggeschip om scheepsraad te houden. Er werd besloten dat wij onzen tocht in goede orde zouden voortzetten, zonder ons meer te laten ophouden. Wij konden immers toch niet handgemeen met den vijand worden, want hij wilde dit niet en hij kon het vermijden omdat, zooals ik gezegd heb, zijn schepen zoo snel konden vluchten en ons vervolgens weer achtervolgen. Bij dezen scheepsraad werden er veertig schepen aangewezen die steeds in de achterhoede moesten blijven, en er werd bepaald dat de majoors zich op adviesjachten moesten inschepen, om zoo snel mogelijk de bevelen over te brengen welke zij op het vlaggeschip ontvingen. Zij moesten bovendien goed op alles letten, om den hertog rapport te kunnen uitbrengen wie de orders goed en wie de orders slecht uitvoerde.

Donderdag, den vierden Augustus, viel de vijand weer bij daglicht onze achterhoede aan. Onmiddellijk kwam het grootste gedeelte van de Armada haar te hulp, en namen haar tusschen zich in. Inmiddels wist de Engelsche admiraal met vijftig schepen onzen linkervleugel voorbij te

varen en dezen vervolgens aan te vallen. De dappere Oquendo, de dappere vice-admiraal, de vlagvoerder van de galjassen, twee galjoenen en ons vlaggeschip vielen hen aan, hoewel er weinig wind was. Wij hadden het vijandelijke admiraalsschip reeds binnen het bereik van ons musketvuur, maar negen sloepen namen het op sleeptouw en wisten het zoo snel buiten ons bereik te brengen, dat wij er verbaasd over waren. De wind nam toe en zoo zeilden zij weer weg, hetgeen wij zeer betreurden, want wij waren niet zoo vlug als zij. De hertog gaf bevel de achtervolging te staken, en toen de Armada weer bijeen was, zetten wij den tocht voort. De vijand kwam toen terug en bleef ons op een afstand van twee mijl volgen.

Dien dag werden er aan onzen kant vijftig man gedood en ongeveer zeventig gewond. Op ons vlaggeschip sneuvelden twee man. Verder leden wij geen verliezen, hoewel het schip door veel kogels werd getroffen. Er werden dien dag door de beide vloten tezamen ongeveer drie duizend kogels afgevuurd.

Vrijdag, den vijfden van die maand, lag de vijand des middags ongeveer twee zeemijlen van ons af. Er was in het geheel geen wind. De zee was heel kalm. Den geheelen dag bleven de beide vloten in het gezicht van elkaar liggen. Aan beide kanten werden de te ver van de vloot verwijderde schepen met sloepen opgehaald. Tegen zonsondergang kwam er een klein briesje dat wij in ons voordeel hadden, zoodat wij den tocht konden voortzetten.

Zaterdag, den zesden van die maand, bevonden wij ons bij het aanbreken van den dag op iets meer dan een kanonschots afstand van den vijand. Hoewel hij aan onze loefzijde was, wilde hij niet naderbij komen, hetgeen hij gemakkelijk had kunnen doen omdat hij, zooals ik gezegd heb, ons de loef had afgestoken. Hij bleef achter ons aanvaren tot dicht bij Calais, een Fransche haven, waar wij op den hertog van Parma moesten wachten die in Duinkerken, ongeveer twintig zeemijlen daarvandaan, was.

De Armada ging voor de kust voor anker, en de vijand wierp op anderhalve mijl van ons vandaan eveneens

het anker uit. De rest van den dag bleven wij daar rustig liggen. De hertog zond kapitein Heredia met een brief naar den gouverneur van Calais om hem mede te deelen dat hij daar voor anker was gegaan om op den hertog van Parma te wachten, en om hem te verzekeren dat er nergens aan de kust eenige schade zou worden aangericht. De gouverneur antwoordde den hertog dat hij hem welkom heette, en dat hij geheel ter beschikking van den koning van Spanje en van den hertog was.

Zondag, den zevenden van die maand, zond de gouverneur van Calais des morgens den hertog eenige ververschingen. De hertog nam dit geschenk in ontvangst en hij gaf dengene die het bracht, een gouden ketting die vijfhonderd *escudos* waard was. De gouverneur liet den hertog zeggen dat hij de levensmiddelen kon inslaan welke voor de Armada noodig waren. Dien zelfden dag kwam don Rodrigo Tello uit Duinkerken met brieven van den hertog van Parma. Deze berichtte dat hij binnen zes dagen zou kunnen vertrekken.

Dien dag voegden zich de schepen die in Dover lagen bij de Engelsche vloot. Een daarvan kwam recht op de Armada af, en toen het dicht genoeg bij was gaf het van bakboordzij de volle laag. De twee galjassen uit de achterhoede bedankten het van den achtersteven met twee goed gerichte schoten uit een kattekop. Toen voegde dat schip zich bij de Engelsche vloot.

Dienzelfden dag zond de hertog don Jorge Manrique, den inspecteur-generaal, naar Vlaanderen om den hertog van Parma duidelijk te maken in welke bedenkelijke omstandigheden de Armada zich bevond op die plaats als er een storm losbrak, en gezien het gevaar van de zeestrooming die in het Kanaal heel sterk is. Tegelijk zond hij den proviandmeester don Bernabé de Pedroso naar Calais om eenige levensmiddelen in te slaan voor de Armada.

Goed drie uren na zonsondergang kwamen acht schepen met de zeilen in top, en met den wind en den stroom mee, van de vijandelijke vloot op ons af. Een aantal sloepen

had ze op sleeptouw en stuurde ze naar de Armada. Daar zij voor den wind uitvoeren en den stroom mee hadden, zooals ik zei, moesten zij dus wel tegen ons vlaggeschip en tegen de Armada aanbotsen. Alle acht stonden in lichterlaaie. Drie ervan waren heel groot, de vijf andere waren iets kleiner. Daar zij zoo recht op de kust aanhielden en men begreep dat het schepen met springstoffen waren die op een gegeven moment zouden ontploffen, gaf de hertog bevel de ankertouwen te kappen, en hij liet dit bevel voor de geheele Armada doorgeven. Tevens gelastte hij dat elk schip weer zijn vorige plaats moest innemen, wanneer de branders voorbij waren.

Enkele personen raadden den hertog aan het vlaggeschip te verlaten om zijn leven te redden, want de branders waren al dicht bij en hun geschut zou hem kunnen treffen, daar het schip niet kon draaien omdat er aan de loefzijde andere schepen voor anker lagen. De hertog vond dien raad niet eervol voor hem, en met grooten moed en veel beleid wist hij alle moeilijkheden en gevaren te overwinnen, door aan te geven hoe de Armada die branders moest ontwijken.

De vlagvoerder van de galjassen kwam in botsing met de *San Juan de Sicilia* en werd daardoor zoo zwaar beschadigd, dat hij op de kust moest aanhouden om zich daar in veiligheid te stellen.

Tegen middernacht kwam er bericht van den secretaris van den hertog, dien deze met een brief naar den hertog van Parma had gezonden. Als antwoord op dien brief berichtte die secretaris nu dat het vertrek uit Duinkerken zeer vertraagd zou worden, omdat er in het geheel geen munitie of proviand was ingescheept, en de schepen zelf nog niet geheel gereed waren. Er werd nog aan gewerkt. Er zouden zeker nog veertien dagen mee gemoeid zijn eer de hertog van Parma zou kunnen uitvaren. De kogels welke de hertog van Media-Sidonia had laten vragen, zouden ook vooreerst nog niet kunnen worden verzonden, omdat de vijanden den weg versperden met twee en dertig schepen die Vlissingen moesten beschermen.

De branders voeren juist over de plaats heen waar het vlaggeschip met de Armada had gelegen. Zij veroorzaakten geen onheil omdat de schepen zoo snel waren weggevaren. Nadat de ankertouwen waren gekapt, kwam de Armada in de stroomingen terecht, en hoe snel het vlaggeschip de zeilen ook aanhaalde om aan te loeven, het was toch reeds een heel eind van de oorspronkelijke ankerplaats afgedreven. De Armada kon niet voor anker gaan omdat men nog geen tijd had gehad nieuwe ankers gereed te maken.

De wind nam zoo toe, dat bij het aanbreken van den dag het vlaggeschip in de achterhoede en bijna alleen was. De vijandelijke vloot, die zag dat ons vlaggeschip alleen was, greep die gunstige gelegenheid aan, ook omdat zij de rest van de Armada aan de lijzijde hadden. Zoo stevende de Engelsche vloot op ons af. Drie vlagvoerders van eskaders voeren voorop, gevolgd door honderdvijftig schepen, waaronder meer dan vijftig heel groote.

Maandagmorgen om acht uur, den achtsten Augustus, opende de vijandelijke vloot het vuur op ons vlaggeschip. Van dat oogenblik af tot drie uur in den namiddag toe werd het zonder eenige onderbreking beschoten. Wij bleven steeds loeven, met den steven naar den vijand gericht, en het schip werd geheel omhuld door den rook van het geschut dat de hertog vlug en vaardig liet bedienen. Zoolang de hertog zich tegen den vijand kon richten, wilde hij zich niet met gevierden schoot voor den wind laten uitloopen om zich bij de Armada te voegen. De hertog wilde daar blijven en hij weigerde de Noordzee op te varen, want als de Armada voor den wind bleef uitloopen, dan was er gevaar dat zij schipbreuk zou lijden op de zandbanken. Dit zou bij een vlucht voor den vijand heel gemakkelijk kunnen gebeuren.

Des morgens zagen wij een paar schepen op den vlagvoerder van de galjassen afgaan. Zij namen het schip onder vuur en dit beantwoordde het en verdedigde zich. Van Calais uit vuurde men eenige stukken geschut af om de galjas te helpen, maar niettemin klommen de vijanden

t.o. 120

De Onoverwinnelijke Vloot. Men lette op het ‘kerkschip’ op den voorgrond. - Uit: *Bor*

aan boord. Zij doodden Don Hugo de Moncada, den commandant van de vier galjassen, en zij doodden ook nog enkele manschappen die het schip bleven verdedigen. De rest van de opvarenden sprong over boord om zwemmende de kust te bereiken. De vijanden wilden de galjas verbranden, maar van uit Calais werd hun dat verboden. Zij lieten dus het schip achter, na het onklaar te hebben gemaakt en het te hebben leeggeplunderd.

Ons vlaggeschip had aan bakboordszij zeventien vijandelijke schepen en aan stuurboordszij zeven, en het werd met de verwoedheid die men zich kan voorstellen, beschoten. Het vlaggeschip en nog veertien of vijftien andere schepen, waarop zich enkele reeds genoemde aanzienlijke personen bevonden, dekten de geheele Armada.

Het zal even na drieën zijn geweest, toen het begon te motregenen. De zee geraakte in deining en de lucht betrok. Op het vlaggeschip wierp men het dieplood uit. De peilingen gaven acht vadem diepte aan. De vijanden hadden inmiddels het galjoen *San Felipe* omsingeld en brachten het zeer in het nauw. Aan boord van dit galjoen bevond zich kolonel don Francisco de Toledo. Het galjoen werd zwaar beschadigd, want het werd door veel schepen beschoten. Tengevolge hiervan werd het tenslotte geheel ontredderd. Velen van de opvarenden werden gedood. In zijn nabijheid bevonden zich het vice-admiraalsschip en het galjoen *San Luís*, waarop zich kolonel don Agustin Mejía bevond. Door hun bijstand wist het vrij te komen, zij het ook zwaar gehavend. Ook het galjoen *San Mateo* en het galjoen *San Juan de Sicilia* verleenden hulp, maar deze geraakten zelf op grooten afstand van de Armada in ernstige moeilijkheden. Ons vlaggeschip hield op den vijand aan om deze schepen bij te staan, en het zette daartoe alle zeilen bij. Het werd door bijna de geheele vijandelijke vloot onder vuur genomen. De schepen die op het punt stonden de *San Mateo* en de *San Juan* te enteren, het zullen er ongeveer veertig zijn geweest, trokken zich terug. Als wij iets eerder waren bijgedraaid, zouden wij meer hebben kunnen uitrichten. De hertog had dit gewild

maar hij werd daarin belemmerd. Hij wilde niets liever dan met den vijand slaags raken en hij deed daar alles toe wat in zijn vermogen was. De groote afmetingen van het galjoen, de lage waterstand op de plaats waar men zich toen bevond en de sterke stroomingen werkten tegen.

Nadat deze schepen, met groote schade aan weerszijden, waren bijgestaan, wendde ons vlaggeschip den steven naar de *Santa María de Begoña*, die door de vijanden zeer in het nauw werd gebracht. Dit schip werd bevrijd, en daaraan zag men hoe bang de vijanden voor ons vlaggeschip waren. Ook was het duidelijk dat zij geen enkel schip van ons durfden te enteren, maar slechts, zooals ik heb gezegd, uit de verte wilden vechten omdat zij daarbij door hun geschut en kruit in het voordeel waren. En stellig was hun geschut en hun kruit beter dan het onze.

Ons vlaggeschip loste eenige musketschoten op een paar schepen die dicht bij waren. Deze vuurden daarop hun kanonnen af. Zij doodden daarbij twaalf soldaten op ons vlaggeschip, en wondden er twintig. Van vijf manschappen werd een arm afgeschoten. Het vlaggeschip werd door veel kogels in de waterlijn getroffen. De kogels gingen door den scheepswand heen. Ook boven de waterlijn werd de romp van het schip op vele plaatsen geraakt. Alles tezamen kreeg ons vlaggeschip honderdzeven treffers, in den romp, masten en zeilen, hetgeen voldoende zou zijn om een rots te vernietigen. Een van de seizings en een schoot werden stukgeschoten en veel want werd neergehaald. Het schip maakte veel water. Men stelde dadelijk alles in het werk om de lekken te vinden. De duikers vonden ze en maakten de gaten dicht welke, het vijandelijk vuur geslagen had.

Ons vlaggeschip verschoot dien dag drie honderd kogels. Op onze vloot sneuvelden dien dag meer dan zeshonderd man en meer dan achthonderd liepen verwondingen op. Het galjoen *San Mateo* praaide ons en vroeg om hulp omdat het in zinkenden toestand was. Het kreeg veel water binnen, daar het op veel plaatsen door kanonskogels was doorboord. De hertog zond er een duiker heen om de

lekken dicht te maken. Ook het galjoen *San Felipe* vroeg om hulp. Kolonel don Francisco de Toledo was daar aan boord. De hertog liet hem zeggen dat als het galjoen niet meer in staat was zee te bouwen, hij de opvarenden moest bergen en het schip moest laten zinken. Een hoeker ging de manschappen halen, en toen don Francisco al aan boord van den hoeker was, zei de gezagvoerde hem dat de hoeker overladen was en zou zinken. Toen don Francisco dat hoorde klom hij weer aan boord van het galjoen en met behulp van de enkele manschappen die bij hem waren gebleven herstelde hij zoo goed mogelijk de ernstigste schade en heesch hij een beetje zeil. Dienzelfden nacht verdween hij uit het gezicht. Later hebben wij vernomen dat hij koers gezet heeft naar de Vlaamsche kust, en de bemanning zich daar in veiligheid heeft gesteld. De vijanden maakten het galjoen prijs en namen het mee.

Don Diego Pimentel deed hetzelfde met het galjoen *San Mateo.* Dit liep tenslotte de haven van Vlissingen binnen, welke in handen van den vijand was. Deze had daar twee en dertig schepen liggen om de wacht te houden voor de haven en ze te verdedigen. Toen het galjoen *San Mateo* daar aankwam was het reeds zinkende, zonder dat daar iets tegen gedaan kon worden. De vijanden namen de bemanning van boord en brachten die naar hun eigen schepen. Terwijl zij het schip aan het plunderen waren, verdween het in de diepte, met veel vijanden aan boord.

Dinsdag, den negenden Augustus, bevond zich de Armada boven de zandbanken. Het vlaggeschip was in de achterhoede, ongeveer zes mijl van onze vloot en iets meer dan een mijl van de vijandelijke vloot af. Men gaf den hertog den raad dat als hij zijn leven wilde redden, hij vredesonderhandelingen met den vijand moest aanknoopen, want men peilde nog slechts zeven vadem diepte en de wind had hem dien nacht naar de Zeeuwsche kust gedreven. Het was, zoo beweerde men, onmogelijk op andere wijze den dood te ontkomen. De hertog gaf ten antwoord dat hij op den Heere en Zijn roemruchte Moeder

vertrouwde, en dat deze hem in een veilige haven zouden brengen. En mocht het anders zijn beschikt, zoo zei hij, dan zou men van hem niet het tegenovergestelde van zijn voorouders zeggen. Hoewel men er tenslotte een gewetenszaak voor hem van maakte, en zeide dat hij niet zooveel menschen aan het gevaar van te verdrinken mocht blootstellen, wilde hij daar toch niet naar luisteren. Integendeel, hij gelastte dat men hem daar niet verder over zou spreken.

De hertog liet de stuurlieden bij zich komen. Onder hen bevonden zich een Engelschman en een Vlaam. De anderen waren Castilianen, Biskajers en Portugeezen. Hij vroeg hun alles in het werk te stellen wat mogelijk was, en hij beloofde den vreemdelingen dat als zij hem in een veilige haven brachten, hij hun drie duizend dukaten zou geven. Bovendien zou hij Zijne Majesteit verzoeken hen te beloonen als zij de Armada zouden redden.

Allen zeiden dat zij niet in gebreke zouden blijven al het mogelijke te doen. Zij betwijfelden echter dat dit iets zou uitwerken als God niet op wonderdadige wijze tusschenbeide kwam en de wind niet een beetje omliep, zoodat men naar open water kon varen.

De hertog liet drie kanonschoten lossen om de vloot het sein te geven bij te draaien. Men wierp het dieplood weer uit en op het vlaggeschip peilde men zes vadem water. De wind bleef de vloot kennelijk naar de Zeeuwsche kust drijven. Achter zich had men de vijandelijke vloot. Er was dus blijkbaar voor geen enkel schip een uitweg meer open, en evenmin kon de Armada zich verzamelen om den steven naar den vijand te richten. Ieder oogenblik verwachtte men aan den grond te raken en schipbreuk te lijden. De hertog besprak met de stuurlieden de mogelijkheid om naar Hamburg of naar de kust van Noorwegen te gaan of ergens anders heen koers te zetten, om tenminste een gedeelte van de Armada te redden. Allen verzekerden hem opnieuw dat als de wind niet breeder uitliep, men onvermijdelijk op de Zeeuwsche zandplaten moest terecht komen, want die strekten zich wel acht mijl ver in zee uit.

De hertog wilde nog steeds niet het oor leenen aan de raadgevingen van de menschen die reeds alle hoop hadden opgegeven. Don Francisco de Bovadilla sprak naar het hart van den hertog, toen hij zei dat men op God moest vertrouwen en dat Hij uitredding zou geven.

Het heeft den Heere behaagd de geheele Armada veilig in de Noordzee, een ruime zee, te brengen, zonder dat er een enkel schip verloren ging. Als men bedenkt dat wij toch reeds op een paar vadem diepte waren, dan schijnt het een wonder dat wij er uit zijn gekomen. Het was ook inderdaad een wonder.

Om elf uur des morgens verzamelde zich de Armada rondom het vlaggeschip. De hertog beval toen zich onverwijld in slagorde op te stellen. De vijand wilde echter niet naderbij komen, hoewel hij ons de loef had afgestoken.

Dien dag kwamen de commandanten van de smaldeelen op bevel van den hertog op het vlaggeschip om scheepsraad te houden. De hertog stelde hun toen voor door te varen, de Noordzee in, gezien den staat van zaken waarvan allen op de hoogte waren. Hij voegde daaraan toe dat ieder oogenblik de gezagvoerders en de schippers hem om munitie kwamen vragen, omdat hun eigen munitie op was en ook de reserve-munitie uit de vrachtschepen. Dien dag had hij zelf aan Oquendo tachtig kogels gegeven, omdat deze geen schot meer kon lossen. Hij zeide verder dat de proviand schaarsch was en dat de wind niet toeliet om weer het Kanaal op te varen.

Don Alonso de Leyva antwoordde dat men voldoende gezien had hoe men met den vijand slaags had willen raken en hoe men geprobeerd had met hem handgemeen te worden. Hij zelf had nog maar dertig kogels over, zijn schip was gebombardeerd en op veel plaatsen door kogels doorboord. Het maakte ook veel water. Maar dat alles te zamen was nog geen reden om in gebreke te blijven te doen wat men verplicht was te doen, en hij zei dat hij niet van meening was dat men de Noordzee moest opvaren.

Juan Martínez de Recalde was van meening, dat men daar ter plaatse eenige dagen moest blijven tot er een gunstige wind opstak die het mogelijk zou maken terug te keeren naar Calais en daar voor anker te gaan.

Er waren er ook wel die zeiden dat het oogenblik er niet naar was om den held uit te hangen, maar dat men diende te bedenken wat in het belang van den dienst van Zijne Majesteit was. Want wat dacht men te doen met zoo'n gebrek aan munitie, als de vijand hen drie dagen lang onder vuur nam?

Men besprak de mogelijkheid om in Noorwegen te gaan overwinteren en daar nieuwe voorraden in te slaan. De hertog vond het niet geraden den winter door te brengen in vijandelijk gebied, terwijl de vloot van de vijanden op zee bleef en de Spaansche kust onbeschermd was. Hieruit zouden groote onheilen kunnen voortkomen. Men besloot derhalve naar Spanje terug te keeren, en de levensmiddelen heel streng te rantsoeneeren. Zoo werd het bevel gegeven per hoofd een rantsoen van twee honderd gram scheepsbeschuit te verstrekken met een halven liter wijn en een liter water. Anders niets.

Vele menschen zijn van honger en dorst omgekomen. De hertog liet de muildieren, die men had ingescheept voor het trekken van de kanonnen (in Engeland), en de paarden over boord werpen om het drinkwater te sparen voor de bemanning. Zoo werden veertig muildieren van Zijne Majesteit en veertig paarden van den hertog en andere edellieden in zee geworpen. De vijand bleef steeds eenige mijlen achter ons, tot Vrijdag, den twaalfden Augustus.

De hertog had de eskader-commandanten gelast hem verslag uit te brengen over de kapiteins die zich slecht hadden gedragen en bang waren geweest. Het waren er werkelijk niet weinigen, over wie zij een ongunstig rapport uitbrachten. Twintig kapiteins werden ter dood veroordeeld, en op Donderdag, den elfden van die maand, werd er een opgehangen aan de ra van een patas. Enkelen werden van hun commando ontheven. Dit waren de eenige straffen, als gevolg van de groote barmhartigheid van den hertog.

Vrijdag, den twaalfden Augustus, staakte de vijand de achtervolging. Dienzelfden dag werden een paar Engelsche visschersvaartuigen prijs gemaakt. Nadat de vijand was achtergebleven zette de Armada den tocht naar het Noorden voort, sommige dagen met gunstigen wind en andere dagen met tegenwind.

Den negentienden kregen wij tegenwind en een fel bewogen zee. Die storm ging den eersten September liggen. Dienzelfden dag kregen wij den wind weer mee, en wij voeren zoo vijf dagen voort met den wind in de zeilen. Den zesden September sloeg de wind om. De zee stond heel hoog en de lucht was zwaar bewolkt. Het was zoo donker dat men van het eene schip het andere nauwelijks kon onderscheiden. Dat duurde tot den achtsten. Het werd toen weer kalm, en de Armada zeilde drie dagen voort met gunstigen wind. Den twaalfden en dertienden hadden wij opnieuw slecht weer. Wij waren toen al op twee en zestig graden Noorderbreedte. Het is in die streken zoo koud, dat slechts heel enkelen van de negers en mulatten die op de Armada waren, er het leven hebben afgebracht.

Daarna hadden wij goed weer tot den negentienden. Tegen den avond van dien dag sloeg het weer om en werd het slecht. Dit slechte weer hield aan tot den een en twintigsten. Wij kregen toen kalm weer, en wij bevonden ons toen met het vlaggeschip in het gezicht van de Spaansche kust, dicht bij Santander. De hertog gaf bevel een paar kanonschoten te lossen als signaal dat er loodsen aan boord moesten komen. Er kwamen toen twee pinassen, elk met een loods aan boord.

De hertog ging met een van die pinassen aan land, omdat hij ongesteld was. Met de andere pinas lieten de meeste aanzienlijke personen die zich op het vlaggeschip bevonden, zich aan land zetten. De twee loodsen uit Santander bleven op het vlaggeschip.

Tegen het vallen van den avond wierpen wij op de reede van Santander het anker uit. Dien nacht stak er tusschen twaalf en één uur zulk een hevige storm op, de golven stonden zoo hoog en woest dat het scheen of de stormwind

en de woedende zee de geheele aarde wilden vernietigen en dooreen slaan. Wij wisten de elementen te trotseeren, tot het dag werd. Dat was op den twee en twintigsten September. Toen werden wij achteruit geslagen omdat het anker van de voorplecht meegaf. De voorsteven dook vervolgens onder water. Wij kregen twee zware zeeën over ons heen en kregen meer dan zeshonderd kuipen water binnen. Het scheelde maar weinig of wij waren op de rotsen geslingerd. Wij kapten het ankertouw af, en met het fokkezeil en de bezaan voeren wij zee-in. Wij schoten voor den wind uit in de richting van Laredo en daar wierpen wij het anker uit. Er waren daar een galjas en nog negen andere schepen van de Armada binnengeloopen. Dienzelfden dag kwamen er nog acht aan.

Het vlaggeschip was alleen gekomen, want door de stormen en windvlagen waren de andere schepen van de Armada van het vlaggeschip verwijderd geraakt. Wij bleven tot eind September in Laredo voor anker. Men kon niet eerder uit Laredo naar Santander, waar de hertog zich bevond, vertrekken, want de hertog wachtte op nadere orders van Zijne Majesteit.

Dien dag kwam laat in den avond nog een galei binnen die in het begin van den tocht, tijdens een storm, de wijk had genomen naar Frankrijk, tezamen met twee andere galeiën die echter vergaan zijn. Die galei bleef daar in onze buurt liggen tot het vlaggeschip het anker lichtte. Zij nam ons toen op sleeptouw en bracht ons in open water. Daags daarna liep het vlaggeschip met de andere schepen die in Laredo hadden gelegen, de haven van Santander binnen. Wij vonden daar nog andere schepen van de Armada, die daar waren binnengeloopen.

Ik zeg dikwijls ‘wij vonden’, ‘wij gingen’. Men moet goed begrijpen dat ik ooggetuige ben geweest van wat ik vertel. Ik ben steeds op het vlaggeschip gebleven, totdat dit het anker uitwierp in Santander. Ik vertel wat ik met eigen oogen heb gezien.

Terugkomend op mijn eigenlijke onderwerp, wijs ik er op, dat het grootste gedeelte van de Armada ontbrak. Een

paar dagen later vernam men dat Oquendo met zijn vlagvoerder en acht andere schepen in San Sebastian was aangekomen. Ook kwam er bericht dat Juan Martínez de Recalde met het vice-admiraalsschip, vier adviesschepen en een oorlogsschip in Coruña was binnengeloopen, en dat Bertendona in een Galicische haven was beland.

Drie en vijftig van de beste schepen ontbraken, en met deze schepen werden vele aanzienlijke personen vermist. Onder andere, don Alonso de Leyva, don Alonso Luzón, de kolonel van het Napolitaansche regiment, de graaf van Paredes, don Diego Maldonado en de zoon van den markies van Camarasa. Juan de Medina, de commandant van de hoekers, kwam als door een wonder behouden aan, maar vele edellieden werden vermist. Ik noem hen niet allen om niet een lange opsomming van namen te geven, en ook ben ik vermoeid van mijn lange reis. Ook wil ik den lezer niet vermoeien met een verder relaas van de lotgevallen en de rampspoeden van de Armada, waaronder ons Spanje zoo zeer heeft te lijden.

Den Heere heeft het echter in Zijn barmhartigheid behaagd Spanje bij te staan en het te doen zegevieren (over de tegenslagen), tot verbreiding van Zijn heilig geloof.

VI. De wederwaardigheden van een monnik

Brief van pater Gerónimo (*Hieronymus*) *de la Torre aan pater Alonso Daza, prior in Toledo, over den tocht van de Armada dien hij heeft meegemaakt*

Ik wil u in het kort de reis vertellen die wij hebben gemaakt. Den twee en twintigsten Juli 1588 vertrokken wij uit de haven van Coruña en den drie en twintigsten gingen wij onder zeil. Wij hadden redelijk goed weer, al hadden wij ook twee dagen windstilte. Zaterdag, op een na den laatsten dag van Juli, kregen wij 's morgens om zeven uur de Engelsche kust in 't zicht. Daags daarna, Zondag, zagen wij zeilen van de vijanden. Eerst doken zij vaag op, vervolgens verzamelden zij zich, twee en vijftig kielen in 't geheel, zoowel groote, mooie galjoenen als adviesbooten en kleine loggers. Dien dag wisselden ons vice-admiraalsschip, waarop Juan Martínez de Recalde was, en het vlaggeschip van de vijanden kanonvuur. Drie uren lang bleven zij met elkaar in een vuurgevecht, en ook andere schepen van ons losten schoten, en zoo dat zij konden vaststellen dat de vijanden bang van ons waren en niet naderbij durfden komen. Tenslotte vluchtten de vijanden, want zij durfden niet te enteren of dichterbij te komen, en zij werden uit elkaar gedreven.

Onze zegevierende en zeer fiere vloot zette koers naar Calais, een Fransche haven. Dien Zondag, den laatsten dag van Juli, gebeurden er twee groote ongelukken. Het eene ongeluk was dat een Galicisch schip, de vlagvoerder van een eskader, een van de beste, zoo niet het beste schip van

de Armada, dat de beste stukken voerde en vijfhonderd keursoldaten aan boord had, bij een wending in aanvaring kwam met een ander schip van ons. Het brak daarbij zijn boegspriet. Vervolgens stootte het op een ander schip en brak daarbij zijn fokkemast. Ten aanschouwen van allen viel zijn fokkemast om en sloeg daarbij al het zeil naar beneden. Het schip loste toen twee kanonschoten om hulp te vragen.

De hertog loste een kanonschot als signaal dat allen op dit schip moesten wachten, en daar vele schepen ver vooruit waren, en sommige aan de lijzijde waren en de wind opstak, kon men niet wachten, ook omdat de vijanden achter ons aan kwamen. Toen zond men een galjas opdat deze het op sleeptouw zou nemen. Dit gelukte niet. Er was ook geen gelegenheid om de opvarenden van boord te nemen. Zoo bleef het met vijfhonderd man achter, en ook met don Pedro de Valdés, den commandant van dat eskader, aan boord. Alleen een Dominicaner monnik en nog twee man wisten te ontsnappen. Toen zij die aan boord van dat schip waren, zagen in welke omstandigheden zij zich bevonden, besloten zij als ridders te strijden. Dien nacht werden zij door veertien galjoenen omsingeld, en de flinke don Pedro en de anderen hanteerden hun geschut zoo dat zij zeven galjoenen in den grond boorden. Slechts vijf en dertig man bleven er van in leven. De bemanning werd gevankelijk naar Engeland overgebracht en daar bevindt zich don Pedro op dit oogenblik.

Het tweede ongeluk was dat een ander schip, de vlagvoerder van het eskader van Oquendo, dien middag door een onvoorzichtigheid met het kruit in brand vloog. Drie stukken geschut gingen tegelijk af, en het is een wonder dat zij niet een ander schip in den grond hebben geboord. Meer dan honderd vijftig man zijn in de vlammen omgekomen. De anderen zochten in broek en buis, zonder iets te kunnen meenemen, een goed heenkomen.

Den dag daarna, een Maandag, werd er niet gevochten. Dinsdag, den tweeden Augustus, sloeg de wind in ons voordeel om, en wij zetten hen achterna. Het schip van

don Alonso de Leyva, dat van Oquendo, het galjoen *San Mateo*, het galjoen *San Felipe* en nog andere vielen dusdanig en zoo verwoed aan dat er de vinnigste schietpartij ontstond die men ooit heeft gezien. De zeeslag (van Terceira?) was hierbij vergeleken niets, want een van de manschappen hier die daar bij geweest is, beweert dat het geschut van toen niet te vergelijken is met dit geschut 'exectemporis quantitate necqualitate' (sic).

De onzen vochten zoo flink dat zij de vijanden uit elkander sloegen en hen op de vlucht dreven, landwaarts. Zij deden dat zoo goed, dat als zij hen achtervolgd hadden dan zouden zij hen overmeesterd hebben of zij zouden hen het land op gejaagd hebben. Het admiraalsschip van den vijand kwam in onze richting en begon met zijn geschut te werken. Toen kwam ons vice-admiraalsschip dichterbij en toen dit nader kwam, ontstond er tusschen hen een nieuw, meer dan wreed gevecht. Hierdoor kwamen de galjassen en nog een paar schepen, in het bijzonder de *San Martin*, naderbij en zij verdreven den vijand. Zij joegen hem op de vlucht en hij ging er met een flink gangetje van door, zonder dat de Engelschen ooit op eenige manier hadden willen enteren.

Den volgenden dag, Woensdag den derden Augustus, toen zich alweer eenige schepen bij den vijand hadden gevoegd, want elken dag kwamen er nieuwe schepen bij en zij telden nu al zes en zestig kielen, begonnen zij weer met hun geschut te spelen. Van onzen kant beantwoordde men dat. Ik weet niet welke schade wij hun toen toebrachten. De andere dagen duurde dat kanongevecht tot 's middags vier uur maar dien Woensdag staakten zij het om half een. Enkele schepen waren zwaar beschadigd en gehavend door de galjassen en het geschut. Dien middag voegden zich weer veertien schepen bij de vijandelijke vloot, en aan onzen kant werd het getal schepen steeds kleiner. De vijandelijke vloot telde nu bijna honderd bodems. Wij misten de galeien, die verdwenen waren tijdens een stormpje dat wij hadden voor wij den vijand in 't zicht kregen. Ook de vlagvoerder van het eskader van Juan Martínez ont-

brak met nog een ander schip uit Biskaje, en dan nog die twee andere waar ik van gesproken heb. Alles te zamen dus, de galeien meegerekend, waren er al acht schepen verloren sinds wij uit Coruña waren uitgezeild.

Den vierden Augustus, het feest van Sint Dominicus, dachten wij stellig dat wij handgemeen zouden worden en dat wij de overwinning zouden behalen. Dien dag geraakten wij in een heel hevig gevecht hetwelk tot drie uur of vier uur in den middag duurde. Er werd kranig gewerkt met het geschut. De onzen deden daar heel opmerkelijke dingen mee. Zij joegen de vijanden uiteen en dreven hen op de vlucht.

Van dat oogenblik af veranderden wij van koers. Wij hielden nu op Calais aan. Vrijdag gingen wij 's nachts voor anker voor Calais, een Fransche haven. Wij hadden de vijanden steeds achter ons aan. Wij bleven daar dien nacht en den geheelen volgenden dag, zonder dat er gevochten werd. Bij den scheepsraad die er werd gehouden was er een, met name Oquendo, een schout-bij-nacht, die van oordeel was dat wij daar volstrekt niet voor anker moesten gaan. Hij verzekerde dat als wij daar zouden ankeren, wij stellig verloren zouden zijn.

Dien dag kregen wij druk bezoek van de Franschen, die zich zeer vriendschappelijk betoonden. De gouverneur en andere edellieden kwamen namens Monsieur de Guise den hertog bezoeken, en hem een geschenk aanbieden en zich ten zijnen dienste stellen. Dienzelfden morgen zagen wij, terwijl wij in de haven lagen, een logger naderbij komen. In de meening dat het een vijandelijk schip was, zetten drie of vier adviesbooten den logger na, die onmiddellijk de zeilen streek en zich overgaf, en te beduiden gaf dat hij een vriend was. Hij kwam namens den prins van Parma, met het bericht voor den hertog dat hij nog niet zoo spoedig kon komen en dat hij, de prins van Parma, in Duinkerken was, een en twintig zeemijlen daar vandaan. Wij konden daar niet komen vanwege het gevaar van de zandbanken, en hij kon niet naar ons toe komen omdat hij nog niet klaar was.

Men verbreidde het gerucht dat hij op zijn laatst binnen twee dagen zou komen. Dit deed men om den soldaten moed te geven. Er voegden zich veel schepen bij de vijanden, want in hun land zond men overal heen bericht om de menschen aan te vuren zich bij de vloot aan te sluiten. Ten slotte waren er honderd zestig bodems bij elkaar. Dien nacht, den nacht van Zondag zeven Augustus, kwamen er een paar scheepjes naderbij, die voorgaven Fransch te zijn en het waren Engelsche schepen, want wij konden hen bijna zien, en onderscheidden duidelijk de toortsen in de handen van de bemanning. Te middernacht stuurden zij acht groote barken met volle zeilen op de Armada af, met den stroom mee. Zij waren geladen met teer, pek en hars, en hadden een beetje kruit aan boord om het vuur aan te steken. Toen men op de Armada deze branders naderbij zag komen, dacht men dat het van die met ontplofbare stoffen geladen schepen waren, welke men uit de Nederlanden kende en die een verderfelijke uitwerking hebben. Er ontstond zoo'n paniek op de Armada dat op alle schepen de ankertouwen werden afgekapt, en alle schepen verloren hun ankers en kabels. Elk anker met toebehooren kostte op zijn minst vijfhonderd dukaten.

Er was iemand, de reeds genoemde raadsman, die zeide dat de schepen niet van hun plaats moesten gaan, maar dat er acht of negen barken met sloepen van ons met ijzeren haken de branders moesten vastgrijpen en ze naar de kust sleepen. Of dat wij den vijand de volle laag moesten geven, want wij waren er vlak bij, en dat wij dan zouden kunnen enteren of hen uit de haven zouden kunnen drijven. Daarna zouden wij dan weer voor anker kunnen gaan, en wij zouden hen den geheelen nacht verspreid laten ronddolen, zooals wij tevoren zelf hadden gedaan.

Die raad werd echter niet opgevolgd, maar in een paniek en doodelijk verschrikt voor dat vuur, in de meening dat het even zooveel onheil zou aanrichten als die branders uit de Nederlanden, voeren wij her- en derwaarts. De vloot was zoo verspreid, dat men den hertog verzocht het galjoen te verlaten en naar Calais te gaan.

Door deze verwarring liep de vlagvoerder van de galjassen waarover don Hugo de Moncada, de tweede zoon van den graaf van Aytona, het bevel voerde, met dezen en vele andere edellieden en een pater en een broeder van de Compagnie (van Jesus) op de kust, toen het voor het vuur vluchtte. Het schip werd lek. Vele vijandelijke schepen kwamen er op af en beschoten het met hun geschut. Don Hugo de Moncada werd doodelijk getroffen. Andere opvarenden werden gevangen genomen, sommigen ontkwamen. Wij weten eigenlijk niet wat er van de opvarenden geworden is, ook niet hoe het gegaan is met de leden van de Compagnie (van Jesus).

De rest van de Armada was geheel en al verspreid. Bij het aanbreken van den dag kwamen de vijanden op ons af, vervuld van vurigen strijdlust. Er ontstond een heftig gevecht tusschen de beide vloten. Het vlaggeschip, dat heel ver achteraan was, moest bijkans alleen hun aanval weerstaan. Het werd door zooveel kogels getroffen, dat het een wonder is dat zij het niet in den grond hebben geboord. Een kogel, die vijftig pond woog, ging dwars door het schip heen, en dan bedenke men dat het galjoen wanden van zeven lagen dik had. Als de duikers niet onmiddellijk de lekken met looden platen hadden dichtgemaakt, zou het vlaggeschip stellig gezonken zijn, evenals andere schepen, zoo zwaar was het gehavend. Het werd hevig beschoten, maar het richtte zelf ook veel schade aan. Ook de andere schepen waren in gevecht gewikkeld. De meeste hielden zich goed. Dien dag hebben zich een paar bijzonder onderscheiden. Ten eerste, het galjoen *San Mateo* waar kolonel don Diego Pimentel, de zoon van den markies van Favara, aan boord was. Dit galjoen drong door tot in het heftigste strijdgewoel, en daar vielen meer dan dertien of veertien Engelsche galjoenen het aan. Het vocht meer dan vier uur lang, alleen, manhaftig met hen. Tenslotte kwamen zij zoo dicht bij elkaar, dat de musketiers aan het gevecht konden deelnemen. Zij kwamen zoo dicht bij ons, dat wij de Engelschen hoorden zeggen: ‘Geef je over aan de koningin, tegen lijfsbehoud’. Met een musket-

schot legde een der onzen den man neer, die dat zei.

Het andere galjoen dat zich tegelijk met de *San Mateo* heeft onderscheiden, was de *San Felipe.* Dit stond onder commando van don Francisco de Toledo. Deze vocht even onvervaard. Hij drong door tot waar de strijd het hevigst was, en vocht met twaalf of vijftien galjoenen zonder eenige andere hulp dan die van God. Ook hier werd van het musketvuur gebruik gemaakt. Dicht bij de *San Felipe* was het schip waarop ik mij bevond. Ook dit kwam in groot gevaar. Het regende kogels op ons. Een ging dwars door den bezaansmast. Een andere kogel rukte den halven kaapstander weg. Weer een andere kogel ging over het geheele schip, van den achtersteven tot den voorsteven, en rukte een armen soldaat een arm af. De zeilen en het want werden afgeschoten en op veel plaatsen doorboord. Ik heb dien dag zoo in gevaar verkeerd, dat het een wonder van God is dat wij er aan ontsnapt zijn. De schepen waren zoo ver uiteen dat zij elkaar niet konden bijstaan, en de vijandelijke galjoenen vielen in zoo'n groot getal aan en bombardeerden zoodanig, dat wij geen oogenblik op adem konden komen.

Tenslotte kwam er een van de schout-bij-nachtssch e p e n ons te hulp. Ons vlaggeschip stevende op de vijanden af, die echter al moe van het lange vechten waren, want het was al laat. Zij maakten reeds aanstalten om terug te trekken. Toen kregen wij het galjoen *San Mateo* in het oog. Het was droevig om te zien. Het was zoo vol kogelgaten, dat het wel een zeef leek. Als de duikers, die de hertog er naar toe zond, de lekken niet hadden dicht gemaakt, was het met man en muis naar den kelder gegaan. De zeilen en het want waren geheel in flarden geschoten. Een groot aantal van de matrozen was gesneuveld en van het krijgsvolk waren er maar weinigen over. Daar dit schip zoo gehavend was en ons niet kon bijhouden, koos het een andere richting en ging het naar de Nederlanden. Het kwam daar in de haven van Vlissingen terecht en in de meening dat deze stad in handen van de katholieken was, gingen don Diego Pimentel en andere voorname personen

aan land. Daar die plaats echter de partij van de koningin (van Engeland) had gekozen, werden zij allen door de ketters gegrepen en gevangen gezet. De Engelschen (sic) gingen toen onmiddellijk naar het galjoen om het leeg te plunderen, en het is met hen allen gezonken.

Het andere galjoen, de *San Felipe*, kwam niet minder gehavend uit den strijd. Het vroeg om hulp om de opvarenden op andere schepen over te brengen, want het was zinkende. Een hoeker schoot toe en nam veel menschen aan boord, maar hij voer te gauw weg. Zoo bleef don Francisco de Toledo, de broer van den graaf van Orgaz, met vele anderen op het galjoen. Toen zij zagen dat zij ons niet konden volgen, kozen zij een andere route, en zij gingen naar een Fransche haven waar zij aan land gingen. Men houdt het er voor, dat zij in veiligheid zijn. Een ander schip, *María Juana* geheeten, dat heel ver achter bleef, tusschen de vijanden, werd zoo beschoten dat het zonk. Enkele van de opvarenden zijn door barken en patassen gered.

Na den slag op den zevenden Augustus zetten wij des middags om vier of vijf uur weer koers naar Spanje. Wij kozen niet de route die wij gegaan waren, den kortsten en echten weg, maar gingen over de Vlaamsche zandbanken en begonnen een reis om de wereld waarbij wij groot gevaar liepen om te komen, volgens het zeggen van alle stuurlieden. Het was een weg dien zulke groote schepen nog nooit hadden genomen, en er lagen heel gevaarlijke zandbanken. Er was nauwelijks iemand die dien nacht kon slapen. Wij dachten allemaal dat wij op een van die zandbanken zouden terechtkomen, en waarlijk, het is aan de groote barmhartigheid Gods te danken, dat wij er niet opgeloopen zijn. De vijanden waren heel verbaasd en zelfs ontzet, toen zij zagen dat wij over die zandbanken heen gegaan waren zonder er op vast te raken.

Zij kwamen, als steeds, achter ons aan. Dit was oorzaak dat wij alle zeilen bijzetten en meer spoed maakten dan goed was, en door den sterken wind die er woei, legden wij dien nacht een grooten afstand af. Den volgenden morgen

bleek het dat de schepen ver uit elkaar waren, en het admiraalsschip van den hertog, dat altijd voorop voer, was nu heelemaal achteraan, met slechts twee andere schepen. Alle vijanden namen die drie schepen onder vuur, en de andere schepen van de Armada voeren ver vooruit en haastten zich zooveel mogelijk.

Op het vlaggeschip hield men zich dus in de gegeven omstandigheden voor verloren, en als de vijanden gedurfd hadden, zouden zij het hebben kunnen bemachtigen of in den grond kunnen boren. Men beweert dan ook dat een van de opvarenden van het galjoen naar den hertog is gegaan, en hem heeft aangeraden zich aan den vijand over te geven. Sommigen gelooven dat men hun wel een voorstel tot het aanknoopen van onderhandelingen zou hebben gedaan, als men maar een adviesboot had gezien die deze boodschap aan den vijand had kunnen overbrengen. Er was echter geen adviesboot in de buurt en dat hebben wij aan Gods bijzondere voorzienigheid te danken. De hertog wilde ook niets van zoo'n voorstel weten, maar hij wilde sterven zooals dit een edelman betaamt.

Zoo ging hij ter biecht en vele anderen insgelijks, om rustig te kunnen sterven als het noodig was, maar het heeft God behaagd dat de Engelschen niet tot den aanval overgingen. Korten tijd daarna vuurde het vlaggeschip drie kanonschoten af, als signaal dat de andere schepen moesten wachten. Zij voeren echter met een sterken wind in de zeilen en vol vrees voort, en letten niet op dit signaal. Toen de hertog dat bemerkte, liet hij den gezagvoerder van een adviesboot die binnen bereik was, aan de twee dichtst bijzijnde schepen vragen of zij de kanonschoten gehoord hadden. Zij antwoordden van ja. ‘Maar waarom wachten jullie dan niet?’ Zij zeiden: ‘Wij dachten dat het vlaggeschip verloren was en dat het schoten loste om ons te waarschuwen ons in veiligheid te stellen’.

De hertog zei: ‘Hang dien verrader op’, en zoo hingen zij dien gezagvoerder op aan een ra, en voeren zoo met hem de geheele Armada voorbij. Een andere gezagvoerder werd naar de roeibanken verwezen. Den volgenden dag

kwam een kapitein op een adviesboot alle schepen aanzeggen, dat men de gezagvoerders zou ophangen als zij niet wachtten. Daarop bleef de geheele Armada op het admiraalsschip wachten.

De vijand bleef ons nog vijf dagen volgen, tot den twaalfden Augustus. Dien dag naderde hij ons en hij bracht ons zoo in 't nauw, dat wij dachten dat er weer slag zou geleverd worden, en toen wij dat zagen, sloten wij ons tezamen, wij stelden ons in slagorde op en wendden den steven naar hem. Toen waagde hij het niet ook maar één schot te lossen, maar gooide het roer om en liet ons met rust.

Wij vervolgden onzen tocht door deze Noorsche, Deensche en Schotsche wateren. Wij kwamen tot op twee en zestig graden Noorderbreedte. Daar hadden wij, midden in den zomer, het donkerste weer dat men zich denken kan, en de vreemdste nevels waar wij ooit van gehoord hadden. Iederen dag regende het, vaak met zulke regenbuien dat wij doornat waren. Het was zoo buitengewoon koud, dat het wel Kerstmis geleek. Iedereen ging naar boven naar de (beschutte) plek waar de stuurman stond, want allen zochten een beschutting tegen de kou. Daarbij leden wij ergen honger en ergen dorst, want ons rantsoen bestond slechts uit een halven liter water en een kwart liter wijn en tweehonderd gram bedorven scheepsbeschuit. Wij waren drijfnat en het regende altoos maar door. Het schip droop van alle kanten en de menschen kwamen om van gebrek.

De stormvlagen waren heel zwaar, de zee is daar altijd heel onstuimig en zoo woelig, dat er geen menschelijk lichaam tegen bestand is. Het stormde zoo voortdurend en de zee was steeds zoo fel bewogen, dat er nauwelijks een nacht verliep zonder dat het schip heftig heen en weer geslingerd werd. Hoe meer wij vorderden, hoe heviger de stormen werden, zoodat niet ik alleen maar alle andere menschen de hoop verloren, ooit weer behouden aan land te komen. Wij verwachtten ieder oogenblik dat de groote mast om zou vallen of dat het schip zou omslaan. Eens

was het zelfs zoo erg, dat een van de ra's een eind in het water dook (zoo helde het schip).

God zij gezegend omdat Hij ons uit zulke groote gevaren heeft verlost, want het schip was al op zooveel plaatsen opengesprongen, dat wij er drie zware kabels omheen hebben moeten sjorren, een aan den voorsteven, een bij den achtersteven en een vlak bij den grooten mast, want door dat slingeren en stooten, nu weer over stuurboord, dan weer over bakboord, ging het heele schip uit elkaar.

Daags voor Sint Mattheus zagen wij, God zij dank, land. Zoo uitbundig was de vreugde en blijdschap aan boord, dat wij dachten dat allen gek geworden waren. Dien dag konden wij de haven niet binnenkomen, want wij konden niet zien waar wij waren. Wij dachten dat wij bij Coruña waren. Dien geheelen nacht en ook den volgenden dag voeren wij door, zonder een plaats te kunnen vinden waar wij konden aanleggen of te kunnen bepalen waar wij ons bevonden. Dien dag was het bijna den geheelen dag kalm weer, maar 's avonds stak er een van de hevigste stormen op dien wij de geheele reis hebben gehad, want soms duurde zoo'n storm maar den halven nacht of een derde gedeelte van den nacht, maar deze storm hield den geheelen nacht aan. Er stond zoo'n sterke, verschrikkelijke wind, dat al waren alle zeilen gestreken, wij toch dachten dat het schip in stukken zou worden geslagen. Geen enkele matroos of soldaat deed dien nacht een oog dicht. Ik lag doodziek met zwaren bloedloop en hooge koorts te bed, en kapiteins, edellieden en al wat er aan boord was kwam sidderend van angst bij me biechten. En daar stonden ze bij me. Ik had waarlijk geen gebrek aan gezelschap.

Het was een heel stormachtige, benauwde nacht, waarin andere schepen hun grooten mast of hun bezaansmast verloren. Ons schip had het ook zwaar te verduren. Den volgenden dag zond de hertog, die met een sloep aan land was gegaan, ons bericht. Wij kregen toen druiven van het land, waar wij allen heel verheugd en blij over waren. Dien dag liepen wij de haven van Santander binnen, waar

wij brood, fruit en water in overvloed kregen, en vleesch, hetgeen werkelijk voor ons een paradijs op aarde was. Heusch, het vasteland is vergeleken met de zee een lusthof en een paradijs. Want de zee, wat een woestenij!, waarin men geen brood, fruit, geen vleesch en zelfs geen visch ziet, want die wordt in de haven gevangen. Op zee ziet men alleen maar lucht en water, slechte dagen en nog erger nachten. Moeiten te over. De naam *zee* is goed gekozen, want het is een zee van ellende. God zij gezegend dat hij ons behouden aan land heeft gebracht. Dit is alles wat ik te zeggen heb, want zoo spoedig ik zoo ver hersteld ben dat ik op reis kan gaan, vertrek ik naar Madrid.

Santander, den dertigsten September 1588.

* * *

Post scriptum. Ik vergat u nog te vermelden welke aanzienlijke personen op dezen tocht zijn omgekomen. Van don Felipe de Córdoba, den zoon van don Diego de Córdoba, den opperstalmeester van den koning, is het hoofd afgeschoten. Den oudsten zoon van den graaf Aguilafuente is eveneens het hoofd afgeschoten. De zoon van den graaf van Orgaz is onderweg ziek geworden en gestorven. Don Diego Pacheco, de zoon van den markies van Villena, is kort nadat hij aan land is gegaan, ook ten gevolge van zijn ziekte, in Laredo gestorven. Don Pedro de Henríquez, een edelman uit Sevilla, heeft door een schotwond een hand verloren. Meer dan vijf en dertig man zijn (op ons schip) overleden ten gevolge van schotwonden. Heel velen zijn er onderweg van ziekte gestorven. Bijna allen zijn ziek en vervallen teruggekomen.

Van mij zelf spreek ik niet. Hoevelen kwamen op de dagen dat er gevochten werd, bij me om te biechten, want ik liep met een kruisbeeld het schip rond! Allen kwamen dan op me toeloopen om het te kussen, met een heel vast vertrouwen dat wij de overwinning zouden behalen. En zij kwamen bij me biechten, van de kapiteins, voorname vrijwilligers en vaandrigs af, tot de nederigste soldaten van het schip toe. Elken dag lazen wij de litanie en zij

kwamen daar allen bij. Zoo spoedig er een storm losbrak, kwamen de soldaten naar den pater toeloopen opdat hij hen aan Gods genade zou aanbevelen. En als ik niet naar hen toeging, dan kwamen ze bij mij, in mijn hut. Velen hebben hun testament gemaakt en zij droegen mij de zorg voor hun bezittingen op. Zij vonden dat als zij een pater bij zich hadden, zij alle vertroosting hadden. Daarom vind ik dat al mijn moeiten goed besteed zijn. En hierbij laat ik het.

VII. De lotgevallen van een schipbreukeling in Ierland

Een brief van een van de opvarenden van de Armada, Francisco de Cuellar, gezagvoerder van het galjoen San Pedro

Ik denk dat u wel verbaasd zal zijn als u dezen brief in handen krijgt, omdat men wel zeer in het onzekere moet wezen of ik nog wel in leven ben. Ik schrijf u dus om u dienaangaande gerust te stellen. Mijn brief zal wel wat lang uitvallen. Daar is aanleiding genoeg voor, door de zware beproevingen en wederwaardigheden die mij ten deel zijn gevallen, sinds de Armada uit Lissabon is uitgezeild met bestemming voor Londen. Onze Heere heeft mij uit die moeiten gered door zijn onbegrensden wil.

Een jaar lang heb ik geen gelegenheid gehad u te schrijven. Ik kom daar nu pas toe, nu ik, dank zij Gods hulp, hier in Vlaanderen ben beland. Twaalf dagen geleden ongeveer, ben ik hier aangekomen met de overlevenden van de bemanning van de schepen welke bij Ierland, Schotland en de Shetlandsche eilanden zijn vergaan. Er zullen daar meer dan twintig schepen schipbreuk hebben geleden, en zij behoorden tot de grootste van de Armada. Aan boord van die schepen waren heel wat kranige soldaten van de landmacht, veel kapiteins, vaandrigs, kolonels en andere officieren, veel edellieden en oudste zoons van voorname families. Het zullen er meer dan tweehonderd zijn geweest, en nog geen vijf van hen zijn aan den dood ontsnapt. De anderen zijn òf verdronken òf zij zijn, als zij zwemmende de kust hebben bereikt, in stukken

gehakt door de Engelsche soldaten die in Ierland in garnizoen zijn. Ik ben de gevaren van de zee ontkomen, en voor die vijanden ben ik bewaard, doordat ik mij uit den grond van mijn hart aan de zorg des Heeren en aan die van Zijn moeder, de Allerheiligste Maagd, heb aanbevolen.

Met ruim driehonderd soldaten die ook konden zwemmen, ben ik aan land gekomen, en ik heb met hen heel wat doorgemaakt. Den heelen winter heb ik naakt en barrevoets rondgeloopen. Meer dan zeven maanden heb ik in bergen en in bosschen te midden van wilden geleefd. Want alle inboorlingen uit die streken van Ierland waar wij terecht zijn gekomen, zijn echte wilden.

Ik vind dat het onjuist zou zijn als ik u deze wederwaardigheden niet vertelde. Ook vind ik dat ik het onrecht en de grievende beleedigingen welke men mij zoo onrechtvaardig en zonder eenige fout mijnerzijds, heeft willen aandoen, niet mag verzwijgen. God heeft mij daarvoor behoed. Zij hadden mij ter dood veroordeeld, zooals u wellicht wel zal hebben vernomen, en tot zulk een onteerenden dood! Toen ik zag met welk een stroeve vastbeslotenheid men dit vonnis ten uitvoer wilde brengen, heb ik manhaftig en woedend naar de oorzaak gevraagd waarom men mij zulk een hoon en beleediging aandeed. Ik had immers den koning als een goed soldaat en trouw onderdaan gediend bij alle schermutselingen en ontmoetingen, welke wij met de vijandelijke vloot hadden gehad. Als gevolg daarvan was het galjoen waar ik het gezag over voerde, steeds met zware averij uit den strijd gekomen, en veel van de opvarenden waren gedood en gewond.

In mijn verzoekschrift (aan den hertog) vroeg ik een afschrift van het vonnis, en insgelijks verzocht ik dat men onder mijn drie honderd vijftig ondergeschikten van het galjoen een onderzoek betreffende mij zou instellen, en als er één mij in eenig opzicht schuldig bevond, dan mocht men mij in stukken hakken. Men wilde mij niet te woord staan, en ook vele edellieden niet, die hun bemiddeling voor mij aanwendden. Men gaf ten antwoord dat de hertog in zijn

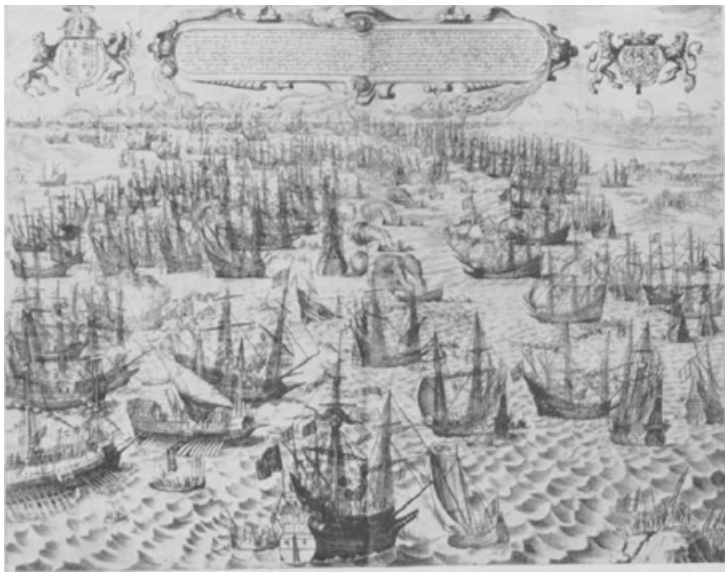

De aanval der branders voor Calais. - Scheepvaartmuseum, Amsterdam

kajuit bleef en heel terneergeslagen was, en dat hij met niemand wilde spreken. Want behalve dat hij het steeds tegen den vijand had moeten afleggen, had men hem op dien voor mij ongelukkigen dag gezegd dat de twee galjoens, de *San Mateo* en de *San Felipe*, van het Portugeesche eskader stuk geschoten en verloren waren, en dat bijna alle opvarenden dood waren. Aan boord van die schepen bevonden zich de kolonels don Francisco de Toledo, de broer van den graaf van Orgaz, en don Diego Pimentel, de broer van den markies van Favara.

Om die redenen bleef de hertog in zijn kajuit, en zijn raadslieden sloegen links en rechts in den blinde toe om de begane fouten te herstellen, ten koste van het leven en den goeden naam van menschen die geen schuld hadden. Dit is een algemeen bekend feit.

Het galjoen *San Pedro*, waarop ik mij bevond, was zwaar beschadigd door tal van zware kanonskogels, die er op heel veel plaatsen in waren doorgedrongen. Hoewel de lekken zoo spoedig mogelijk gestopt waren, waren er toch wel gaten onopgemerkt gebleven, zoodat het schip veel water maakte. Na het vinnige gevecht dat wij bij Calais hadden gevoerd en dat van 's morgens tot zeven uur 's avonds had geduurd - dat was het laatste gevecht geweest en het vond plaats op den achtsten Augustus - had zich de Armada teruggetrokken. Of, hoe zal ik het zeggen, de vijandelijke vloot bleef achter ons, tot zij ons uit hun wateren hadden verdreven. Toen dit gebeurd was en de vijand zich geheel veilig gevoelde, staakte hij zijn achtervolging. Dat was op den tienden Augustus. Enkele schepen van de Armada welke bemerkten dat de vijand achterbleef, gingen toen de opgeloopen averij herstellen. Ik was dien dag ongelukkigerwijze te ruste gegaan, want ik had al in tien dagen niet geslapen en ik had geen oogenblik stil gezeten, om overal aanwezig te kunnen zijn waar ik noodig was. Een ellendeling van een stuurman van mij liet, zonder mij een woord te zeggen, alle zeilen bijzetten, en schoot ongeveer twee mijlen voor het vlaggeschip uit, zooals ook andere

schepen hadden gedaan om vervolgens de opgeloopen schade te gaan herstellen.

Op het oogenblik dat hij de zeilen wilde laten strijken om te laten nazien waar het galjoen lek was, kwam er een adviesboot langs zij, en namens den hertog werd ik op het vlaggeschip ontboden. Ik ging er heen. Voordat ik daar aankwam was er reeds order gegeven dat men mij en een ander edelman, don Cristóbal de Ávila geheeten, gezagvoerder van een hoeker die nog veel verder doorgevaren was dan mijn galjoen, ter dood moest brengen, en op zoo'n schandelijke manier! Toen ik dat hardvochtige vonnis vernam, dacht ik dat ik zou barsten van woede, en ik riep allen tot getuigen van het groote onrecht dat men mij aandeed terwijl ik mij zoo goed van mijn taak had gekweten, zooals men in een schriftelijk verslag zou kunnen zien.

De hertog hoorde hier niets van, want zooals ik zei, hij bleef in zijn hut. Alleen don Francisco de Bovadilla handelde als heer en meester van de Armada. Door hem en anderen, wier grootsche daden welbekend zijn, werd alles bedisseld. Hij liet mij overbrengen naar het schip van den auditeur-generaal, opdat deze naar goeddunken over mij zou beschikken. Ik ging daarheen. Hoewel de auditeur-generaal Martin de Aranda, want zoo heette hij, een heel streng man was, stond hij mij toch te woord. Ook liet hij vertrouwelijke inlichtingen over mij inwinnen, en hij bevond toen dat ik Zijne Majesteit als een heel goed soldaat had gediend. Daarom waagde hij het, niet de order die men hem had gegeven ten uitvoer te brengen en mij te laten terechtstellen. Hij schreef den hertog over het geval, en hij zeide hem dat als hij, de hertog, het hem niet schriftelijk en eigenhandig geteekend gelastte, hij dat bevel niet ten uitvoer zou brengen, omdat hij inzag dat ik geen schuld had en er geen grond voor dat vonnis was. Ik schreef den hertog insgelijks een brief, die zoo gesteld was dat hij de zaak nog eens goed overwoog. Hij antwoordde den auditeur dat hij dat vonnis niet aan mij moest voltrekken maar wel aan don Cristóbal, dien men wreed-

aardig en schandelijk heeft opgehangen, hoewel hij een edelman was en velen hem kenden. Het heeft God behaagd mij uit dien benarden toestand te redden, omdat ik volstrekt geen schuld had. Dit zal u wel weten of hebben vernomen van de vele personen die er getuigen van zijn geweest. Genoemde auditeur was mij steeds heel gunstig gezind, omdat hij altijd eerbied had voor den man die het recht aan zijn zijde had.

Ik bleef op dat schip, waarop wij allen groot levensgevaar liepen, want tijdens een storm die spoedig daarna opstak, kreeg het zoo'n groot lek dat het water met het uur hooger kwam te staan, zonder dat het pompen iets daartegen hielp. Wij hadden geen andere hulp of uitkomst meer dan die van God zelf, want de hertog was nergens meer te zien en de Armada was door den storm heelemaal uit elkaar geslagen. Hierdoor zijn sommige schepen in Duitschland terecht gekomen, andere zijn op de Hollandsche en Zeeuwsche kust geloopen en vielen daardoor in handen van de vijanden, weer andere zijn in Schotland beland waar zij verloren zijn gegaan en in brand zijn gestoken. Meer dan twintig schepen zijn bij Ierland vergaan, met alle edellieden en de bloem van de Armada.

Het schip waar ik mij op bevond, behoorde tot het eskader van de Oostkust van Spanje en van Italië. Daar voegden zich nog twee heel groote schepen bij, om ons zoo mogelijk, bijstand te verleenen. Het bevel over die beide schepen voerde don Diego Enríquez, de bultenaar. Daar het hem niet gelukte kaap Clare, in Ierland, om te zeilen door den zwaren stormwind dien wij tegen hadden, werd hij genoodzaakt met die drie schepen, die zooals ik zei heel groot waren, op de kust aan te houden. Iets meer dan anderhalve mijl van de kust gingen wij voor anker. Hier bleven wij vier dagen liggen, zonder in iets te kunnen voorzien. Dat was ons volkomen onmogelijk. Den vijfden dag kregen wij van terzijde zulk een zwaren stormwind en zulke hemelhooge golven, dat de ankertouwen het niet konden houden en de zeilen nutteloos werden.

Zoo kwamen wij met die drie schepen op een heel klein

strand terecht, dat aan twee kanten door heel groote rotsblokken was afgesloten. Zoo iets hadden wij nog nooit gezien. In minder dan een uur waren alle drie de schepen stuk geslagen. Nog geen driehonderd man brachten er het leven af. Meer dan duizend man verdronken, en onder hen waren veel voorname personen, kapiteins, edellieden en aanzienlijke vrijwilligers. Don Diego Enríquez is daar op de allerdroevigste manier die men zich denken kan, omgekomen. Uit vrees voor de heel hooge golven, zoo hoog dat zij over de schepen heensloegen, nam hij zijn gedeeltelijk overdekte sloep, en met den zoon van den graaf van Villafranca en nog twee Portugeesche edellieden kroop hij, met meer dan zestienduizend dukaten aan sieraden en geld bij zich, onder het overdekte gedeelte ervan. Vervolgens lieten zij de opening stevig dicht maken. Toen sprongen er nog zeventig man in de sloep, en terwijl zij op de kust aanhielden sloeg er zulk een ontzaglijke golf overheen, dat de sloep geheel onderdook en de inzittenden eruit geslagen werden. De sloep bleef om en om kantelen en werd eenigen tijd heen en weer geslagen, totdat zij tenslotte op de kust terecht kwam en onderstboven bleef liggen. De edellieden die onder het verdek waren gekropen, waren inmiddels gestorven. Anderhalven dag bleef die sloep zoo op de kust liggen. Toen kwamen er een paar wilden en die keerden ze om, met de bedoeling er wat spijkers uit te trekken en er ijzeren beslag af te halen. Zij sloegen het verdek kapot en haalden de dooden eruit. Don Diego Enríquez leefde nog, maar hij stierf onder hun handen. Zij kleedden hen spiernaakt uit en namen hun het geld en de sieraden af, en wierpen toen de lichamen op het strand, zonder ze te begraven. Ik heb u dit geval willen vertellen, omdat het een ieder in verwondering zal brengen en het toch ontwijfelbaar waar is. Ik zeg het ook, opdat men in Spanje zal weten hoe deze edelman aan zijn eind is gekomen.

Er is echter geen enkele reden om niet door te gaan met het relaas van mijn eigen gelukkige redding en hoe ik behouden aan land kwam. Ik ging geheel achter op het

schip staan, nadat ik mij aan God en Onze Lieve Vrouwe had aanbevolen. Van dat punt uit ging ik dat droevige tafereel overzien. Velen zag ik aan boord van de schepen, anderen sprongen over boord en gingen naar de diepte en kwamen niet meer boven, weer anderen probeerden zich te redden op vlotten, op tonnen of op balken gezeten. Sommigen riepen op de schepen God luidkeels om hulp. De kapiteins wierpen hun (gouden) halsketenen en hun geld in zee. Sommigen werden door de golven over boord gespoeld.

Terwijl ik dat schouwspel gadesloeg, wist ik niet wat ik moest doen of welk middel ik zou aangrijpen om mijn leven te redden. Zwemmen kan ik niet, de golven en de zeeën waren ook heel hoog. Bovendien waren het land en de kuststrook vol vijanden, die liepen te dansen en te springen van pleizier over onze ramp. Zoo spoedig er een van de onzen aan land kwam, kwamen er een paar honderd wilden en andere vijanden op hem af. Zij rukten hem dan alles van het lijf tot hij moedernaakt was en zonder eenig mededoogen mishandelden zij hem en brachten zij hem wonden toe. Dit kon men alles heel goed van de wrakken af zien. Hetgeen ik aan weerszijden zag gebeuren, stond mij in het geheel niet aan. Ik ging dus naar den auditeur-generaal toe - God vergeve hem zijn zonden -. Hij was erg van streek en erg bedroefd. Ik vroeg hem wat hij van plan was om te doen om zijn leven te redden voordat het schip geheel uit elkaar geslagen werd, wat nog niet de helft van een kwartier zou duren. Zoo lang heeft het inderdaad niet geduurd. Meer dan de helft van de opvarenden en alle officieren waren al omgekomen, toen ik besloot een middel te zoeken om mijn leven te redden. Ik greep daartoe een stuk van het schip vast dat losgeslagen was, en de auditeur-generaal volgde mijn voorbeeld. Hij was zwaarbeladen met geldstukken, die hij in zijn wambuis en broek had genaaid.

Het was echter niet mogelijk dat stuk hout geheel los te krijgen van den zijkant van het schip, want het zat er met een paar zware ijzeren kettingen aan vastgeklonken.

De zee en het ronddrijvende wrakhout sloegen met geweld tegen ons aan en brachten ons ernstig letsel toe. Daarom besloot ik een ander middel te zoeken om ons te redden. Ik nam toen een luik zoo groot als een flinke tafel, hetwelk Gods barmhartigheid binnen mijn bereik bracht. Toen ik daarop wilde gaan zitten, ging ik zeker wel zes vadem de diepte in, en ik kreeg daarbij zoo veel water binnen dat ik bijna stikte. Zoo dat ik boven water kwam riep ik den auditeur en ik probeerde hem bij mij op dat luik te krijgen. Juist toen wij van het schip afdreven, kwam er zoo'n zware zee over ons heen en zij sloeg met zooveel geweld op ons neer, dat de auditeur zich niet kon vasthouden. Die golf sleurde hem mee en hij is toen verdronken. Hij riep God nog luidkeels om hulp toen hij verdronk. Ik kon hem niet te hulp komen, want daar het luik nu het gewicht aan den eenen kant miste, sloeg het om en begon het met mij rond te wentelen. Op dat oogenblik werden mijn beenen erg bezeerd door een zwaren balk, die er tegen aansloeg. Terwijl ik Onze Lieve Vrouwe van Ontañar aanriep, kwamen er vier groote golven achter elkaar aanrollen, en zonder dat ik weet hoe en zonder dat ik zwemmen kan, wierpen ze mij op de kust.

Ik kroop op het droge, maar ik kon mij niet op de been houden. Ik zat vol bloed en was erg gekwetst. De vijanden en de wilden, die bezig waren allen die de kust bereikten, naakt uit te schudden, raakten mij niet aan en kwamen ook niet naar mij toe omdat zij mij daar, zooals ik zei, vol bloed aan mijn handen, mijn beenen en mijn broek zagen liggen. Zoo strompelde ik vervolgens heel langzaam voort en ik stuitte daarbij op vele Spanjaarden die spiernaakt waren. Zij hadden volstrekt niets meer aan en ze klappertandden van de kou, want het was bijtend koud.

Toen overviel mij de nacht in het open veld en ik was gedwongen om te gaan liggen op wat riet dat daar groeide, zoo'n pijn had ik. Spoedig daarop kwam er een voornaam en knap uitziend jongmensch naar mij toe. Hij was spiernaakt en zoo buiten zichzelf van vrees, dat hij niet kon

spreken en mij zelfs niet kon zeggen wie hij was. Het zal toen ongeveer negen uur zijn geweest. De wind was inmiddels gaan liggen en de zee werd langzaam-aan rustiger. Ik was doornat, en ik verging van de pijn en van den honger. Maar die pijn en dien honger vergat ik dadelijk toen er twee mannen naderbij kwamen, de een was gewapend met een zwaard en de ander had een zware ijzeren bijl in zijn hand. Zij kwamen recht op mij en den ander die bij mij was, af. Wij hielden ons stil alsof wij in 't geheel geen pijn hadden. Zij kregen echter medelijden met ons toen zij ons zoo zagen liggen, en zonder een woord te zeggen sneden zij wat riet en droog gras af, en bedekten ons daar goed mee. Daarop gingen zij naar de kust om flesschen te ontkurken en de aangespoelde kisten open te breken, en alle andere dingen die zij daar vonden bij elkaar te rapen. Meer dan tweeduizend man kwamen daarvoor naar de kust, wilden en Engelsche soldaten uit de verschillende garnizoens aldaar.

Terwijl ik probeerde wat uit te rusten, viel ik in slaap, maar toen ik goed en wel in slaap was werd ik, zoo omstreeks één uur in den nacht, wakker door een groot lawaai van menschen te paard - het zullen er meer dan tweehonderd zijn geweest - die de schepen gingen leegplunderen en vernielen. Ik riep mijn makker weer om te zien of hij sliep. Toen zag ik dat hij dood was. Dat maakte mij erg bedroefd en ik was zeer met zijn lot begaan. Later ben ik te weten gekomen dat het een aanzienlijk man was. Daar is hij in het open veld blijven liggen, met meer dan zeshonderd lijken die de zee op de kust had geworpen. Wolven en raven hebben hen verslonden, zonder dat er iemand was om hen te begraven. Zelfs de arme don Diego werd niet begraven.

Toen de dag was aangebroken, begon ik voetje voor voetje verder te gaan, op zoek naar een klooster om daar zoo goed mogelijk op mijn verhaal te komen. Het heeft mij heel wat moeite en pijn gekost om er te komen, en toen zag ik dat het leeg stond. De kerk en de heiligenbeelden waren verbrand. Alles was vernield. In de kerk

waren twaalf Spanjaarden opgehangen door de Engelsche ketters, die allen opspoorden die behouden aan land waren gekomen, om hen af te maken. Alle monniken waren de bergen ingevlucht, uit vrees voor de vijanden, die ook hen ter dood zouden brengen als zij hen te pakken kregen, want dat waren zij gewoon te doen. Zij lieten geen kerk of kapel onaangetast. Zij hadden ze alle vernield en er stallen voor koeien en varkens van gemaakt.

Ik schrijf u zoo uitvoerig over mijn wederwaardigheden en moeilijkheden, om u een beetje verstrooiing te geven voor na het eten. U kan dezen brief dan als verpoozing lezen. U zal het haast een stuk uit een of anderen ridderroman vinden!

Toen ik dus niemand in dat klooster vond, behalve de Spanjaarden die in de kerk aan het traliewerk van de vensters waren opgehangen, ging ik er weer snel uit. Ik sloeg toen een weg in, die door een groot bosch liep, en na een mijl loopen ongeveer kwam ik een oude vrouw van meer dan tachtig jaar tegen. Het was een beestachtig uitziende inboorlinge, die een stuk of vijf, zes koeien ging verbergen in dat bosch, om te voorkomen dat de Engelschen die in haar dorp waren ingekwartierd, ze zouden stelen. Toen zij mij zag aankomen bleef zij staan, zij nam mij aandachtig op en zei toen: 'Jij Spanje'. Ik gaf haar met gebaren te kennen dat dit zoo was en dat ik een van de opvarenden van die vergane schepen was. Zij kreeg erg met mij te doen en begon te huilen. Zij beduidde mij met gebaren dat haar huis dicht bij was, maar dat ik daar niet naar toe moest gaan, omdat daar veel vijanden waren, en dat die heel wat Spanjaarden om hals hadden gebracht.

Dat was heel verdrietelijk en zorgelijk voor mij, want ik was alleen en had erg veel pijn aan mijn beenen, die door dien balk welke er in het water tegen aangeslagen was, bijna gebroken waren. Op raad van die oude vrouw besloot ik naar de kust te gaan waar drie dagen te voren de schepen waren vergaan, en waar veel groepjes menschen bezig waren al wat er van onze bezittingen aan land spoel-

de, bij elkaar te zoeken en naar hun hutten te sleepen.

Ik durfde mij niet vertoonen en waagde het niet naar hen toe te gaan, uit vrees dat zij mij het armzalige linnen kleedingstuk dat ik nog aan had, zouden afnemen of mij zouden dooden. Toen zag ik twee arme Spaansche soldaten aankomen. Zij waren zoo naakt als toen zij geboren werden, en zij riepen luidkeels God om hulp. De een had een leelijke hoofdwonde die zij hem hadden toegebracht toen zij hem van zijn kleeren beroofden. Zij kwamen naar mij toe, want ik riep hen vanuit mijn schuilplaats. Zij vertelden mij hoe de Engelschen meer dan honderd Spanjaarden hadden mishandeld en op wreede wijze ter dood hadden gebracht.

Met deze mededeelingen had ik geen gebrek aan verdriet, maar God sterkte mij. Nadat ik mij aan Hem en Zijn gezegende Moeder had aanbevolen, zei ik tot die twee soldaten: ‘Laten wij naar de schepen gaan waar die menschen aan het plunderen zijn. Misschien vinden wij daar iets te eten of te drinken.’ Want inderdaad, ik stierf van den honger. Op weg daarheen kregen wij de lijken in het oog. Het maakte ons erg bedroefd en het wekte ons medelijden op, ze zoo te zien liggen zooals de zee ze aan land had gespoeld. Er lagen er daar op het strand meer dan vierhonderd. Wij herkenden er enkelen van en ook den armen don Diego Enríquez. Hoe bedroefd ik ook was, ik wilde toch niet doorloopen zonder hem te begraven. Wij maakten vlak bij den oever een kuil in het zand en daar legden wij hem in, met een anderen, heel gezienen kapitein, een groot vriend van me.

Nauwelijks hadden wij hen begraven, of daar kwamen wel een tweehonderd wilden op ons af, om te zien wat wij deden. Wij gaven hun met gebaren te kennen, dat wij daar die mannen, die onze broeders waren, begroeven om te voorkomen dat de raven hen zouden opeten. Vervolgens gingen wij weg en gingen langs de kust naar wat eetbaars zoeken, scheepsbeschuit dat aangespoeld was. Toen kwamen er vier wilden op mij af, om mij mijn kleeren af te nemen. Een andere kreeg medelijden met me en hij

verwijderde hen, toen hij zag dat zij me begonnen te mishandelen. Dat moet een voornaam man zijn geweest, want de anderen hadden ontzag voor hem. Door Gods genade stond hij mij en mijn twee makkers bij, hij ging een heel eind met ons mee, en bracht ons bij een weg die van het strand af naar een dorp liep waar hij woonde. Hij zei ons dat wij daar op hem moesten wachten, want dat hij spoedig zou terug komen, en ons dan een weg zou wijzen om een goed heenkomen te vinden.

Zoo sukkelden wij rampzalig voort. Die weg lag vol steenen en ik kon bijna geen voet meer verzetten want ik was blootsvoets en verging van pijn door die groote wond die ik aan mijn eene been had. Mijn arme makkers waren spiernaakt en verkleumd van de kou, want het was erg koud. Daar zij het niet langer konden uithouden en mij toch niet konden helpen liepen zij door, en ik bleef alleen achter, God om hulp smeekend. Hij gaf mij weer nieuwe kracht en ik begon weer voort te gaan, langzaam-aan. Ik kwam toen op een hoogte, van waar ik een paar strooien hutten in het oog kreeg. Op weg daarheen, door een vallei, kwam ik in een bosch, en toen ik ongeveer een afstand van twee haakbusschoten had afgelegd, kwam er van achter de rotsen een oude inboorling van meer dan zeventig jaar te voorschijn, met twee gewapende jongemannen, een Engelschman en een Franschman, en een buitengewoon mooi jong meisje van twintig jaar ongeveer. Zij gingen allemaal naar de kust om te plunderen.

Toen zij mij tusschen de boomen zagen loopen, kwamen zij op me af en de Engelschman zei me: ‘Geef je over, lafaard van een Spanjool’, en met de bedoeling me te dooden, sloeg hij naar me met zijn zwaard. Ik weerde den slag af met een stok dien ik in mijn hand had, maar tenslotte raakte hij me en wondde hij me in den knieboog. Hij wilde me toen nog een houw geven, maar de inboorling en zijn dochter, die stellig de vriendin van dien Engelschman was, kwamen toen tusschenbeide. Ik zei dat hij maar met me moest doen wat hij wilde, want ik had de fortuin tegen en ik had mijn

wapenen in zee verloren. Zij hielden den Engelschman op een afstand en de inboorling begon me onmiddellijk uit te kleeden. Zelfs mijn hemd nam hij me af. Onder mijn hemd droeg ik een gouden halsketting die meer dan duizend realen waard was. Toen zij die zagen waren zij zeer in hun schik. Zij zochten mijn wambuis draad voor draad af. Ik had daar vijf en veertig gouden *escudos* in, die de hertog mij in Coruña had laten uitbetalen als twee maanden gage. Toen die Engelschman zag dat ik een gouden ketting droeg en *escudos* bij me had, wilde hij me gevangen nemen, en hij zei me dat ik hem een bedrag als losprijs zou noemen. Ik zei hem dat ik niets aan te bieden had, dat ik een arme soldaat was, en dat ik dat geld op het schip had verdiend. Het meisje kreeg medelijden met me toen zij zag dat zij me zoo slecht behandelden, en zij vroeg hun of zij mij mijn kleeren wilden laten behouden en of zij mij geen kwaad meer wilden doen.

Zij gingen toen allen terug naar de hut van den inboorling, en ik bleef alleen tusschen de boomen achter, zwaar bloedend uit de wonde die de Engelschman mij had toegebracht. Ik deed mijn buis en mijn tuniek weer aan. Mijn hemd hadden zij ook meegenomen, evenals een paar kostbare relikwieën die men mij in Lissabon had gegeven en die ik ingenaaid in een habijtje van de Heilige Drievuldigheid om mijn hals droeg. Die inboorlinge had ze me afgenomen en ze om haar hals gehangen. Zij gaf me met gebaren te verstaan dat zij ze wilde houden en zij beduidde me dat zij katholiek was. Zij was zeker even katholiek als Mohammed.

Zij zonden uit de hut een jongen naar me toe, met een pleister van kruiden gemaakt om op mijn been te leggen, en boter en melk en een stuk haverbrood. Ik verzorgde mijn wond en at het voedsel op. De jongen ging een eindje met me mee om me te wijzen hoe ik moest gaan, zoodat ik ver uit de buurt bleef van een dorp dat men van daar kon zien liggen. In dat dorp hadden zij veel Spanjaarden vermoord. Niemand die in hun handen viel, bracht er het leven af. De gunsten welke men mij bewees, had ik aan

dien Franschman te danken. Hij had in Terceira gediend en hij had er veel verdriet van dat hij me zoo slecht zag behandelen. Toen die jongen terug ging, zei hij me dat ik steeds recht door moest loopen, in de richting van een paar bergen die een twintig mijl daar vandaan schenen te liggen. Achter die bergen was een veilig oord. Daar lagen de bezittingen van een voornamen inboorling die een groot vriend van den koning van Spanje was, en deze nam alle Spanjaarden die in zijn gebied kwamen vriendelijk op en verzorgde hen goed. Er waren in zijn dorp al meer dan tachtig opvarenden van de vergane schepen, en zij waren daar allen spiernaakt aangekomen.

Door deze mededeeling vatte ik weer een beetje moed en met mijn stok in de hand begon ik zoo goed mogelijk verder te gaan. Ik richtte mij naar de bergen welke die jongen me had gewezen. Dien nacht kwam ik bij een paar hutten waar men mij geen kwaad deed, want een van de menschen die daar woonde, kende Latijn. God stond mij in den nood bij en zoo gelukte het ons, ons in het Latijn verstaanbaar te maken. Ik vertelde hun mijn wederwaardigheden, en de man die Latijn verstond, nam me voor dien nacht in zijn hut op. Hij verzorgde mijn wond, hij gaf me te eten en hij gaf me wat stroo om op te slapen.

Tegen middernacht kwamen zijn vader en zijn broers thuis, beladen met buit en bezittingen van ons. De oude man had er geen bezwaar tegen dat zij me in hun huis hadden opgenomen en verzorgd hadden. Den volgenden morgen gaven zij me een paard en een jongen mee om een slechten weg van een mijl lang te kunnen afleggen. Men zakte daar wel tot den middel in de modder weg. Toen wij ongeveer een armboogschotsafstand hadden afgelegd, hoorden wij een heel groot lawaai. De jongen gaf me met gebaren te verstaan dat ‘Spanje’ zich uit de voeten moest maken. Zoo noemden zij ons daar. ‘Er komen veel *Sesanas* te paard aan en als je je niet verstopt, hakken zij je in stukken’. Zij noemen de Engelschen *Sesanas.* Hij bracht me naar een spleet in de rotsen om me daar te verstoppen. Daar waren wij heel veilig, want men kon ons daar niet zien.

Meer dan honderd vijftig man te paard gingen voorbij. Zij gingen naar de kust op roof uit en om alle Spanjaarden te dooden die zij konden vinden. God behoede me voor die lieden.

Een eind verder kwamen wij meer dan veertig wilden te voet tegen. Zij wilden me in stukken hakken, want het waren echte ketters. Zij deden het echter niet, want die jongen die me vergezelde zei hun, dat zijn meester me had gevangen genomen en me gevangen hield, en dat hij me nu te paard naar iemand toestuurde om mijn wonden te verzorgen. Dat was echter niet voldoende om me met rust te laten, want twee van die dieven kwamen op me af en gaven me zes stokslagen, waardoor ze me op mijn rug en mijn armen erge pijn deden. Zij namen me alles af wat ik aan had, tot ik spiernaakt was, even naakt als toen ik op de wereld kwam. Bij den heiligen doop dien ik heb ontvangen, zweer ik dat ik de waarheid spreek.

Toen ik mij in dien toestand zag, dankte ik God en smeekte ik Zijne goddelijke Majesteit dat Hij met mij zou doen al wat Hij wilde, want dat was mijn eenige wensch.

De knecht van den inboorling wilde met het paard naar de hut terug gaan. Hij schreide toen hij me daar spiernaakt zag, zoo mishandeld en bij zoo'n erge kou. Ik smeekte God heel innig, dat Hij me naar een plaats zou brengen waar ik, na gebiecht te hebben en in den toestand van genade, zou kunnen sterven. Ik vatte toen weer een beetje moed, hoewel ik in den ongelukkigsten toestand was waarin zich ooit een mensch had gezien. Ik bedekte mijn lichaam met wat droge varens en met een oude mat, en beschutte me zoo goed mogelijk tegen de kou. Voetje voor voetje liep ik door in de richting welke men mij had gewezen, op zoek naar het gebied van dien heer waar die Spanjaarden een veilige toevlucht hadden gevonden.

Toen ik bij den bergrug was gekomen waarnaar ik mij moest richten, stuitte ik op een meer. Rondom dit meer stonden ongeveer dertig onbewoonde hutten. Er waren geen menschen te bespeuren. Daar wilde ik overnachten. Ergens anders kon ik niet heen gaan, dus zocht ik de beste

hut uit om daar den nacht in door te brengen. Zooals ik zei, zij stonden alle leeg en er waren geen menschen te zien. Toen ik door de deur naar binnen ging, zag ik dat de hut vol was met schooven haver. Daar bakken die wilden hun brood van. Ik dankte God, want ik zou daar heel goed op kunnen slapen. Maar plotseling zie ik drie mannen in een hoek, zoo naakt als hun moeder hen op de wereld had gebracht. Zij stonden op en keken me aan. Dat joeg me eenigszins schrik aan. Ik twijfelde er niet aan of dat waren duivels. Zij begrepen ook al niet wat ìk wel moest zijn, ingewikkeld als ik was in mijn varens en mijn mat. Zij zeiden niets toen ik binnenkwam, want zij sidderden van angst, en ik zei ook niets tegen hen, want ik kon hen niet duidelijk onderscheiden. Het was nogal donker in die hut. In die groote onzekerheid zei ik luidop: ‘O Moeder Gods, sta me bij en bevrijd me van alle kwaad’. Toen die mannen mij Spaansch hoorden spreken en de Moeder Gods hoorden aanroepen, zeiden zij eveneens: ‘Die machtige Vrouwe sta ons ook bij’. Ik werd toen gerustgesteld, ging naar hen toe en vroeg hen of zij Spanjaarden waren. ‘Ja, dat zijn wij, tot straf van onze zonden. Wij waren met zijn elven en op de kust heeft men ons spiernaakt uitgekleed. En spiernaakt hebben wij ons op weg begeven om een plaats te zoeken waar katholieken wonen. Onderweg zijn wij op een troep vijanden gestuit, en die hebben er acht van ons gedood. Wij met zijn drieën hebben de vlucht genomen in een groot bosch dat zoo dicht was dat zij ons niet hebben kunnen vinden. Vanmiddag hebben wij met Gods hulp deze hutten hier gevonden, en hier zijn wij gebleven om uit te rusten, al is hier dan ook niemand en al is hier niets te eten’.

Ik zei hun: ‘Houdt goeden moed en beveelt u steeds aan onzen Heere aan, want hier dicht bij is een streek waar vrienden en katholieken wonen. Ik heb gehoord dat een tien of twaalf zeemijlen hier vandaan een dorp ligt dat onderhoorig is aan den heer van Ruerque. Daar hebben veel van de schipbreuk geleden Spanjaarden de wijk genomen, en hoewel ik er slecht aan toe ben en

gewond ben, gaan wij daar morgen naar toe.' De stakkers verheugden zich daarover en vroegen me wie ik was. Ik zei hun dat ik kapitein Cuellar was. Zij konden het niet gelooven, want zij dachten dat ik verdronken was. Zij kwamen naar me toe en smoorden me bijna met hun omhelzingen. Een van hen was vaandrig, de beide anderen waren soldaten.

Omdat dit verhaal zoo grappig is en zoo waar als ik katholiek ben, zal ik het af maken. Dan heeft u iets om over te lachen.

Ik kroop heelemaal onder het stroo, en ik waarschuwde de anderen dat zij niets moesten vernielen en dat zij moesten zorgen dat alles netjes bleef liggen zooals het was en er niets van zijn plaats werd geschoven. Nadat wij hadden afgesproken vroeg op te staan om onze reis voort te zetten, vielen wij in slaap zonder iets anders te hebben gegeten dan wat bramen en wat kersen. Toen het, God zij dank, dag was geworden - ik was helder wakker door de erge pijn aan mijn beenen - hoorde ik praten en menschen heen en weer loopen. Terwijl ik daarnaar lag te luisteren, kwam er een wilde met een hellebaard in zijn hand de deur in. Hij ging naar zijn haver kijken en praatte binnensmonds. Ik hield mijn adem in en mijn makkers die wakker waren geworden, eveneens. Wij keken door de haver strak naar den wilde om te zien wat hij van plan was te doen. God zij dank ging hij weer naar buiten en ging hij met vele anderen die tegelijk met hem waren gekomen maaien en ander werk doen, dicht in de buurt van de hutten, zoodat wij de hut niet uit konden gaan zonder dat zij ons zagen. Wij hielden ons stil, als levend begravenen, en beraadslaagden wat wij moesten doen. Wij besloten niet te voorschijn te komen en die plaats niet te verlaten zoolang die woeste ketters daar waren. Zij kwamen uit dat dorp waar men die arme Spanjaarden die men te pakken had gekregen zoo slecht had behandeld, en datzelfde zouden zij ook ons doen, als zij ons bemerkten op die plek waar alleen God ons te hulp kon komen.

Zoo verstreek die dag en toen de avond viel, gingen die

schelmen naar huis. Wij bleven wachten tot de maan opkwam en toen verlieten wij, stevig in hooi en stroo gewikkeld, want het was heel erg koud, die gevaarlijke schuilplaats waar wij gezeten hadden, want wij wilden niet wachten tot het dag werd. Moeizaam strompelden wij door de modder voort, uitgeput van honger, dorst en pijn.

Met Gods hulp kwamen wij in eenigszins veilig gebied. Wij begonnen al hutten te zien waar betere menschen woonden, hoewel het ook wilden waren, maar zij waren katholiek en menschlievend. Een van hen, die zag dat ik er zoo slecht aan toe was en gewond was, bracht mij naar zijn hut, en daar verzorgde hij me, bijgestaan door zijn vrouw en kinderen. Zij lieten me pas gaan toen zij dachten dat ik het dorp wel kon bereiken waarheen ik op weg was. In dat dorp trof ik meer dan zeventig Spanjaarden aan. Allen liepen spiernaakt rond en waren er erbarmelijk aan toe. Dat kwam omdat de heer van het dorp er niet was. Hij was een plaats van hem gaan verdedigen, welke de Engelschen van zins waren te bezetten. Hoewel de heer van dat dorp een wilde is, is hij toch een goed katholiek en een vijand van ketters. Hij is altijd met hen in oorlog. Hij heet heer van Ruerque.

Met veel moeite bereikte ik, bedekt met stroo en met een stuk mat om mijn lijf geslagen, zijn huis. Ik zag er zoo uit, dat ieder die me zag, medelijden met me kreeg. Een paar wilden gaven mij een oude deken vol luizen. Die sloeg ik om en kwam toen een beetje bij. Den volgenden morgen kwamen wij, ongeveer twintig Spanjaarden, bij de hut van dien heer van Ruerque, en vroegen daar in Gods naam iets te eten. Terwijl wij daar om stonden te vragen, kwam men ons vertellen dat er een Spaansch schip voor de kust was, een heel groot, en dat dit kwam om de Spanjaarden op te nemen die nog in leven waren. Zonder een oogenblik te wachten, gingen wij alle twintig naar de plek waar men zei dat het schip lag. Onderweg stuitten wij op vele hindernissen. Voor mij was het echter een uitkomst en een gunst van God dat ik niet, zooals mijn metgezellen, bij de haven kwam waar het schip lag. De ande-

t.o. 160

De ondergang van de Onoverwinnelijke Vloot. - Uit: *Baudart*

ren gingen aan boord, want het was een schip van de Armada dat daar na een zwaren storm was binnengeloopen. De groote mast en het want waren zwaar gehavend, maar uit vrees dat de vijanden het schip in brand zouden steken of het op een andere manier schade zouden toebrengen, want dat probeerden zij hardnekkig te doen, heesch het schip twee dagen later de zeilen en vertrok met zijn eigen volk en degenen die daar aan boord waren gegaan. Het kapseisde echter vlak voor die kust en meer dan tweehonderd man verdronken. Degenen die zwemmende de kust bereikten, vielen in handen van de Engelschen, die hen allen over de kling joegen.

Het heeft God behaagd dat ik alleen van die twintig die dat schip waren gaan zoeken achterbleef, om te voorkomen dat ik met de anderen zou omkomen. Zijn allerheiligste barmhartigheid zij voor altijd geprezen, vanwege de vele gunsten die Hij mij heeft bewezen.

Terwijl ik daar heel bezorgd en moeizaam rondliep, kwam ik op een weg uit waar een geestelijke liep, in wereldsche kleeding. Want zoo loopen de priesters in dat land gekleed om te voorkomen dat de Engelschen kunnen zien dat zij geestelijken zijn. Hij kreeg medelijden met me en sprak me toe in het Latijn. Hij vroeg me wat voor landsman ik was en hij vroeg ook naar de schipbreuk. Dank zij Gods genade kon ik hem op alles wat hij me vroeg, ook in het Latijn antwoord geven. Hij werd daardoor zoo met me ingenomen dat hij me van het voedsel dat hij bij zich had te eten gaf en hij wees me vervolgens den weg naar een heel sterk kasteel, dat daar ongeveer achttien zeemijlen van daan lag. Daar woonde een voorname inboorling, een heel dapper soldaat en een groot vijand van de koningin van Engeland en haar bewind. Het was een man die haar nooit had willen gehoorzamen en ook geen belasting had willen opbrengen. Hij vertrouwde daarbij op zijn kasteel en zijn bergen, waar hij zich verschanst had.

Daar ging ik dus heen. Onderweg had ik het zwaar te verduren. De ergste bezoeking en waar ik het meest onder geleden heb, was dat ik onderweg op een wilde stuitte

die mij, onder allerlei valsche voorwendselen, meenam naar zijn hut, welke in een eenzame vallei lag. Hij zei me toen dat ik daar de rest van mijn leven zou moeten blijven, en dat hij me een handwerk zou leeren, namelijk dat van smid. Ik wist niet wat ik hem daarop ten antwoord zou geven en ik durfde daar ook niets tegen inbrengen, uit angst dat hij me in den oven zou stoppen. Dus zette ik een opgewekt gezicht en ging aan het werk met mijn blaasbalgen. Acht dagen hield ik dat vol. Die ellendeling van een wildeman en smid was daar erg over in zijn schik, want ik deed erg mijn best om zoodoende hem en een vervloekt oud wijf waar hij mee samen woonde, niet boos te maken. Ik was er dus heel naar aan toe en ik was erg verdrietig door dat akelige werk, maar toen verschafte de Heere uitkomst, door dien geestelijke daar weer heen te leiden. Deze was heel erg verbaasd toen hij mij daar zag en hoorde dat die wilde mij niet wilde laten gaan en mij als knecht bij zich hield. De priester gaf dien wilde toen een flink standje, en hij zei me dat ik het me niet al te zeer moest aantrekken, want hij zou met dien heer van het kasteel spreken waarheen hij me destijds den weg had gewezen. Hij zou zorgen dat bij me zou laten halen. Dat gebeurde daags daarna. Die burchtheer zond vier inboorlingen die in zijn dienst stonden en een Spaansch soldaat. Tien soldaten die zich zwemmende hadden weten te redden, waren al bij hem. Die heer zelf en allen die bij hem waren, kregen erg met mij te doen toen zij mij zoo naakt en met wat stroo om zagen. Zelfs de vrouwen schreiden omdat ik er zoo slecht aan toe was. Zij voorzagen zoo goed als zij konden in mijn ellende, door mij een deken te geven zooals daar gedragen wordt. Drie maanden bleef ik daar, en ik zag er even zeer als een wilde uit als zij zelf.

De vrouw van mijn meester was buitengewoon mooi en zij was erg goed voor mij. Op een dag zaten wij in de zon, zij, ik en nog wat vriendinnen en vrouwelijke bloedverwanten van haar. Zij vroegen mij over Spanje en andere streken, en tenslotte zeide zij mij dat ik haar de hand moest lezen en de toekomst moest voorspellen. Dit ont-

brak er nu nog aan dat ik temidden van wilden als zigeuner moest optreden! Maar ik dankte God en begon bij allen de hand te bekijken en zei haar een massa onzin. Daar waren zij zoo mee in hun schik, dat er sindsdien geen betere Spanjaard was dan ik en niemand vermocht zooveel bij hen als ik. Dag en nacht liepen mannen en vrouwen mij achterna om zich de toekomst door mij te laten voorspellen. Ik geraakte daardoor in groote verlegenheid zoo zelfs dat ik genoodzaakt was mijn meester verlof te vragen dat kasteel te verlaten. Hij wilde mij echter niet laten gaan en gaf bevel dat niemand mij moest hinderen of lastig vallen.

Die wilden leven als dieren in de bergen. In dat gedeelte van Ierland waar wij terecht waren gekomen, zijn heel woeste bergen. De inboorlingen leven in rieten hutten. De mannen zijn allen zwaar en stevig gebouwd, met knappe gezichten en een knap figuur. Zij zijn zoo vlug als herten. Zij eten maar één keer per dag, 's avonds, en hun gewone maal is boter met brood van haver gebakken. Hun eenige drank is zurige melk. Water drinken zij niet, hoewel er nergens beter water te vinden is. Op feestdagen eten zij halfgaar gekookt vleesch, zonder brood of zout. Dat zijn zij zoo gewoon. Zij kleeden zich even eenvoudig als zij leven. Zij dragen nauwsluitende broeken en korte buizen van heel grof geitenhaar. Daarover slaan zij een deken. Hun haar laten zij van voren tot op de oogen hangen. Zij kunnen heel groote afstanden afleggen en zijn heel gehard. Zij voeren voortdurend oorlog met de Engelschen die daar in garnizoen liggen. Zij verdedigen zich tegen hen en laten hen niet binnen hun gebied komen. Hun land staat vol poelen en plassen. Dit gebied beslaat ongeveer honderdtwintig zeemijlen in de lengte en in de breedte. Het meest voelen zij zich aangetrokken tot roof en diefstal. Er gaat dus ook geen dag voorbij, of er wordt alarm gemaakt. Zoo spoedig men in de eene plaats weet dat er in de andere vee of iets anders buit te maken is, gaan zij er 's nachts gewapend op uit. Dan gaat het er hevig toe, en er vallen heel wat dooden. Als de Engelschen uit de garnizoenen dan

hooren wie het meeste vee hebben buit gemaakt en meegenomen, dan overvallen zij die om het af te nemen. Hun blijft dan geen andere uitweg over dan zich met vrouwen en kudden in de bergen terug te trekken. Andere bezittingen of huisraad of kleeding hebben zij niet. Zij slapen op den grond, op pas afgesneden riet dat nog nat is of vol ijs zit. De vrouwen zijn over het geheel heel mooi, maar zij zien er slordig uit. Zij dragen alleen maar een hemd en daarover een deken. Op haar hoofd dragen zij een stevig gevouwen linnen doek, die van voren vastgebonden is. Zij zijn heel ijverig en op haar manier ook goede huisvrouwen. Deze lieden noemen zich zelf christenen, er wordt de mis gelezen en zij richten zich naar de Roomsche Kerk. Bijna al hun kerken, kloosters en kluizenarijen zijn vernield door de Engelschen die daar in garnizoen zijn, en door de inboorlingen die zich bij de Engelschen hebben aangesloten. De inboorlingen die gemeene zaak met de Engelschen maken, zijn even slecht als de Engelschen zelf. Kortom, in dit land is geen recht en geen rede, ieder doet dus wat hij wil.

Die wilden waren ons welgezind, want zij hadden gehoord dat wij tegen de ketters waren komen vechten en dat wij daar even groote vijanden van waren als zij zelf. Zonder hun hulp zou er niet één van ons het leven hebben afgebracht. Zij beschermden ons als hun eigen lijf. Wij waren hun daar dankbaar voor, al waren zij dan de eersten geweest om ons te berooven en naakt uit te kleeden toen wij aan land kwamen. Van ons en van dertien andere schepen van de Armada welke daar zijn vergaan, met zooveel voorname mannen aan boord die allen zijn omgekomen, hebben deze wilden een rijken buit aan sieraden en geld in handen gekregen. De stadhouder van de koningin in Dublin hoorde daarvan en onmiddellijk ging hij met zeventien honderd soldaten op weg, op zoek naar de schipbreuk geleden schepen en de menschen die behouden aan land waren gekomen. Dit zullen in het geheel bijna een duizend man zijn geweest, die zonder wapenen naakt rondzwierven in de streken waar de schepen waren vergaan. De meesten

van hen heeft deze stadhouder gevangen genomen en onmiddellijk laten ophangen of op andere wijze laten terechtstellen. Degenen van wie hij wist dat zij ons beschermden, liet hij gevangen zetten en hij berokkende hun zooveel mogelijk schade. Drie of vier voorname inboorlingen die een burcht hadden en daar eenige Spanjaarden in hadden opgenomen, nam hij gevangen en hij trok met hen langs de kust voort, totdat hij kwam op de plek waar ik schipbreuk had geleden. Vandaar ging hij in de richting van de burcht van Manglana, want zoo heette de inboorling bij wien ik was. Deze was altijd een groot vijand van de koningin geweest. Nooit had hij iets goeds van haar willen hooren en ook had hij haar niet willen gehoorzamen. Daarom wilde die gouverneur hem graag gevangen nemen. Toen deze inboorling die groote strijdmacht op zich zag afkomen, besloot hij de wijk te nemen naar de bergen, omdat hij zich in zijn burcht niet tegen hen kon verdedigen. De vlucht was zijn eenige redmiddel, meende hij.

Wij Spanjaarden die bij hem waren, hadden al gehoord van het kwaad dat ons bedreigde en wij wisten niet wat te doen en waar een toevlucht te zoeken. Op een Zondag, na de mis, nam de heer van die plaats ons terzijde. Zijn haar hing tot op zijn oogen en ziedend van woede zei hij ons dat hij niet langer kon wachten en dat hij besloten was met alle inwoners van het dorp en het vee te vluchten. Wij moesten zelf maar zien wat wij deden om ons leven te redden. Ik gaf hem ten antwoord dat hij maar wat moest bedaren, wij zouden hem spoedig ons antwoord geven.

Ik ging met die andere acht Spanjaarden, flinke jonge kerels, even ter zijde. Ik zei hun dat zij de doorstane moeiten nog levendig in hun geheugen hadden en dat zij beseften wat ons te wachten stond. Om dus aan alle verdere ellende te ontkomen, was het beste dat wij met eere stierven. Wij hadden daar nu een goede gelegenheid voor. Wij behoefden dus niet langer te wachten en ook niet weer naakt door bergen en bosschen te gaan vluchten, blootsvoets en in de bittere kou. Daar het dus den inboor-

ling zoo aan zijn hart ging zijn burcht onbeschermd achter te laten, moesten wij, de negen Spanjaarden die er waren, er vrijwillig als bezetting achterblijven. Wij zouden den burcht tot onzen laatsten ademtocht verdedigen. Het was heel goed mogelijk dien burcht te verdedigen, ook al kwamen er tweemaal zooveel vijanden als er nu op komst waren. Die burcht was heel sterk en moeilijk te nemen, tenzij men hem met kanonnen ging beschieten. Die versterkte plaats ligt midden in een heel diep meer, dat op sommige punten wel drie zeemijlen breed is en wel tien tot twaalf zeemijlen lang. Het meer heeft een uitwatering naar zee, maar toch kan men er zelfs bij hoogtij niet per schip inkomen. Daardoor kan men dien burcht ook niet met schepen veroveren. Ook kan men hem zelfs van den dichtstbijliggenden oever niet raken, want rondom die plaats, welke zelf op vasten grond is gebouwd, ligt een moeras waar men tot de borst in wegzinkt. Men kan het dorp met den burcht slechts langs enkele paden bereiken.

Toen wij dit alles goed overwogen hadden, besloten wij den inboorling te zeggen dat wij als bezetting op den burcht zouden blijven en hem tot den dood toe zouden verdedigen. Hij zou echter voor levensmiddelen voor zes maanden en voor eenige wapenen moeten zorgen. De eigenaar van den burcht verheugde zich daar zoo over en was zoo in zijn schik over onze vastberadenheid, dat hij met goedvinden van de voornaamste inwoners van het dorp spoedig alles gereed maakte. Zij waren allen heel verheugd over ons aanbod. Zij lieten ons een eed afleggen dat wij den burcht niet zouden verlaten en hem ook niet aan den vijand zouden overgeven, tegen geen enkel verdrag of overeenkomst, ook al stierven wij van honger, en dat wij de poorten voor geen enkelen Ier, Spanjaard of iemand anders zouden openen, voor de burchtheer zelf terug was gekomen, hetgeen hij ongetwijfeld zou doen. Zij lieten ons dezen eed afleggen, om zich te vrijwaren voor verraad onzerzijds.

Nadat alle voorzorgsmaatregelen waren genomen, verschansten wij ons in den burcht, met alle kerksieraden, het

kerkgerei en de enkele relikwieën die er waren. Wij brachten drie of vier schuiten vol steenen binnen en wij kregen zes musketten, zes haakbussen en nog wat wapenen. De burchtheer omhelsde ons en trok zich toen in het gebergte terug, waar al zijn onderhoorigen al heen waren gegaan. Vervolgens liet hij door de heele streek van mond tot mond bekend maken dat het kasteel Manglana in staat van verdediging was gesteld en zich niet aan den vijand zou overgeven, want dat het bezet was door een Spaansch kapitein met andere Spanjaarden. De heele streek had bewondering voor onzen moed, en de vijand was er heel erg over verontwaardigd. Hij kwam met zijn heele macht op het kasteel af, een troep van ongeveer achttienhonderd man. Op een paar mijl van het kasteel hield hij halt, verder kon hij niet komen vanwege het water. Daar verrichtte hij eenige terreurmaatregelen, hij hing twee Spanjaarden op en stichtte nog meer kwaad om ons vrees aan te jagen. Herhaaldelijk liet hij ons door een trompetter verzoeken den burcht te verlaten, dan zou hij ons vrijen aftocht verleenen en veilig naar Spanje laten terugkeeren. Wij zeiden hem dat hij wat dichter bij den toren moest komen want dat wij hem niet verstonden, en wij lieten hem steeds zien dat wij ons weinig bekommerden om zijn bedreigingen en om wat hij zei.

Zeventien dagen belegerde hij ons. Het heeft echter onzen Heere behaagd ons te hulp te komen en ons te bevrijden van dien vijand door zwaar weer en sneeuwstormen te zenden. Dit werd zoo erg, dat de vijand gedwongen werd het beleg op te breken en naar Dublin terug te keeren, de zetel van den stadhouder en de garnizoensplaats van zijn troepen. Vandaar zond hij nog wel lieden om ons te bedreigen en ons te zeggen, dat wij wel moesten oppassen niet in zijn handen te vallen, want hij zou, zoo spoedig het weer beter werd, terug komen. Wij antwoordden hem zeer naar onzen zin en dien van onzen burchtheer, die zoo spoedig als hij gehoord had dat de Engelschen waren afgetrokken, naar zijn dorp en kasteel was teruggekeerd. Hij was weer gerustgesteld en was heel

voorkomend voor ons. Met veel nadruk verzekerde hij ons dat hij ons als heel trouwe vrienden beschouwde, en hij zei dat hij zelf en al het zijne tot onze beschikking stond. De voornaamsten van de inwoners van het dorp bleven in hun vriendschapsbetuigingen niet bij hem achter. Mij bood de burchtheer een zuster van hem tot vrouw aan. Ik zei hem dat ik hem daar heel erkentelijk voor was, maar dat ik al tevreden zou zijn met een gids, die mij naar een plaats zou brengen waar ik mij kon inschepen naar Schotland. Hij wilde mij en geen van de andere Spanjaarden echter verlof geven weg te gaan, onder het voorwendsel dat de wegen niet veilig waren. Zijn eenige bedoeling was ons bij hem te houden als lijfwacht. Van zooveel vriendschap was ik echter niet gediend, en dus besloot ik met vier van mijn metgezellen te vertrekken, des morgens vroeg, twee uur voor zonsopgang. Ik had daar een reden te meer voor, omdat een dag te voren een zoontje van Manglana mij had verteld dat zijn vader gezegd had dat hij mij niet zou laten gaan zoolang de koning van Spanje geen soldaten had gezonden, en ook dat hij voornemens was mij gevangen te zetten om te voorkomen dat ik wegging. Na deze mededeeling rustte ik mij zoo goed mogelijk uit, en op een morgen ging ik met vier soldaten op weg. Dat was tien dagen na Kerstmis, in 1588. Wij gingen door bergen en onbewoonde streken, een tocht vol moeilijkheden, zooals God alleen weet. Na twintig dagen loopen kwamen wij op de plek waar Alonso de Leyva, de graaf van Paredes, Thomas de Granvelle en vele andere edellieden waren omgekomen. Er zou een boek papier noodig zijn om hun wederwaardigheden te vertellen. Daar liep ik dan, van hut tot hut van die paar inboorlingen die daar woonden, en men deed mij ontroerende verhalen over onze mannen die daar verdronken waren. Men liet mij vele buitgemaakte dingen en kostbaarheden van hen zien, wat mij veel verdriet veroorzaakte. Ik was daar te meer bedroefd over, omdat ik daar geen gelegenheid kon vinden om over te steken naar Schotland. Op een dag vertelden zij mij echter van een plaats van een inboorling, prins

Ocan geheeten, waar een paar sloepen waren welke op weg naar Schotland waren. Ik sleepte mij daarheen. Ik kon mij nauwelijks meer bewegen door een wond aan mijn been, maar daar mijn leven ervan afhing, deed ik al mijn best om vooruit te komen. Hoeveel haast ik ook gemaakt had, ik kwam toch pas twee dagen nadat de sloepen waren vertrokken, op de aangeduide plaats aan. Ik was daar niet weinig bedroefd over, want die streek was heel onherbergzaam en vol vijanden. Er waren namelijk in die havenplaats heel veel Engelschen ingekwartierd en iederen dag kwamen zij Ocan bezoeken. De pijn in mijn been werd toen zoo hevig, dat ik daar volstrekt niet meer op kon staan. Men waarschuwde mij dat ik mij moest schuil houden want dat er daar veel Engelschen rondliepen, en dat het mij slecht zou vergaan, zooals andere Spanjaarden het hadden ondervonden, als zij mij in handen kregen, vooral als zij te weten kwamen wie ik was. Ik wist niet wat ik moest beginnen, want de soldaten met wie ik was gevlucht hadden mij in den steek gelaten en waren naar een havenplaats verderop gegaan, om een schip te zoeken. Een paar vrouwen kregen medelijden met mij, toen zij zagen dat ik zoo alleen en ziek was. Zij namen mij mee naar hun hutten in het gebergte, en daar bleef ik anderhalve maand veilig geborgen. Dank zij haar goede zorgen ging de wond aan mijn been dicht. Tenslotte voelde ik mij flink genoeg om naar het dorp van Ocan te gaan en hem te spreken te vragen. Hij wilde mij echter niet te woord staan, omdat hij, naar men zeide, zijn woord had gegeven aan den stadhouder van de koningin, dat hij in zijn gebied geen enkelen Spanjaard had opgenomen of vrij liet rondloopen.

De Engelschen die daar in garnizoen waren, waren inmiddels weggegaan om een dorp te gaan innemen, en Ocan was hen met al zijn manschappen gevolgd. Ik kon dus vrij rondloopen in het dorp, dat uit strooien hutten bestond. Er woonden daar een paar erg knappe meisjes met wie ik heel bevriend was, en ik was gewoon daar binnen te gaan en een praatje met haar te maken. Op een middag dat ik bij haar was, kwamen er twee Engelsche

jongemannen. De een was sergeant en mijn naam was hem bekend, maar hij kende mij niet van gezicht. Toen zij waren gaan zitten, vroeg de sergeant mij of ik een Spanjaard was en wat ik daar deed. Ik zei dat ik inderdaad een Spanjaard was, een van de soldaten van don Alonso de Luzón, die zich voor eenigen tijd aan hen had overgegeven, en dat ik, omdat ik aan mijn been gekwetst was, die plaats nog niet had kunnen verlaten. Ik was dus tot hun dienst en zij behoefden slechts te zeggen wat zij van mij verlangden. Zij verzochten mij even te wachten, ik kon dan met hen naar Dublin gaan, daar zaten veel voorname Spanjaarden gevangen. Ik gaf hun ten antwoord dat ik niet kon loopen en dus niet met hen kon meegaan, dat zij dus een paard voor mij moesten zoeken, dan was ik geheel tot hun beschikking en kon ik met hen meegaan. Zij geloofden mij en begonnen toen te stoeien met die meisjes.

De moeder van die meisjes gaf me een teeken de deur uit te gaan, en dat deed ik vliegensvlug. Ik sprong een paar ravijnen over en kwam toen in dicht struikgewas. Door dit struikgewas liep ik voort, tot ik het kasteel van Ocan uit het oog verloor. Ik volgde dien weg tot tegen zonsondergang, en toen kwam ik uit op een wijde baai. Aan den oever van die baai zag ik rundvee grazen, en ik ging daarheen om te zien of er iemand was die mij kon zeggen waar ik was. Toen zag ik twee jonge inboorlingen naderbij komen, om het vee binnen te halen. Zij dreven de koeien het gebergte in, waarheen zij met hun ouders de wijk hadden genomen uit vrees voor de Engelschen. Twee dagen bleef ik bij hen, en zij behandelden mij heel voorkomend. Een van die jongens moest noodzakelijk naar het dorp van den prins van Ocan op onderzoek uit, en hij zag daar dat die twee Engelschen overal woedend naar mij zochten. Men had hun al eenige aanwijzingen omtrent mij gegeven en zij vroegen aan iedereen of zij mij hadden gezien. Zoo gauw die jongen dat wist, ging hij terug naar de hut, en dat was heel flink van hem. Hij vertelde mij wat er aan de hand was. Ik was dus genood-

zaakt daar weg te gaan. Ik vertrok 's morgens vroeg en ging op weg naar een bisschop die ongeveer zestien zeemijlen daar vandaan op een kasteel woonde. Hij had zich daar uit angst voor de Engelschen teruggetrokken. Die bisschop was een heel braaf Christen. Hij liep net als die wildemannen gekleed om niet herkend te worden, en ik verzeker u dat ik mijn tranen niet kon inhouden, toen ik bij hem kwam en hem de hand kuste. Er waren al twaalf Spanjaarden bij hem, en hij deed moeite om hen naar Schotland te laten gaan. Hij verheugde zich zeer over mijn komst, en dat nog te meer toen de soldaten hem zeiden dat ik kapitein was. De zes dagen dat ik bij hem bleef, was hij heel tegemoetkomend en hij deed voor mij wat hij kon. Hij liet een volledig uitgerust schip komen om ons naar Schotland te brengen. Die overtocht duurt gemeenlijk twee dagen. Hij gaf ons levensmiddelen mee, en voor wij vertrokken, las hij de mis in het kasteel. Verder onderhield hij zich nog met mij over het verlies van Engeland en hoe de koning van Spanje hun terzijde stond. Hij zei dat hij voornemens was zoo spoedig mogelijk naar Spanje te gaan, onmiddellijk nadat wij in Schotland zouden zijn aangekomen. Ik kreeg den wenk in Schotland zoo voorzichtig mogelijk te zijn, omdat daar bijna alle bewoners Lutheranen zijn en er maar weinig katholieken zijn. Deze bisschop heette Reimundo Termi, en hij was bisschop van Times. Het was een rechtschapen en fatsoenlijk man, God behoede hem en bescherme hem voor zijn vijanden.

Dienzelfden dag stak ik bij het aanbreken van den dag zee in, in een armzalige schuit. Wij waren met zijn achttienen. Wij kregen al spoedig tegenwind en dreven hulpeloos af in de richting van de Shetlandsche eilanden. Tegen den morgen kwamen wij daar aan, de schuit stond bijna vol water, en het groote zeil was kapot. Wij gingen aan land om God te danken, dat hij zoo genadig was geweest ons daar behouden te laten aankomen. Twee dagen later vertrokken wij met een gunstigen wind naar Schotland. Wij kwamen daar na drie dagen aan, niet zonder

gevaar, want die armzalige schuit lekte erg. God zij geprezen dat hij ons uit zoovele en zoo groote gevaren heeft gered, en mij hier had doen belanden, waar meer kans was uitredding te vinden.

Men beweerde dat de koning van Schotland alle Spanjaarden die daar aankwamen vriendelijk opnam, dat hij hun kleeren gaf en scheepsgelegenheid om naar Spanje terug te gaan. Het tegendeel was echter waar, want hij bewees niemand een gunst en gaf nog geen stuiver als aalmoes. Allen die daar belandden, leden groot gebrek. Zes maanden lang zijn wij daar geweest, naakt zooals wij uit Ierland of van elders waren gekomen, om daar uitredding te zoeken en vandaar naar Spanje te kunnen gaan.

Ik geloof zelfs dat de koningin van Engeland hem er toe bewogen had ons aan haar uit te leveren, en stellig zouden wij aan de Engelschen zijn verkocht en uitgeleverd, als de katholieke groote heeren en graven niet tusschenbeide waren gekomen, en een goed woordje voor ons hadden gedaan bij den koning en bij de raden die daarover hadden te beslissen. Er zijn daar nog heel veel en heel machtige katholieke edelen. De koning van Schotland is een onbeduidend man. Hij heeft geen gezag en geen waardigheid van koning. Hij verzet geen voet en eet geen hap zonder toestemming van de koningin van Engeland. Er is daardoor groote oneenigheid onder de edelen. Zij zijn hem niet goed gezind. Zij zien met verlangen naar het einde van zijn regeering uit en willen dat onze koning daar de heerschappij krijgt, en dat hij dan de kerk Gods, welke daar zoo in verval is, in eere zal herstellen. Zij hebben ons dit dikwijls, met de tranen in de oogen gezegd, met de verzekering dat zij daarnaar dag aan dag uitzagen, en dat zij hoopten dat dit met Gods hulp spoedig zou gebeuren.

Zooals ik zei, hebben die edelen ons al dien tijd onderhouden. Zij gaven ons veel aalmoezen en zij beweldadigden ons. Zij waren heel erg met ons lot begaan, en vroegen ons geduld te oefenen en lijdzaam te verduren dat het volk ons afgodendienaars en slechte Christenen

noemde en ons voor allerlei leelijks uitmaakte. Als iemand van ons iets ten antwoord gaf op het geschimp van de menschen, dan wierpen zij zich op hem om hem te dooden.

In zoo'n slecht land en onder zoo'n slechten koning kan men niet leven, en daarom zond men een ijlbode naar den hertog van Parma. De hertog was als menschlievend vorst zeer begaan met het lot van de Spanjaarden aldaar, en hij stelde dadelijk alles in het werk om ons te helpen. Hij schreef aan den koning van Schotland om hem te verzoeken ons toestemming te geven zijn land te verlaten, en hij zond heel vriendschappelijke brieven aan de katholieken en onze vrienden om hun namens Zijne Majesteit te bedanken voor wat zij voor ons hadden gedaan.

Er was in Vlaanderen een Schotsch koopman en die bood aan om naar Schotland te gaan om ons te halen. Hij maakte dienaangaande een afspraak met den hertog van Parma. Hij zou ons in vier vaartuigen inschepen met de noodige levensmiddelen en ons naar Vlaanderen brengen. De hertog zou hem voor iederen Spanjaard die hij in Vlaanderen aan land zette, vijf dukaten uitbetalen. Deze overeenkomst kwam inderdaad tot stand en die koopman ging naar Schotland om ons te halen. Zoo als hij ons vond, naakt en ongewapend, scheepte hij ons in, en voer ons langs de havens van de koningin van Engeland, want deze had ons een vrijgeleide gegeven waardoor haar vloten en schepen ons vrijen doortocht verleenden. Dat was echter alles leugen en bedrog, want de Engelschen hadden afgesproken met de Hollanders en Zeeuwen dat die zouden uitvaren en ons voor de zandbanken van Duinkerken zouden opwachten, en ons daar tot den laatsten man over de kling zouden jagen.

De Hollanders hebben gedaan wat hun was opgedragen. Anderhalve maand hebben zij voor Duinkerken op ons liggen wachten en als God het niet voorkomen had, zouden zij ons daar allemaal gevangen genomen hebben. Maar God heeft het zoo beschikt dat er twee van die vier schepen waarin wij overgebracht werden, ontsnapten. Zij liepen op het strand, werden lek en werden tenslotte uit

elkaar geslagen. De vijand, die zag hoe wij aan het gevaar probeerden te ontkomen, gaf ons nog de volle laag, zoodat wij wel genoodzaakt waren over boord te springen. Wij dachten dat ons laatste uur gekomen was. Uit de haven van Duinkerken kon men ons niet met de sloepen te hulp komen, want de vijand beschoot die heftig met zijn kanonnen. Bovendien stond er een zware zee en woei het hard, zoodat wij heel groot gevaar liepen allen om te komen. Wij sprongen echter toch over boord en hielden ons aan de wrakstukken vast. Een paar soldaten en een Schotsch kapitein verdronken. Ik bereikte de kust, met niets anders aan dan een hemd. Een paar soldaten van Medina die daar waren, kwamen ons te hulp. Wij zagen er deerniswekkend uit toen wij de stad binnenkwamen, alweer naakt. Maar aan den anderen kant zagen wij met onze eigen oogen, hoe de Hollanders tweehonderd zeventig Spanjaarden die zij daar op een schip voor Duinkerken gevangen genomen hadden, in stukken hakten. Zij lieten er slechts een paar in leven. Dit is hun echter betaald gezet, want men heeft nu al meer dan vierhonderd Hollanders die men sinds dien heeft gevangen genomen, om hals gebracht.

Dit is wat ik u heb willen schrijven.

Antwerpen, den vierden October 1589.

VIII. Een droevige thuiskomst

Brief van Medina-Sidonia aan Philips

Ik heb Uwe Majesteit uit de baai (van Edinburg) geschreven om U verslag te doen van den staat van zaken op dat oogenblik. Van toen af bleef het slechte weer aanhouden en het werd op den duur zoo erg dat de schepen uit elkaar geraakten en ieder zijns weegs ging. Er bleven er slechts zestig bij mij. Deze volgden mij tot den achttienden van deze maand (September) op welken dag er zulk een zware storm losbrak, dat wij allen dachten dat wij zouden vergaan. Dat was op vijfenveertig graden Noorderbreedte. Er bleven toen nog slechts elf schepen bij mij. De storm bedaarde en bij kalm weer en een Westenwind zetten wij koers naar kaap Finisterre, waar wij, volgens afspraak weer allen bij elkaar zouden komen.

Op den eenentwintigsten dezer waren wij op drie en veertig en een halven graad. Des morgens vroeg, twee uur na zonsopgang, kregen wij land in 't zicht. Wij maakten uit, dat dit de eilandengroep Sisargas moest zijn, welke op een twintig zeemijlen afstand van Coruña is gelegen. De wind ging toen geheel liggen. Toen kwam er van de kust een klein karveel, hetwelk tot de Armada behoorde, op ons af. Dit had den storm kunnen doorstaan door bij te leggen. Het karveel praaide ons en men riep ons toe dat wij voor Santander waren, dat wij aan den grond dreigden te raken en dat wij zee moesten houden. Er stond geen wind en daardoor werden wij door den sterken stroom naar de kust gedreven.

Ik liet een paar kanonschoten lossen, als sein dat er een paar schepen ons moesten komen helpen. Dit gebeurde.

Daarop richtte ik den steven naar deze haven. Vanwege het ongunstige getij moest ik bij Enoja, anderhalve mijl buitengaats, voor anker gaan, om te wachten tot den volgenden morgen, om bij gunstig getij met het galjoen binnen te loopen.

Ik ging aan land omdat ik er zoo slecht aan toe was. Vijf en twintig dagen achtereen heb ik met koorts en buikloop gelegen. Ik ben daardoor heel erg verzwakt en de kwaal duurt voort. Ik liet Diego Flores aan boord, en ik had loodsen van den wal laten komen, en adviesbooten ontboden om het schip op sleeptouw te nemen. Er stond zoo'n sterke wind, dat het galjoen na zes uur niet meer voor anker kon blijven, dus haalde men het anker in en voer men door naar Laredo. Daar ligt het galjoen nu voor anker, met nog een aantal zware schepen uit Andaloezië en galjoenen, een en twintig oorlogsbodems tezamen, onder commando van Diego Flores. Ook ligt daar de vlagvoerder van de galjassen.

Hier zijn acht schepen binnengeloopen en vijf of zes zijn in de richting van Biskaje gegaan. Op een daarvan bevindt zich Oquendo. Naar verluidt laveeren hier nog zes of zeven schepen voor de haven. Ik hoop bij God dat ze alle allengskens zullen binnenkomen. De schepen die voor Laredo liggen, komen met den eersten Noordoosten wind hierheen, omdat deze haven zoo veilig is. Er is hun desbetreffend een order gezonden.

De ellende en de ontberingen die op de Armada zijn doorstaan, kunnen niet aan Uwe Majesteit worden beschreven. Dat is erger dan wat men ooit te voren op eenige zeereis heeft beleefd. Onder de schepen die hier zijn binnengeloopen, zijn er ettelijke waar men in veertien dagen geen druppel water heeft gedronken. Aan boord van mijn vlaggeschip zijn honderdtachtig menschen ziek geworden en gestorven, onder wie drie van mijn stuurlieden. Alle andere opvarenden zijn ziek, heel ernstig zelfs. Zij lijden aan een besmettelijke ziekte welke gepaard gaat met scharlakenkoorts. Mijn lijfpersoneel, dat uit ongeveer zestig man bestond, is deels gestorven en ligt deels nog

ziek. Slechts twee van hen zijn in staat mij te dienen. God zij gezegend voor alles wat Hij heeft geordineerd.

En hoewel deze doorstane ellende en ontberingen zoo groot zijn geweest, bevinden wij ons nu in nog grooter nood, want alle opvarenden zijn erg ziek en het beetje scheepsbeschuit en wijn dat nog over is, zal over acht dagen op zijn. Wees Uwe Majesteit zoo goed en laat hier zoo mogelijk in voorzien. Laat men gelden zenden, want op de geheele Armada is geen duit voorhanden. Oquendo heeft het gedeelte bij zich, dat men op zijn schip heeft ondergebracht. Dat beloopt vijf en vijftig duizend *escudos.*

Hernando de la Riva Herrera voorziet hier in alles. Werkelijk, als ik hem niet hier had aangetroffen, zou ik niet hebben geweten wat ik moest beginnen, want ik ben ongesteld en ik kan mijn gedachten nergens bij bepalen. Hier heeft Uwe Majesteit geen inspecteur, geen rekenmeester, geen administrateur en geen betaalmeester. Men is hier dus van alles verstoken. Men dient dus zoo spoedig mogelijk geld te verschaffen en een verantwoordelijk man aan te wijzen voor het beheer ervan, want zooals ik Uwe Majesteit al heb gezegd, ik ben te ziek om mij met iets ook maar te bemoeien.

Men zegt dat deze streek heel arm is, dus Uwe Majesteit moet gelasten dat men zoo spoedig mogelijk al het graan dat men in Campos kan verkrijgen hierheen brengt, en ook de levensmiddelen die in Coruña voorradig zijn. Ik heb een eigen bode met een brief dienaangaande naar Andrés de Alva gezonden, en ook heb ik naar de naburige havens geschreven voor het geval dat daar schepen met levensmiddelen liggen. Die moet men dan hierheen brengen.

Men zal zoo goed mogelijk voor de zieken zorgen. Ik schrijf ook aan den aartsbisschop van Burgos om de zieken te helpen door doktoren en personeel te sturen, voor de inrichting van een hospitaal.

Ik zal Uwe Majesteit verslag doen over de schepen welke hier nog mochten binnenloopen en van de inspectie welke men zal houden. Hernando de la Riva Herrera heeft op zich genomen daarvoor te zorgen. De rekenmeester

Vallejo, die hier is als afgevaardigde van de rekenkamer, zal aan Uwe Majesteit rekening en verantwoording afleggen betreffende de rekeningen van de Armada, voor zoover zijn gezondheid hem dat veroorlooft, en hij zal de betrokken bescheiden ontvangen van don Pedro Menéndez. Ik heb ook aan den rekenmeester Francisco de Arriola geschreven, om hem te zeggen dat hij hier moet komen om ons in alle loopende zaken bij te staan. Inmiddels doen Hernando de la Riva Herrera en de bovengenoemde rekenmeester wat ik heb gezegd.

Ik smeek Uwe Majesteit ootmoedig zoo mogelijk hulp te verleenen, want wij bevinden ons in grooten nood en verlegenheid.

Santander, den drie en twintigsten September 1588.

Medina-Sidonia vraagt ontslag

De hertog van Medina-Sidonia schrijft het volgende aan don Juan de Idiaquez, minister van Philips II:

Ik heb u den drie en twintigsten en den vijf en twintigsten dezer geschreven wat er naar aanleiding van de aankomst van de Armada te vermelden viel. Zoo juist heb ik uw brief van den vier en twintigsten ontvangen, waarin u me de aankomst van don Baltasar bericht. Ik ben daar heel verheugd over, want vanwege het aanhoudende slechte weer was ik al bang dat hem een ongeluk zou zijn overkomen. Onze Heere zij geprezen.

Zooals ik aan Zijne Majesteit en u heb geschreven, was het mijn bedoeling met de Armada Coruña binnen te loopen. De stuurlieden moesten daar dus op aanhouden, dat was hun gezegd. Maar een vijftig mijlen ten Westen van kaap Finisterre zijn wij door de sterke stroomingen afgedreven, of wat ook de oorzaak is geweest, en toen wij op den een en twintigsten land hadden ontdekt, dachten allen dat dit Coruña was. Toen wij ons dienaangaande echter vergewisten, waren wij een paar honderd mijl van die haven af, terwijl men den vuurtoren van Coruña meende te her-

kennen. Wij wisten tenslotte niet meer waar wij waren. Als er toen niet een karveel was gezonden en onze Heere geen wonder had verricht door ons windstilte te geven, zouden wij dien nacht op de kust zijn geloopen, want 's morgens vroeg waren wij daar nog maar een paar mijl van af.

Van de schepen welke zijn binnengekomen, geef ik u hierbij verslag. Zij zijn zoo zwaar gehavend dat als zij niet eerst flink opgeknapt worden, zij deze haven niet kunnen verlaten. Bovendien moeten zij dan ook eerst een andere bemanning hebben, want de matrozen zijn òf gestorven òf zij liggen ziek. Het zal dus lang duren eer die schepen naar Coruña kunnen gaan. Eerst moeten zij gekalefaterd worden en een nieuwe equipage hebben. Een paar zullen er wel hier moeten blijven, want zij hebben geen masten meer. Die zijn afgebroken. Zoo staat het bijvoorbeeld met het galjoen van den hertog van Florence en de *Trinidad de Escala*, van het Oostelijke eskader.

Gelooft u me, men kan zich niet voorstellen in welk een droevigen toestand de schepen verkeeren. Het zal een groote som dukaten kosten ze weer zeewaardig te maken en ze opnieuw van bemanning te voorzien. U zal desbetreffend zelf wel uitmaken, wat het meest van belang is voor den dienst van Zijne Majesteit.

Mijn ongesteldheid duurt voort. Ik ben dus volstrekt tot niets nut. Maar al was ik ook volkomen gezond en heel flink, dan zou ik mij toch volstrekt niet meer inschepen, want Zijne Majesteit kan toch waarlijk niet verlangen dat ik mij te niet doe, zonder dat dit in eenig opzicht voor zijn dienst van belang is. Ik weet immers niets af van de zeevaart en van het oorlogvoeren. Ik verzoek u dus mij in dezen volkomen te vergeten, en ik smeek u dat u mij daar geen functie meer in te vervullen geeft, want het heeft onzen Heere niet behaagd mij daarvoor te bestemmen. Ik kan in zulk een taak niet doen wat mijn geweten en mijn plicht van mij eischen. Dit heb ik u al zoo vaak uiteengezet. Ik vraag u dus zoo nadrukkelijk mogelijk dit gerechtvaardigde verzoek bij Zijne Majesteit te onder-

steunen, want ik verwacht van zijn geaardheid en zijn barmhartigheid dat hij niet den dood zal willen van iemand die hem zoo oprecht heeft willen dienen, en dat ook werkelijk heeft beproefd.

In geen geval en op geen enkele manier zal ik mij echter meer inlaten met zeezaken, al kost het mij ook mijn hoofd. Want dit laatste zal gemakkelijker zijn dan te sterven in een functie waar ik niets van af weet en waar ik niets van begrijp, en waarin ik degenen die mij raad geven heb te gelooven, zonder dat ik hun bedoeling kan doorzien.

Ik ben zoo zwak dat ik dezen brief niet eigenhandig kan schrijven. Ook kan ik niet van hier vertrekken.

Vandaag is vice-admiraal Gregorio de las Alas gestorven. Hij heeft op zee de nuttigste diensten bewezen. Zijne Majesteit heeft in hem een heel verdienstelijk man verloren.

Santander, den zeven en twintigsten September 1588.

* * *

Verloren zijn gegaan een en veertig galjoenen en andere zware oorlogsschepen, twintig adviesbooten, drie galjassen en een galei. Tezamen vijf en zestig oorlogsbodems (met ongeveer negen duizend opvarenden).

De koning treft maatregelen

In een brief aan den hertog van Medina-Sidonia schrijft Philips de Tweede het volgende:

Ik heb uw brief van den drie en twintigsten September den acht en twintigsten ontvangen. Het heeft mij zeer bedroefd te hooren dat u ongesteld bent teruggekomen, en ik wensch u toe dat u nu weer geheel hersteld bent. Ik raad u dringend aan te zorgen weer geheel gezond te worden, en ik hoop dat God u weer spoedig geheel uw gezondheid zal teruggeven, zoodat gij u opnieuw kunt wijden aan de zaken van de Armada, met de zorg die gij altijd hebt gehad voor alles wat mijn dienst betreft.

In den tijd dat gij zelf niet in staat bent de zaken te behartigen, moet gij een van de menschen uit uw naaste omgeving dien gij daarvoor het geschiktst acht, daarmee belasten. U moet er bij hem vooral op aandringen bijzondere zorg te hebben voor de veiligheid van de schepen, om alle onheil te voorkomen dat zou kunnen ontstaan als hier niet ijverig voor gewaakt en gezorgd wordt. Het was daarom heel juist gezien de schepen welke voor Laredo lagen, bevel te geven naar Santander te gaan. Dit bevel moet aan de andere schepen welke daar nog mochten binnenloopen, doorgegeven worden. Om deze schepen te behoeden voor het gevaar waarin gij zelf hebt verkeerd, namelijk voor het gevaar van aan den grond te loopen, moet gij overal aan de kust wachtposten laten uitzetten, en overal waar dit noodig is, 's nachts vuurbakens laten leggen. De schepen kunnen zich daar dan naar richten om de haven binnen te loopen. Dicht bij de havens moeten loodsen met snelle, goed uitgeruste booten gereed liggen om de schepen te gaan helpen.

Gezien de mogelijkheid dat de vermiste schepen, of enkele daarvan, nog eenigen tijd moeten uitblijven, en daardoor hun mondvoorraad opraakt en de opvarenden dus gevaar loopen om te komen, moet gij zien of het mogelijk is eenige van deze snelvarende schepen uit te zenden om hun victualiën te gaan aanvullen. Zij moeten ongeveer dertig of veertig mijl ver zee-in gaan, in de richting vanwaar men uit den stand van den wind kan afleiden dat zij moeten komen. Gij moet order geven dat dit gebeurt, en verder voorzien in al wat tot dit doel naar uw meening noodig is. Men kan in dezen niet zorgzaam genoeg zijn.

Het is een heel juiste voorzorgsmaatregel van u geweest, secretaris Andrés de Alva te vragen met zijn voorraden uit Coruña hulp te verleenen. Hij moet echter niet alles naar Santander brengen, want het is mogelijk dat een deel van de Armada te Coruña binnenloopt. Van hier uit worden hem dan desbetreffend de noodige orders gegeven.

Het lijdt geen twijfel, dat de opvarenden van de Armada heel afgetobd zijn en dat zij dringend hulp behoeven en dat men moet zorgen dat zij weer op krachten komen. Vooral de zieken en gewonden moeten spoedig geholpen worden. Men moet goede voorzorgsmaatregelen treffen, door hospitalen in te richten voor de zieken en gewonden, en onderdak te zoeken voor de anderen. Er moet zoo goed mogelijk in hun behoeften worden voorzien. Daartoe is het volgende vastgesteld en daar heeft men zich aan te houden.

Ten eerste. Reeds voor uw aankomst heb ik laten berichten, dat de zieken en gewonden onverwijld aan land moeten worden gezet en afgezonderd moeten worden gehouden van de gezonden. Ik neem aan, dat gij deze order al zult hebben opgevolgd. Er moet voor bedden worden gezorgd, en men moet hun de geneesmiddelen en alles wat voor hun verzorging en herstel noodig is, verschaffen. Al naar gelang zulks voorhanden is. Om hierin met ruimer middelen te kunnen voorzien moet men aan den bisschop van Burgos en aan den bisschop van Pamplona schrijven om hun hulp te vragen voor dit menschlievende werk. Men moet hun verzoeken zooveel mogelijk geneesmiddelen, versnaperingen, doktoren, heelmeesters en alles wat nog verder noodig is, te sturen. Dit moet men ook schrijven aan de provinciaals van de geestelijke orden en aan die van de Compagnie van Jesus. Insgelijks moet men aan don Luís Carrillo en aan den gouverneur van Burgos schrijven en vragen dat zij, ieder afzonderlijk, een aantal doktoren, chirurgijns en apothekers zenden, met den grootst mogelijken voorraad van de reeds genoemde artikelen en levensmiddelen. Ditzelfde verzoek moet ook aan de overheidspersonen van Valladolid, Santo Domingo de la Calzada, Legroño en Merindad de la Rioja worden gedaan. Ik heb bovendien den burgemeesters van Valladolid opdracht gegeven graan bijeen te laten brengen, en dit met buitengewonen spoed. Iederen dag zal men dit alles moeten aanvullen met datgene, waaraan de meeste behoefte mocht zijn.

Ten tweede. De soldaten moeten ook worden ontscheept, en degenen die dat het meest noodig hebben, moeten onder dak worden gebracht. Gij moet de daartoe noodige orders geven, maar gij moet er aan denken dat die schepen welke noodig mochten zijn, ter beschikking en goed bemand blijven. Men moet voorkomen dat men, bij gebreke aan goed bemande schepen, in ongelegenheid komt. Vanwege de privileges van die (Baskische) gewesten en door de onvruchtbaarheid van dat land, kan men en mag men aldaar niet dezelfde maatregelen toepassen als elders. Daarom moet men een brief schrijven aan de 'Vier Steden aan de Kust' welke onder het bestuur van gouverneur don Ordoño de Zamudio staan. Men moet hem persoonlijk vragen zelf de steden uiteen te zetten in welk een grooten nood men verkeert, en hem verzoeken de stedelijke besturen in mijn naam om hulp te vragen. Gij voegt er dan aan toe, dat die hulp zal bestaan in eenige dagen huisvesting te verleenen aan de soldaten van de Armada, en hen zoo lang te verzorgen tot zij weer voldoende op krachten zijn om hun tocht het land-in voort te zetten. Gij moet dien stedelijken besturen daarbij onder het oog brengen dat zij Onzen Heere en mij daarmee een grooten dienst bewijzen, en doen uitkomen hoezeer ik dezen dienst op prijs zou stellen. Gij moet daartoe alle noodige stappen doen, en maatregelen treffen en er verder alle zorg voor dragen dat de soldaten van het allernoodigste worden voorzien, en dat zij eten in hun barakken, zonder den inwoners van die streek overlast te bezorgen.

De armoede en de onvruchtbaarheid van die streek laten niet toe dat de soldaten daar langer dan een paar dagen - op doortocht - blijven, en daarom heb ik besloten dat al degenen die niet beslist noodig zijn voor de bewaking van de schepen, door moeten gaan in de richting van Burgos en omliggende plaatsen. Men moet dus aan den gouverneur en aan het stedelijk bestuur van Burgos schrijven, dat zij menschen uit die verschillende plaatsen zenden om de soldaten den weg te wijzen en om voor hun huisvesting te zorgen. Er moet voor gezorgd worden, dat

de doortocht in de grootst mogelijke orde geschiedt. De soldaten moeten slechts in de grootste en welvarendste plaatsen worden ingekwartierd. Gij moet hun voor hun onderhoud aldaar en voor onderweg de noodige middelen verstrekken, maar vanwege de schaarschte van het geld moet gij hun alleen van het hoogst noodzakelijke voorzien. Daartoe kunt gij gebruik maken van de vijf en vijftig duizend dukaten die Miguel de Oquendo aan boord heeft, zooals gij schrijft. Gij moet echter wel bedenken, dat men met die som ook de opvarenden moet helpen van de schepen welke in San Sebastian en in Pasajes zijn aangekomen. Men heeft daar dezelfde orders ontvangen inzake de verpleging van de zieken en gewonden, de huisvesting van de gezonden en de latere doorzending van deze soldaten. De afgevaardigde van de provincie Álava krijgt bericht dat hij die soldaten tegemoet moet gaan en hen in deze provincie gedurende enkele dagen moet inkwartieren, in afwachting van de nadere beschikkingen in dezen.

Daar het van belang is dat er in San Sebastian een verantwoordelijk man zich met de regeling van deze zaken belast, is het gewenscht dat betaalmeester Francisco de Arriola als hij de zaken in Santander heeft geregeld, onmiddellijk naar San Sebastian gaat. Gij kunt dan van zijn diensten aldaar gebruik maken. Hij moet boek houden van alle uitgaven. Voor wat verder noodig mocht zijn staat García de Vallejo, een ambtenaar van mij, daar tot uw dienst. Ik heb hem daar aan de kust aangesteld, en ik ben voldaan over zijn bekwaamheid en ervaring in vlootzaken. Hij zal zich ongetwijfeld goed kwijten van de opdrachten welke gij hem in dezen mocht geven. Van hieruit schrijft men hem, dat hij de orders welke gij hem in mijn naam geeft, moet opvolgen.

Overwegende dat genoemde García de Vallejo niet voor alles kan zorgen, als hij mij ook de rapporten moet zenden waarover ik hieronder nader zal spreken, heb ik bevolen dat voor de uitbrenging van die rapporten mijn betaalmeester Juan de la Peña Zorrilla met den uitersten spoed naar u toe zal gaan. Hij is een man van groote ervaring

in scheepsaangelegenheden, want hij is belast geweest met de rekeningen van alle oorlogsschepen die in mijn dienst hebben gestaan, van de expeditie van Terceira af. Hij heeft zich steeds heel goed gekweten van de opdrachten welke ik hem heb gegeven. Als het noodig is dat er nog meer menschen komen om u bij te staan, dan moet gij mij dat berichten, dan komen zij onmiddellijk.

Naar aanleiding van wat gij mij verder zegt, namelijk dat de menschen geen kleeren aan hun lijf hebben, heb ik geschreven dat men in Valladolid een flinke hoeveelheid kleeren moet maken, waardoor men in de grootste behoefte zal kunnen voorzien. Men heeft den gouverneur opgedragen in dezen toe te zien dat men den grootsten spoed betracht, en dat hij mij ook laat weten hoeveel die kleeren zouden moeten kosten. Ik heb hem geschreven dat hij mij dat onmiddellijk moet laten weten, om die kleeren onverwijld te kunnen laten maken. Inmiddels is er al een som van vijftig duizend dukaten naar Valladolid op weg, zoowel ter bekostiging van die kleeren als voor het onderhoud en de betaling van de soldaten die daar zullen komen. Wij zullen probeeren dat geld steeds aan te vullen, maar gij kunt wel begrijpen hoe kort wij bij kas zijn.

Er is een nauwkeurig en tot in de onderdeelen juist overzicht van den staat van de Armada noodig - zoowel van de schepen, het geschut, de wapenen, de munitie, het materieel als van de land- en zeemacht - om te weten welke maatregelen wij moeten nemen en hoe die moeten worden uitgevoerd. Daarom heb ik, zooals ik u al heb gezegd, genoemden betaalmeester Juan de la Peña Zorrilla bevel gegeven alle schepen te inspecteeren, en van elk schip een tot in bijzonderheden afdalend rapport te maken, te beginnen dus met het schip zelf en vervolgens alles wat er bij hoort, zoodat men kan zien hoe het met het schip staat en wat er noodig is om het weer in orde te maken. Er moet dus een getrouwe opgave worden gegeven over welke onderdeelen moeten vernieuwd worden en welke reparaties het schip zelf behoeft, en daarbij moeten de onkosten van alles afzonderlijk worden berekend. Ook moet in dat

rapport vermeld worden vanwaar en hoe men het benoodigde materiaal kan betrekken. Vervolgens moet een overzicht worden gegeven van de land- en zeemacht, het aantal compagnies moet worden opgegeven met de vermelding van hun getalsterkte en hoe de manschappen zijn gewapend, met pieken of met haakbussen, en hoeveel musketten er per compagnie zijn. Er moet worden opgegeven hoeveel stuks geschut er op ieder schip zijn en van welke kwaliteit, en hoeveel reserve-geschut er is en hoe het staat met den opstal en alle toebehooren. Tevens moet men dan vermelden welke kanonnen van mij zijn en welke kanonnen bij de schepen behooren die niet van mij zijn, met een bijgaand overzicht van het materiaal, de wapenen en de munitie, die nog achtergehouden was voor tijd van nood, en men moet dan ook vermelden in welken staat dit alles verkeert. Gij moet te dien einde zorgen dat hem bekwame en ervaren menschen terzijde staan, met de gezagvoerders en schippers van de betrokken schepen, zoodat alles gebeurt wat vereischt is om een juist inzicht te krijgen in wat men wenscht te weten. Want dit alles dient men te weten om de passende maatregelen te kunnen nemen voor de voorziening in het noodige, en om overbodig werk te vermijden.

Men heeft bedacht dat, al loopt de geheele Armada de havens daar aan die kust binnen, het allerlei bezwaren zou geven ze daar in haar geheel te houden en te verzorgen. Dit zou niet geschikt zijn, deels omdat het moeilijk is alle schepen daar te repareeren, en deels omdat het voor een aantal schepen veel gemakkelijker is den winter door te brengen in hun eigen havenplaatsen. De Portugeesche galjoens bijvoorbeeld kunnen beter naar Lissabon gaan, en die van Castilië en de Oostkust naar Andaloezië. Ik zou gaarne willen dat gij overleg pleegt met de meest ervaren lieden in Santander om in dezen de juiste beslissingen te nemen, en gij moet mij dan melden wat u het beste lijkt, en mij insgelijks schrijven wat de bedoeling van de eigenaars van die schepen is, opdat er bij de beslissing daarmee gerekend kan worden.

Voor het geval dat gij meent dat men die schepen kan laten weggaan, moet er worden overwogen welke troepen er aan boord moeten blijven, want het is niet raadzaam ze zonder voldoende soldaten te laten vertrekken. Wij hebben dan bovendien nog het voordeel dat, als wij soldaten op die schepen laten, niet de geheele last van de infanterie op één plaats komt te drukken, en verder Lissabon een flinker garnizoen zou krijgen dan het nu heeft. Verder zullen die schepen en de soldaten het beter in Lissabon en Andaloezië hebben, omdat daar een flinke voorraad scheepsbeschuit is en daar ook in voldoende mate wordt gebakken.

Een van de dingen waar ik het meest over bezorgd ben is uw gezondheid, en daarom dring ik er opnieuw bij u op aan daar goed voor te zorgen, en mij geregeld van uw verder herstel op de hoogte te houden. Want ik vertrouw dat God u weer gezond zal maken, daar gij Hem hierdoor weer zoudt kunnen dienen.

Men zal u dagelijks op de hoogte houden van wat er aan belangrijks gebeurt, en gij moet mij dat van uw kant doen.

San Lorenzo (del Escorial), den acht en twintigsten September 1588.

Ik de Koning.

IX. De indruk in Spanje. Een merkwaardige ‘reportage’ uit het jaar 1588

Aanteekeningen van Pater Juan de Victoria, van de orde der predikheeren

Er is een spreekwoord dat zegt, dat ieder over de jaarmarkt spreekt zooals het hem daar is vergaan. Velen hebben deze ongelukkige onderneming tegen Engeland beschreven. Het personeel van den hertog (van Medina-Sidonia), zijn verwanten en zijn vrienden verdedigen hem zeer met de pen. Maar wat zij in vertrouwen aan hun vrienden zeggen, is geheel in strijd met wat zij schrijven. Hun vertrouwelijke mededeelingen komen overeen met wat diegenen schrijven die de ware toedracht der zaken willen uiteenzetten, en dat zijn allen personen van gewicht en geloofwaardige getuigen die dien tocht hebben meegemaakt. Al deze ooggetuigen, generaals, kolonels, schout-bij-nachts, kapiteins, vaandrigs, ambtenaren en leden van de rechterlijke macht, soldaten en matrozen, stemmen in hun mededeelingen overeen. Ik heb geen man ontmoet die dit niet met zijn woord heeft bevestigd. Bovendien zijn er nog de authentieke bescheiden waarin getuigenis wordt afgelegd in zake alle verzoeken, raadgevingen en dringende voorstellen welke onophoudelijk aan den hertog zijn voorgelegd, en hoe men voortdurend bezwaren bij hem heeft gemaakt aangaande de schade en de gevaren waaraan de Armada werd blootgesteld. Verder zijn er de stukken welke aantoonen hoe men hem insgelijks telkens onder het oog heeft gebracht dat als de Spaansche vloot niet vocht, geen landing ondernam, den vijand niet aanviel

en hem dus dwong slag te leveren, hij zijn goeden naam en roem zou verliezen en de vijand in aanzien en roem zou stijgen. Maar ondanks dit alles heeft men den hertog er nooit toe kunnen bewegen slag te leveren, hoewel hij daartoe gunstige gelegenheden en voldoende middelen heeft gehad. Zelfs heeft men niet van hem kunnen gedaan krijgen dat hij aan Oquendo of Juan Martínez de Recalde, toen dezen in het voordeel waren en den vijand konden dwingen te vechten of vernietigd te worden, daartoe zijn toestemming verleende. Integendeel. Hij heeft zijn uiterste best gedaan om hen te beletten slag te leveren. Evenmin heeft men hem er toe kunnen bewegen don Pedro de Valdés bijstand te verleenen. En later heeft hij don Francisco de Toledo, den broer van den graaf van Orgaz, ook aan zijn lot overgelaten, ondanks het nadrukkelijke verzoek om hem te helpen. Don Francisco lag in de buurt van Duinkerken voor anker, bij kalm weer. Gedurende twee dagen en een nacht werd zijn galjoen aangevallen door twintig galjoenen, de beste van de vijandelijke vloot. Deze galjoenen zouden ongetwijfeld prijs zijn gemaakt of in den grond zijn geboord, als de hertog te hulp was gekomen zooals don Francisco verzocht. Toen de wind opstak, nam don Francisco de wijk naar Duinkerken, nadat hij den hertog de jonge edellieden had gezonden die hij bij zich aan boord had, onder anderen den oudsten zoon en een jongeren zoon van den graaf van Orgaz. Deze jongelieden hadden gevochten als leeuwen. Zij zijn aan boord van het vlaggeschip gestorven, doordat de hertog, toen zij ziek lagen, hun in zeewater toebereid gevogelte en vleesch had gegeven, terwijl hij zoet water te over had.

Tenslotte heeft hij, nadat er dingen waren gebeurd als boven zijn vermeld, geen troepen in Engeland aan wal willen zetten, hoewel hij er toe in staat was en hoewel hij wist dat de katholieken in Engeland zich onmiddellijk bij hem zouden aansluiten. Er waren heel veel katholieken in Engeland, en de ketters zouden zich aanstonds hebben schuil gehouden, want zij waren heel bevreesd. Dit wordt

door hen zelf bevestigd en door de gevangenen die dagelijks uit Engeland komen nadat hun losgeld is betaald. De hertog is naar Spanje teruggekomen geheel benoorden Schotland om, door ijzig koude en zeer gevaarlijke zeeën, vol rotsen, groote en kleinere eilanden, en die als vaarwater den Spanjaarden onbekend waren. Hierdoor heeft hij, naar men zegt, meer dan vijftien duizend man doen omkomen, door koude, honger en andere bezoekingen. Men had stormen en zware golfslagen te verduren, en een aantal schepen heeft schipbreuk geleden en is verzonken in de golven. Zoo kwam hij in Santander terug, zonder vloot, en alleen bedacht op eigen behoud. Hij heeft de eer, den naam en den roem van Spanje doen verloren gaan, en ook zijn eigen naam en het aanzien van zijn huis, dat groot en beroemd was gemaakt door zijn dappere en vermaarde voorvaderen. En hij heeft dit alles verloren door zijn lafheid. Hij was voortdurend in angst en bang voor den dood, iets dat zijn voorvaderen vreemd was. Verder was hij zeer gierig, hardvochtig en wreed, zoo zelfs dat hij den edellieden uit Sevilla die tegelijk met hem van boord gingen en die heel ziek en rampzalig er aan toe waren - een had zijn arm verloren - niet alleen niets van zijn eigen loon wilde afstaan, maar zelfs niet eenig geld wilde leenen. Onder die omstandigheden ondernam hij zelf den terugtocht naar huis, met vele lastdieren beladen met geld. Hierin en in alle andere dingen toonde hij zich een kleinzielig man, zonder inzicht of juist beraad, en daarom wordt hij door iedereen veracht. Men heeft hem openlijk bespot en beleedigd. Overal op de terugreis over land heeft men hem gehoond en smadelijk behandeld, en in Medina del Campo en in Salamanca hebben de jongens hem zelfs met steenen gegooid.

Zijn vrouw, de hertogin, een heel schrandere en scherpzinnige vrouw, heeft wel gelijk gehad toen zij voorspelde welk een schande en welk een rampen over de Armada, over Spanje en over den hertog zelf zouden komen als hij opperbevelhebber zou zijn. Zoo spoedig zij van zijn benoeming tot vlootvoogd hoorde, heeft zij al het mogelijke gedaan

om die te doen intrekken, en toen haar dat niet gelukte, was zij heel bedroefd en terneergeslagen. Tegen enkele vriendinnen van haar, die vergeefs probeerden haar te troosten en op te beuren door te zeggen dat de opdracht welke Zijne Majesteit den hertog had gegeven, de hoogste en belangrijkste onderscheiding was welke iemand ooit te beurt was gevallen, heeft zij bedrukt gezegd: 'Gij begrijpt mij niet. Ik weet dat de hertog thuis op zijn plaats is en dat een teruggetrokken leven hem het best past. Ik betreur dat men hem zal leeren kennen zooals hij is, en dat hij daardoor zijn goeden naam zal verliezen.'

Spanje zal dezen smaad nooit kunnen vergeten. Als de hertog inderdaad zulk een klein en bescheiden man was als zijn vrouw dacht, zou hij van verdriet en spijt zijn gestorven. Maar hij is met opgeheven hoofd en een trotsch gezicht van Santander huiswaarts gereisd, alsof hij zegevierend Londen was binnengetrokken. Alleen het feit al, dat Zijne Majesteit niet meer heeft geduld dat hij naar de residentie kwam en zich ook niet meer om hem heeft bekommerd, moest hem van spijt en hartzeer hebben doen sterven.

De openbare meening zou er zich zeker over hebben verheugd, als de koning hem op voorbeeldige wijze had gestraft. Daarom is het goed dat allen hun verslagen in het licht geven. De anderen kunnen daar dan een heilzame leering uit trekken.

* * *

Er komt geen einde aan de openlijke klachten van de kapiteins, edellieden en alle anderen die aan deze onderneming tegen Engeland hebben deelgenomen, over den hertog van Medina. Zij klagen er allen over dat hij zijn plicht niet heeft gedaan, en men beticht hem ervan kleinmoedig, laf, weinig ondernemend en niet ontvankelijk voor goeden raad te zijn geweest. Men neemt het hem kwalijk dat hij geen landing in Engeland heeft beproefd, hoewel hij daartoe in de gelegenheid is geweest en hij den vijand had kunnen overweldigen. Zelfs heeft hij niet eens een

haven in Vlaanderen durven binnenloopen om daar op nadere bevelen van den koning te wachten, en af te wachten tot de hertog van Parma gereed was met zijn toebereidselen. Er was immers tijd te over. Het is een mooie zomer en herfst geweest. Men verwijt den hertog aan den grooten roem van Spanje afbreuk te hebben gedaan en den goeden naam van zijn voorvaderen te hebben geschaad. En ook, dat hij in Spanje vrees heeft gewekt en den vijand stoutmoedig heeft gemaakt. Vele edellieden heeft hij onderweg het leven doen verliezen, tengevolge van het vuur der vijanden en door honger. Er ging geen uur voorbij zonder dat men twaalf of dertien man die van ontbering waren omgekomen, over boord wierp. Hij had dit kunnen voorkomen door ergens aan land te gaan. Het is bedroevend de verhalen te hooren welke men doet. Men heeft de paarden over boord gegooid, een groot aantal heel flinke paarden, en ook de muildieren, wat een groot verlies is. Als het waar is wat allen die aan dezen tocht hebben deelgenomen zeggen, dan is er nooit een laffer opperbevelhebber op de wereld geweest, want tijdens de gevechten verschool hij zich tusschen zakken opgevuld met wol, en zocht hij met het vlaggeschip dekking achter andere schepen.

Het is niet te gelooven, hoe diep het verlies van zijn goeden naam Spanje heeft getroffen. Ongelooflijk groot is de wrok dien men tegen den hertog van Medina voedt. Hij heeft zelfs geen poging gedaan om een van de vele riviermonden in die zeeën te verkennen, of de schepen daar versch water te laten innemen, of aan land te gaan, of met de vloot een van de vele havens in de Nederlanden binnen te loopen, of voor de kust van Calais op Parma te wachten, want Calais is dicht bij Vlaanderen.

Zijne Majesteit was heel goed ingelicht omtrent de gedragingen van den hertog van Medina, alvorens deze in Laredo aan wal stapte. Daarna, toen de hertog naar de residentie wilde komen, gaf de koning hem bevel naar huis te gaan. De koning heeft hem niet willen zien en hem niet willen te woord staan, en dus reisde de hertog door.

t.o. 192

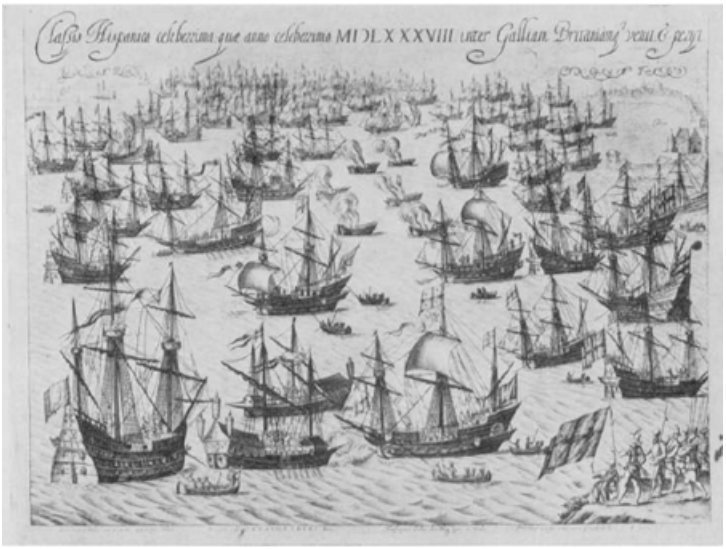

De ondergang van de Onoverwinnelijke Vloot (met vier Latijnsche versregels van Hugo de Groot).
- Scheepvaartmuseum, Amsterdam

Den tienden October kwam hij des namiddags om vier uur in Valladolid aan, voor het oog van iedereen, zonder een poging te doen onbekend te blijven, alsof hij als overwinnaar terugkeerde. Hij nam zijn intrek in een logement, want hij had zich zelfs niet verwaardigd een van de vele voorname personen aldaar van zijn komst te verwittigen zoodat hij door een van hen, zooals gebruik is, gastvrij had kunnen worden opgenomen. Het eerste wat hij aan de waardin vroeg was of er ook met kettingsteken afgezette halskragen voorradig waren, en als dit zoo was, dat zij ze dan moest gaan koopen en ze aan zijn bedienden moest geven.

Enkele edellieden kwamen hem bezoeken, en de markies van Poza vroeg hem waarom hij niet gedaan had wat zooveel officieren hem hadden aangeraden te doen. Zijn eenige antwoord en verontschuldiging was, dat Zijne Majesteit hem had opgedragen zich in alles te richten naar den raad van Diego Flores, ook al stemden alle anderen tegen, en dat hij dit had gedaan. Hij scheen niet te kunnen begrijpen dat als de koning persoonlijk aanwezig was geweest deze het tegenovergestelde zou hebben bevolen, want, aldus zou hij stellig den vijand vernietigd hebben. Daags daarna reisde hij verder, gezeten op een muildier, met zeven muildieren beladen met kostbaarheden en vijf beladen met geld. Zoo trok hij, voor ieders oog, dwars door Valladolid, en zoo ziet men dus of die vrek gebrek aan geld had zooals hij naar Burgos, Valladolid en Palencia had geschreven.

Door aldus terug te komen heeft hij Spanje in zulk een verlegenheid gebracht, dat de koning in de vergadering van de algemeene landsvertegenwoordiging, welke in Madrid is bijeengeroepen, aan het land veertien millioen vraagt en vijftig duizend soldaten. Verder wordt er onderhandeld over de levering van soldaten door de steden afzonderlijk, en bovendien over de inkwartiering van troepen. De koning heeft Antonio de Guevara, uit Segovia, en Junguitu de Álava, het hoofd van de proviandvoorziening van de Armada, hun ontslag gegeven. Álava heeft hij door iemand anders vervangen. Onder de bemanning

van de tegelijk met den hertog teruggekomen schepen waren drie duizend zieken en gewonden. Op last van den koning hebben Burgos en Valladolid in hun behoeften voorzien door twaalf vaten wijn uit Alahejos, twaalf vaten witte suiker, twee vaten met wortels van de geneeskrachtige plant ossetong en met schorseneel, vierhonderd warme dekens, duizend pond beschuit, vijfhonderd pond koekjes, amandels en andere levensmiddelen te zenden. Bovendien hebben zij een groote hoeveelheid geneesmiddelen, twee chirurgijns en twee apothekers, drie duizend broeken, een groot aantal hoeden, en laken voor buizen gestuurd. Hiermede is de rentmeester van de gemeentegoederen op weg gegaan, drie dagen nadat het bevel des konings was binnengekomen. Het geheel was opgeladen op zestig lastdieren, bedekt met gekleurde dekkleeden, voorzien van de wapens van de stad. De datum van den brief des konings was één October.

In die dagen kwam ook Juan Martínez de Recalde te Coruña aan met zijn galjoen en een groot deel van de vloot en Martin de Bertendona. Te voren hadden er fantastische geruchten de ronde gedaan, dat de Engelsche admiraal en Drake bij Wight en Dover verslagen waren en gevangen genomen waren door den hertog van Medina. Ook beweerde men dat Dover was veroverd, en nog meer bakerpraatjes werden er rondgestrooid van het oogenblik af dat de hertog voor de Engelsche kust was verschenen.

Onze vloot heeft zware verliezen geleden. Een groot deel van de bemanning is omgekomen en ook vele edellieden. Verscheidene schepen zijn met een deel van de opvarenden reeds in het begin van den tocht vergaan.

Dicht bij de zandbanken van Calais was de laffe hertog, want zoo noemden hem de kapiteins, zoo bang en ontzet, omdat hij dacht dat hij daar zou omkomen, dat hij zich aan den vijand wilde overgeven, en hij was op het punt om een logger te sturen om te onderhandelen. De kapiteins verzetten zich daar echter tegen. Toen de wind opstak liet hij alle zeilen bijzetten, en zette hij met de Armada koers naar Schotland.

De officieren en de soldaten verzekeren mij dat zij getuigen zijn geweest van de groote lafheid van den hertog en zij zeggen dat don Alonso de Leyva langszij van zijn galjoen kwam en luid riep: ‘Wel sakkerloot, de koning heeft om ons op zee aan te voeren een man gegeven, die nog niet eens in staat is om op den wal te loopen.’ Nog andere opmerkingen van dezen aard heeft hij gezegd. En van Oquendo zeggen zij dat hij ook vlak bij het galjoen van den hertog riep: ‘Hé, lafaards, gaat naar je visscherijen en gaat tonijnen vangen, want voor vechten deugen jullie niet’, en hij schold den hertog en de Andaloeziërs uit voor lafaards, die alleen maar goed waren om tonijnen te vangen in de tonijnenvisscherijen van den hertog. Verder riep Oquendo den soldaten toe, dat zij den raadsman van den hertog, Diego Flores de Valdés, over boord moesten gooien, want dat er dan behoorlijk slag zou worden geleverd en de onderneming verder goed zou worden geleid. De hertog heeft Oquendo aangeklaagd en de aanklacht aan Zijne Majesteit opgezonden. De koning heeft het stuk doorgelezen en hij heeft even geglimlacht.

De officieren zeggen dat de hertog steeds vluchtte en dat zij hem er niet toe konden bewegen aan te vallen, terwijl de bevelhebber van den vijand op een snel adviesjacht voer en als een dapper vlootvoogd zijn manschappen aanvuurde. Ook beweert men dat als de hertog van Parma slechts met twintig schepen te hulp was gekomen, men stellig Engeland zou hebben veroverd, zoo zeer zou men door deze hulp bemoedigd zijn geworden.

Sommigen willen den hertog wat zijn terugtocht benoorden Schotland betreft, vrijpleiten. Zij zeggen dat tegenwind hem belette terug te gaan door het Kanaal en dat ook de stroom dit onmogelijk maakte. Het is echter duidelijk, dat hij in Engeland aan wal had kunnen gaan en daar had kunnen wachten tot het weer hem gunstig werd. Inmiddels had hij zich dan van al het noodige kunnen voorzien. Als hij gewild had, had hij daar nu de macht in handen gehad. Ook zegt men dat de hertog van Parma, van wien men weet dat hij een vijand van Spanje is, met opzet in

gebreke is gebleven. Hierdoor zijn meer dan achtduizend man omgekomen.

Men beweert dat de onzen de Engelschen getart hebben om te enteren, maar zij gaven met gebaren te kennen dat zij niet wilden. Ook zegt men dat de hertog een stuurman vijfduizend dukaten heeft beloofd als deze hem aan land wilde zetten, maar dat de stuurman niet wilde. De hertog was heel grijs toen hij terug kwam, en toen hij aan boord ging had hij geen enkel grijs haar. Dat hij zoo grijs is geworden, is een teeken van grooten angst. Allen stemmen overeen in hun veroordeeling van den hertog en zij geven er hem de schuld van dat de vloot is teruggekeerd zonder haar taak te hebben volbracht, dat er zoovele menschen zijn omgekomen en zoovele schatten zijn verloren gegaan. En insgelijks beschuldigt men de leveranciers, de inspecteurs en de ambtenaren van den koning ervan niet voor de noodzakelijke voorraden aan levensmiddelen en munitie te hebben gezorgd, en niet al het noodige op het door Zijne Majesteit bepaalde tijdstip te hebben bijeengebracht. Dit heeft tengevolge gehad dat er dagelijks op ieder schip drie of vier menschen van honger en dorst stierven, en terwijl men toch zoo weinig dagen met den vijand slaags is geweest had men, toen men ze het hardst noodig had, gebrek aan kogels en kruit. En dan bedenke men, dat Parma nog een schip met kogels en kruit heeft gestuurd!

Het is deerniswekkend de menschen de ellende te hooren vertellen welke zij hebben doorstaan. Hoe hun kleeren doorweekt waren, zoodat het grootste deel van hen in lompen of naakt terug is gekomen. Met den dag nemen de klachten over den hertog en de ambtenaren des konings toe, en de teruggekomen manschappen zeggen zulke dingen, dat het hartverscheurend is hen aan te hooren. Zelden zal heel Spanje zoo verontwaardigd, bedroefd en gegriefd zijn geweest als thans, en ik denk dat Zijne Majesteit dat niet minder is, want hij is het hoofd en het hart dat deze dingen gevoelt, en dus ook de beleedigingen en den hoon die hem zijn aangedaan.

Onze soldaten beweren dat de vijand geen soldaten aan

boord had, alleen maar kanonniers en matrozen. Ook zeggen zij dat de kanonniers zulke slechte schutters waren, dat er van de duizend kogels nauwelijks één een schip van ons raakte en dat er, hoewel er zooveel menschen zijn omgekomen, er toch slechts vijfhonderd door kogels zijn gedood of gewond.

Juan Martínez de Recalde, van wien men zegt dat hij zich manhaftig heeft gedragen, heeft de scharlakenkoorts gekregen en is daar bijna aan gestorven. Oquendo wordt zeer geprezen als een kundig zeeman. Hij bestuurde zijn schip, het beste van de Armada, als een vlug paard. Dit schip is voor Pasajes verbrand, na den dood van Oquendo, tengevolge van het afschieten van een stuk geschut terwijl het luik van de kruitkamer openstond. Er sprong een vonk in het kruit en het schip is de lucht ingevlogen, met honderddertig man, soldaten en matrozen, aan boord. Het voerde acht en zeventig stukken.

Alle opvarenden verzekeren mij dat toen de hertog het Kanaal binnen kwam, de vijandelijke vloot over verschillende havens was verdeeld en dat de vice-admiraal en Drake met veertig bodems in Plymouth lagen. Allen zeggen dat de hertog hen daar had kunnen overvallen, en dat men hem nadrukkelijk heeft gevraagd dit te doen. Hierbij zou men de schepen van den vijand hebben kunnen prijs maken. De hertog heeft echter van die gunstige gelegenheid geen gebruik gemaakt. Had hij dit wel gedaan, dan had de vijand niet al zijn schepen bijeen kunnen brengen. Dit is een nog erger nadeel geworden, want daar er op de Engelsche schepen slechts matrozen en kanonniers waren, lagen zij door dien geringen last licht op het water, en konden zij dus snel aanvallen en zich snel terugtrekken. Dit deden zij dikwijls en dat was een kranige tactiek.

Onze gezagvoerders waren heel grimmig, verdrietig, gegriefd en geërgerd over de slechte leiding van den hertog en Oquendo is van verdriet en hartzeer gestorven. Hij heeft zelfs zijn vrouw niet meer willen zien. Hij heeft alleen zijn biechtvader willen ontvangen. Juan Martínez

de Recalde is heel ernstig ziek geworden, hij heeft de scharlakenkoorts gekregen. Van don Alonso de Leyva weten wij tot op heden nog niets. Er wordt beweerd dat hij in Engeland wordt gevangen gehouden. Dat moet wel zoo zijn, want het is nu al November en wij hebben nog niets van hem gehoord.

De opvarenden van de Armada klagen erover dat zij tot opperbevelhebber een man hebben gehad die nog nooit op zee was geweest, en ook niet op het land den vuurdoop had ondergaan. Men vermoedt dus dat de koning de Armada slechts heeft uitgezonden om den vijand vrees aan te jagen, zoodat Holland en Zeeland zich zouden overgeven. Men zal zich hierin wel vergissen.

* * *

Juan Martínez de Recalde, de vice-admiraal van de Armada, is tegen het einde van October in Coruña aan de scharlakenkoorts gestorven. Hij heeft voortdurend in de achterhoede met den vijand gevochten en bij de achtervolging van de vloot zijn aanvallen weerstaan. Het is waar dat er dagen zijn geweest waarop de vijand vijf duizend kogels verschoot, hoewel hij daarmede niet de schade aanrichtte die men zou denken. Al viel de vijand ook dikwijls met kanonvuur aan, hij vluchtte toch aanstonds met alle zeilen, als men maar even den steven in zijn richting wendde. Nooit viel hij van voren aan, en steeds kon hij ontvluchten wanneer hij dat wilde, omdat hij zulke snel varende, lichte schepen had.

Alles tezamen zijn er nu zeventig schepen van de Armada teruggekomen, na Engeland, Schotland en Ierland te zijn omgevaren, door de zeer koude Noorsche wateren waar veel manschappen zijn omgekomen, omdat zij geen kleeren aan het lijf hadden. Zij hadden het grootste deel van hun kleeren verkocht uit armoe maar ook om geld in handen te krijgen om te spelen, een ondeugd eigen aan soldaten.

Nog steeds weet men niet waar don Alonso de Leyva verblijf houdt, en ook niet hoeveel schepen hij bij elkaar heeft gehouden. Er wordt beweerd dat hij in Schotland

is. Tijdens een storm was Juan Martínez de Recalde in de Iersche wateren van den hertog verwijderd geraakt. Hij liet aan land om water, vleesch en andere benoodigdheden vragen. Toen men hem ten antwoord gaf dat men het niet zou geven uit angst voor de Engelschen, tenzij hij het gewapender hand opeischte, heeft hij manschappen aan land gezet en zich met geweld van het noodige voorzien. Hij heeft zich, naar allen zeggen, zeer dapper gedragen op dezen tocht.

Toen de hertogin van Medina hoorde dat haar man tot opperbevelhebber was benoemd, zei zij hem dat hij die benoeming niet moest aannemen, want hij was reeds hertog van Medina, en hoe goed hem die onderneming ook mocht gelukken, hij zou toch niet méér dan hertog van Medina kunnen worden. Maar als de onderneming mislukte zou hij zijn goeden naam verliezen. De admiraal zei haar: 'Wij moeten maar zien....'

Zijne Majesteit zond hem naar huis, want de Spaansche bevelhebbers waren niet gewoon levend terug te keeren zonder te hebben overwonnen.

De hertog had op zijn galjoen zeshonderd man, de besten en meest ervarenen van de geheele vloot. Zij waren uit alle compagnieën uitgezocht, twee uit elke compagnie, en hij had de hoplieden onder eede laten verklaren dat het de beste soldaten waren. Verder verzekert men dat zijn galjoen zóó versterkt was, dat het alleen de geheele vijandelijke vloot kon weerstaan, want van buiten was het versterkt met zware balken en daarop was een vierdubbele laag van stevig op elkaar geperste dikke zakken bevestigd. Die beschutting was tegen elken kogel en schok bestand. Men bedenke dan nog, dat ieder schip van onze vloot het tegen vier vijandelijke schepen kon opnemen omdat die klein en zwak waren en geen soldaten aan boord hadden. De hertog had dus heel goed kunnen landen, ook al versperde de Engelsche vloot hem den weg, want telkens als hij den steven naar den vijand richtte, vluchtte deze. Men heeft mij echter gezegd dat de hertog een afspraak had gemaakt met den stuurman, dat deze hem steeds ver

van alle gevaar zou houden, en men kan deze bewering gerust gelooven, want hij is steeds gevlucht voor den vijand, die voor hem vluchtte, en hij is teruggekomen op de wijze die men kent, terwijl hij langs denzelfden weg had kunnen terugkeeren zooals de vermelde gezagvoerders, de nu omgekomenen en de behouden teruggekeerden, hem verzochten.

De hertog zond bij zijn terugkomst kolonel don Francisco de Bovabilla, een kundig en dapper soldaat, van Santander naar Zijne Majesteit met zijn journaal. Don Francisco prees den hertog en zeide dat deze zich flink had gedragen en hij zelf en zijn adviseur in alle opzichten de bevelen waren nagekomen welke gegeven waren. De koning zei toen: 'Ik heb zoomin den hertog als zijn adviseur bevel gegeven te vluchten en vluchtend terug te keeren'. Don Francisco is een paar dagen later gestorven, men zegt van verdriet over dit antwoord.

* * *

Met den dag gaat men beter de schadelijke gevolgen beseffen van het feit dat de hertog van Medina geen gehoor heeft willen geven aan den raad van don Alonso de Leyva, Juan Martínez de Recalde, Oquendo en anderen, niettegenstaande de nadrukkelijke order van Zijne Majesteit. Hij beriep zich op het bevel van den koning dat hij in alles den raad had te volgen van Diego Flores de Valdés, wien men nu de schuld geeft van al deze onheilen, om hiermede den hertog vrij te pleiten. Volgens mijn inzicht kan men voor den hertog geen enkele verontschuldiging aanvoeren, want zooveel ervaren kapiteins hebben hem, bij zooveel goede gelegenheden om den vijand te vernietigen en vasten voet op Engelschen bodem te krijgen, een raad gegeven die geheel tegen dien van Diego Flores inging, en zij stonden met hun hoofd voor hun raad in. De hertog zag heel goed in, dat zij gelijk hadden. Zoo heeft de hertog ernstig gefaald door geen hulp te verleenen aan don Pedro de Valdés, en door niet toe te staan dat hij geholpen werd, hoewel Oquendo aanbood dit te

doen, met zijn eskader alleen. Zoo is don Pedro gevangen genomen. Hij heeft gevochten zoo lang hij kon. Hij heeft zijn commandeurskruis van zijn borst gerukt en het naar den hertog geslingerd, terwijl hij om bijstand riep. Met hem zijn vijftig duizend dukaten verloren gegaan en een groot aantal met goud versierde degens, welke de hertog mee had genomen om ze aan Engelsche edellieden aan te bieden. Bovendien ging er nog geld van den hertog verloren dat in het schip van don Pedro was ingeladen. Sommigen verwijten nu den koning, dat hij den hertog van Medina opperbevelhebber heeft gemaakt en Diego Flores algemeen adviseur. Als men de zaak echter goed bekijkt, zal men inzien dat den koning in het geheel geen schuld treft. Ten eerste omdat de hertog jaren te voren zich een dapper officier had betoond bij de verovering van Portugal en bij den aanval van Drake op Cadiz, en Diego Flores bewijzen had gegeven goed inzicht te hebben en een goed raadsman te zijn. Ten tweede, omdat ieder begrijpt dat de voorschriften van vorsten slechts letterlijk moeten worden opgevolgd wanneer en waar en in zooverre dit eer en voordeel aan den vorst en zijn staat oplevert, en in zooverre juist beleid en gerechtigheid dit aangeven. Het is duidelijk dat Zijne Majesteit het zoo bedoeld heeft. Het tegenovergestelde heeft hij ook niet kunnen bedoelen, daar hij zoo'n wijs man is en het wezen der voorschriften zoo goed begrijpt.

Toen de hertog van Medina den terugtocht naar Spanje ondernam, bleef don Alonso de Leyva, het hoofd van de familie Leyva van Riojo, zijn onderbevelhebber, met een flink aantal schepen een eind achter. De Engelsche admiraal haalde hem in en viel hem aan, maar don Alonso doodde hem en overwon hem. Men beweert dat hij toen vijftig schepen heeft buitgemaakt, en later nog vele visschersvaartuigen. Men beweert dat dit onderdaad is gebeurd, en dat hij van de diensten van die visschers gebruik heeft gemaakt en hen vervolgens in vrijheid heeft gesteld. Toen is hij een Iersche haven binnengeloopen en daar heeft hij de macht in handen gekregen, geholpen door den adel

en de wilde bevolking die de heerschappij van Engeland niet erkennen. Als stellig wordt beweerd, dat de koningin van Engeland zes duizend man op hen heeft afgezonden, en onze koning heeft don Juan de Cardona, die met de vloot in Santander is, opdracht en middelen gegeven om bijstand te verleenen. Deze geruchten loopen er. Zeker weet men intusschen, dat don Alonso in Ierland aan land is gegaan en dat hij daar veertien dagen is gebleven, om zich van al het noodige te voorzien, en dat hij daarna weer scheep is gegaan. Tijdens een storm is toen zijn galjoen op een rots geloopen en lek geworden. De geheele bemanning is, op vijf na, omgekomen. De schuld hiervan draagt de stuurman, wien don Alonso er nog opmerkzaam op had gemaakt dat er een zware stroom landwaarts stond. Met don Alonso zijn veel menschen verdronken.

Zijne Majesteit had den hertog van Medina-Sidonia, toen hij met de vloot was aangekomen en aan land was gegaan, het bevel gegeven naar huis te gaan, met de mededeeling dat hij hem wel zou ontbieden. Nadat hij een vergadering van de *Grandes* had belegd en hun raad had gevraagd en alle inlichtingen had ingewonnen over het gebeurde op den tocht naar Engeland, heeft hij hem bij koninklijk bevel tegen het einde van dit jaar 1588 bij zich ontboden. Hij heeft hem in zijn ambt van opperbevelhebber bevestigd. Zoo is de hertog met groote pracht naar Madrid gekomen. Hij is de beste ruiter van geheel Spanje, de vurigste en beste tornooivechter en stierenvechter. Hij bevecht de woestste stieren met de lans, en verricht menig staaltje van stoutmoedigheid en onvervaardheid. Hij is klein van stuk maar stevig gebouwd, en heeft een knap, heel donker uiterlijk. Zijn beenen zijn een beetje krom. Hij is veertig jaar oud. Al is hij dan ook in gebreke gebleven, al is hij niet in Engeland aan wal gegaan en al heeft hij geen zeeslag geleverd, en al is hij teruggekeerd, zoo moet men dit toch niet aan vrees of lafheid toeschrijven, maar aan het feit dat hij zich geheel liet leiden door Diego Flores. Dit had hij niet moeten doen. Daarom is Diego Flores gevankelijk overgebracht uit

Santander, waar de vloot ligt, naar het kasteel van Burgos met twee gerechtsdienaars en zes haakschutters. Sebastian de Bulivar uit Santander is met zijn bewaking belast.

Den goeden verstaanders wilde ik hier, met een noot, zeggen dat de bovenstaande mededeelingen betreffende den hertog ongegronde geruchten zijn gebleken. Het is niet waar dat hij weer in de gunst staat van Zijne Majesteit, tenminste niet in dit jaar 1590. Integendeel, hij is nog steeds zeer in ongenade, omdat hij zich zoo slecht van zijn taak heeft gekweten en zooveel schade en verliezen heeft veroorzaakt.

* * *

Tegen het einde van dit jaar 1588 heeft Zijne Majesteit kapitein Esquivel, die in San Sebastian gedetacheerd was, tot commandant benoemd en hem met twee tweemastschepen naar Ierland gezonden.

Op last van den hertog van Medina was kolonel don Alonso Luzón met enkele oorlogsschepen en hoekers in de achterhoede van de Armada gebleven tijdens den terugtocht benoorden Schotland om. Don Alonso had twee honderd man van een zinkenden hoeker aan boord genomen en hij had Don Antonio Manrique ziek achtergelaten ten huize van den graaf van Tiron, op verzoek van graaf Bacon, een voornaam heer dien hij was gaan bezoeken. Op een nacht raakte hij aan den Noordkant van Ierland tijdens een storm aan den grond, dicht bij een paar rotsen. Zijn schip maakte zooveel water dat het tot aan het tweede verdek kwam, en daar pompen niet hielp en men de schade ook niet op een andere wijze kon verhelpen, gelastte hij de bemanning aan land te zetten met de sloep. De sloep was lek, zoodat zij bij den zesden of achtsten tocht zonk. Een deel van de opvarenden wist zich zwemmende te redden, de rest verdronk. Een gedeelte had zijn wapenen meegenomen. Al het andere ging verloren, zij hadden zelfs geen beschuit kunnen redden. Nog een ander schip verzonk in de golven, met honderd vijftig soldaten en matrozen aan boord.

Meer dan honderd van de geredden waren ziek. Tezamen waren er vierhonderd behouden aan land gekomen en zij liepen voort, langs de kust, over de rotsen, om te zien of zij een of ander schip in het oog kregen of een ander middel konden vinden tot uitredding uit den nood. Zij vonden echter niets, zelfs niet iets om te eten, want de inboorlingen, ware wildemannen, hadden zich met hun kudden teruggetrokken, diep het land in. Zij vonden echter enkele paarden en die slachtten zij en aten zij op. De onderkoning van het eiland zond twee bereden compagnieën Engelschen en inboorlingen op don Alonso af. Deze maakte zich gereed te vechten en te sterven, maar de vijand bood aan, lijf en bezit te eerbiedigen als hij geen weerstand bood. Er was geen andere uitweg, dus nam don Alonso die voorwaarden aan. De Engelschen gaven hun eerewoord, in naam van de koningin en van den onderkoning, maar zij hielden hun woord niet. Onmiddellijk beroofden zij hen van wat zij bezaten en voerden toen een gedeelte gevankelijk naar de stad Drogheda. Wat er van de anderen is geworden, weet men niet. De voornaamsten namen zij dus gevangen, en wel kolonel don Alonso Luzón, don Álvaro de Mendoza, kapitein Jerónimo de Aybar, kapitein Juan de Guzmán, kapitein don García Manrique, den auditeur Rodrigo Ponce de León, dokter Pero Fernández, Horacio den gezagvoerder van het schip, en andere officieren en onderofficieren.

Twee leden van de rechterlijke macht die hen in verhoor kwamen nemen, zeiden dat de lieden die hen beroofd hadden geen Engelschen waren maar inwoners uit die streek. Dit zeiden zij misschien slechts uit welvoegelijkheid. Als de Spanjaarden niet zoo weinig in getal waren geweest, maar duizend of twee duizend man sterk, en zij hadden hun wapenen en munitie uit het schip kunnen redden, dan zou het plan van de Engelschen niet zijn gelukt. Dit zou ook niet zijn gelukt, als de Spanjaarden een dorp hadden kunnen bezetten en voedsel hadden gehad. Don Alonso heeft dit verslag van zijn wederwaardigheden aan don Jorge Manrique gezonden, op vijf November 1588, van uit

Drogheda, met het verzoek om met Zijne Majesteit over zijn losprijs te onderhandelen. De koning heeft kapitein Esquivel reeds opdracht gegeven met twee tweemastschepen en soldaten uit te varen om op verkenning uit te gaan, en zich op de hoogte te stellen van het lot van don Alonso de Leyva.

Er zijn vijftien soldaten uit Schotland aangekomen, overlevenden van de Armada. Zij zeggen dat zij daar goed zijn behandeld en dat als de vloot, of een gedeelte ervan, daar was gebleven, Schotland zich tegen Engeland zou hebben gekeerd, en Ierland insgelijks. Zij zeggen verder dat de Spanjaarden die in dat gedeelte van Ierland hetwelk niet door de Engelschen is bezet, zijn terechtgekomen, heel goed zijn behandeld. Van don Alonso de Leyva weten zij niets, maar wel hebben zij gehoord dat een officier van de Armada zich met veel Spanjaarden ergens heeft verschanst. Zij weten echter niet wie het is. Zij weten slechts dat er Spanjaarden goed zijn behandeld in Schotland en Ierland, dat men hen zelfs twee maanden lang gevoed heeft en hun kleeren heeft verstrekt, en ten slotte scheepsgelegenheid heeft gegeven om naar Spanje terug te keeren.

Tegen het eind van dit jaar 1588 zijn een paar overlevenden van de manschappen van don Alonso in Coruña aangekomen, en zij hebben verteld hoe het met hem is afgeloopen. Don Alonso is met zijn galjoen voor de Iersche kust op de klippen geloopen, tijdens een storm. Hij is daar omgekomen met vele oudste zonen van voorname families, officieren, ervaren soldaten en andere kranige mannen. Don Alonso was gehuwd met een dochter van den graaf van Coruña en had eenige kinderen bij haar.

Lijst van afbeeldingen

Een Spaansche kraak uit de XVIe eeuw	tegenover blz. 16
Parma wordt als verdediger van het katholieke geloof in 1586 door den Paus vereerd met een gezegenden hoed en een zwaard	tegenover blz. 32
De Jezuieten ontvangen de machtiging zich in te schepen op de Armada	tegenover blz. 56
Zinneprent op den ondergang van de Onoverwinnelijke Vloot	tegenover blz. 88
De Armada in het Kanaal	tegenover blz. 104
De Onoverwinnelijke Vloot	tegenover blz. 120
De aanval der branders voor Calais	tegenover blz. 144
De ondergang van de Onoverwinnelijke Vloot	tegenover blz. 160
De ondergang van de Onoverwinnelijke Vloot	tegenover blz. 192